

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

ВБД: 376.3+37.01

Ба ҳуқуқи дастнавис

ТКБ: 74200+74.3

С-25

САЛЯМОВА ДИЛАФРУЗ НАРЗИМУРОДОВНА

**ЗАМИНАҲОИ ПАЙДОШАВИИ НУҚСОНИ ЛАКНАТЗАБОНӢ ДАР
КӮДАКОН ВА ТЕХНОЛОГИЯИ БАРТАРАФСОЗИИ ОН**

Диссертатсия

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 13.00.03. - педагогикаи коррекционӣ
(сурдопедагогика ва тифлопедагогика,
олигофренопедагогика ва логопедия)**

Рохбари илмӣ: номзади илмҳои
педагогӣ, дотсент Рамазонова Р.С.

Душанбе – 2024

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3-16
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ ПАЙДОИШ ВА ИСЛОҲИ НУТҚИ КӢДАКОНИ ЛАКНАТЗАБОН	17-82
1.1. Сабабу омилҳои пайдошавии осеби лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ дар адабиёти педагогӣ, равоншиносӣ ва методӣ.....	17-37
1.2. Ҳамкориҳои логопед, мураббӣ ва оила дар ислоҳи нуқсони лакнатзабонии кӯдакон.....	38-61
1.3.Технологияи педагогии ислоҳи лакнатзабонӣ кӯдакони синни томактабӣ.....	61-80
Хулосаи боби якум.....	81-82
БОБИ II. ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ИСЛОҲИ ЛАКНАТЗАБОНӢ ДАР КӢДАКОНИ СИННИ ТОМАКТАБӢ	83-153
2.1. Технологияи педагогии ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ.....	83-101
2.2. Татбиқи технологияи педагогии ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонии кӯдакони синни томактабӣ дар озмоиши педагогӣ.....	102-120
2.3.Чамбасти озмоиш ва натиҷаҳои бадастомада.....	121-147
Хулосаи боби дувум.....	148-151
Хулоса ва тавсияҳо	152-153
Рӯйхати адабиёт	154-169
Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия	170-171
Замимаҳо	172-177

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Мубрамияти омӯзиши лакнати забон дар илми муосир меафзояд, зеро аксарияти нафарони мубтало ба ин нуқсони нутқӣ кӯдакон ба шумор мераванд ва ин ҳолат аз назари олимони соҳаи педагогикаи коррекционӣ яке аз масъалаҳои муҳим доништа мешавад.

Дар Концепсияи миллии таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015 чунин омадааст: “Концепсияи миллии таҳсилоти фарогир самтҳои асосии рушди таҳсилоти фарогирро (инклюзивиро) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намуда, дар таъмини ҳуқуқҳои баробари кӯдакони имконияташон маҳдуд барои гирифтани таҳсилот мусоидат менамояд”.

Амалия нишон медиҳад, ки бе тадқиқоти илмии муайянкунандаи сабабҳои лакнати забон, асоснок кардан ва ҷорӣ намудани усулҳои баргараф намудани онҳо дар қори логопедӣ имконнопазир аст. Аз ин рӯ, мубрамияти дарки зарурияти ин масъала дар он ифода меёбад, ки маҳз нуқсони нутқӣ боиси зуҳури мушкилот дар ифодаи сухан, баёни равшании фикр, барқарории муоширати баробар бо дигарон мегардад, ки дар ниҳоят камолоти инсонро халалдор месозад.

Таърихи омӯзиши ин падида нишон медиҳад, ки ин вайроншавӣ ба тағйирот дар хусусиятҳои овози кӯдак, маълумотҳои акустикӣ оварда мерасонад, ки ба пайдоиши мушкилот дар ифодаи возеҳ ва фаҳмо будани фикрҳо, ба даст овардани малакаҳои дуруст ва ҳамаҷонибаи муошират бо дар атрофи калонсолон ва ҳамсолон, ки дар ниҳоят комилии шахсияти кӯдакро вайрон мекунад. Норасоии маълумотҳои дақиқу санҷидашуда оид ба ин масъала аксар маврид боиси сар задани мушкилот дар фаъолияти мутахассисони логопед мегардад, ки ин мушкилиҳо бояд зина ба зина зимни таҳқиқотҳои амалиявӣ назариявӣ баргараф карда шаванд.

Тавре зикр гардид, лакнатзабонӣ як ҷанбаи маъмули осебпазирии нутқ аст ва аксаран дар кӯдакони хурдсол мушоҳида гардида, минбаъд дар сурати ислоҳ нашудан ба инкишофи нутқ ва шахсияти онҳо, умуман ба ташаккули солимии хислатҳои зиёди кӯдак ҳалал мерасонад, мутобиқшавии иҷтимоии ӯро душвор мегардонад. Решаҳои аслии сабабҳои зуҳури лакнатзабонӣ то ҳол ба қадри кофӣ рӯшан нестанд ва табиист, ки дар ин маврид фикру андешаи ягона вучуд надорад. Вобаста ба ин зарурати омӯзиши механизмҳои лакнатзабонӣ ва дониستاني хусусиятҳои гуногуни зуҳури он, бартараф кардани он тавассути ғанӣ гардонидани захираи луғавӣ аз калимаҳои нав муҳим арзёбӣ мегардад.

Аз ин рӯ, муҳимияти ҷустуҷӯи роҳҳои ҳал ва дарки пайгирии мунтазами зуҳури ин падида аз мавқеи татбиқи амалҳои корексионӣ дар ин самт вобастагӣ дорад. Таърихи пажӯҳиши масъалаи падидаи мазкур гувоҳи он аст, ки осебпазирии зикршуда боиси тағйиёбӣ дар хусусияти овози кӯдак ҷанбаҳои акустикии он мегардад.

Лозим ба зикр аст, ки лакнатзабонӣ ҳамчун осеби нутқ дар фарқият аз дигар шаклҳои осеб бо вижагиҳои хоси худ мебошад, ки мазмуни моҳияти онро бидуни таҳқиқи ҳамаҷонибаи ин падида дарк кардан мушкил аст. Маҷмӯи амалҳои ба ислоҳи лакнатзабонӣ нигаронидашударо дар заминаи таҷрибаи то имрӯз ҷойдошта ба ду самт ҷудо кардан муносиб аст: таъбаотию офиятбахшӣ ва корексионю тарбиявӣ. Махсусан, равиши фардӣ ҷудогоноро барои мушоҳидаи инкишофи шахсияти кӯдаки лакнатзабон дар ҷараёни татбиқи корҳои корексионӣ бояд ба инобат гирифт.

Дар баробари арзишмандии усулҳои маъмулии зимни корҳои корексионӣ истифодашаванда, мавқеи муҳим доштани истифодаи усули бозӣ бо кӯдакони синни томактабии мубталои лакнатзабонӣ буда аллақай исбот гардида, аз ҷониби мутахассисон васеъ роҳандозӣ мегардад. Ҳар бозие, ки мо ба кӯдакон зимни дарсҳои логопедӣ барои ислоҳи лакнатзабонӣ меомӯзонем, дар асл худ як амали мақсаднок дар ин самт ба шумор мераванд. Бояд қайд намуд, ки маҳз истифодаи бозӣ

зимни дарсҳои логопедӣ дар кӯдакон маҳорати сухан, инкишофи тафаккур, хотира, мустақилият, ғаълонокӣ, рушди ҳаракат, маҳорати назорати рафтори худро тақвият мебахшад.

Новобаста аз мубрамият доштани масъалаи мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳоло он мавриди таҳқиқот қарор нагирифтааст, дар сурате кӯдакони зиёде ҳастанд, ки ба ин нуқсон мубтало ҳастанд ва аз он пайваста ранҷ мебаранд. Бо дарназардошти ин, дар рафти омӯзиш мо барои кор бо ин нуқсон тавсияҳо додем, то кори логопед тавассути истифодаи технологияҳои нави бозӣ дар корҳои ислоҳӣ оптимизатсия карда шавад. Ин тавсияҳо дар пешбурди на танҳо корҳо оид ба истифодаи усулҳои анъанавии аллақай маълуми логопедия, балки инчунин дарёфти роҳҳои нави ҳалли мушкилоти ислоҳи лакнатзабонӣ кӯмак хоҳанд кард.

Аз ин рӯ, маводи рисола метавонад ҳам барои логопед ва ҳам барои омӯзгорон, мураббӣён ва наздикони кӯдакони гирифтори вайронии нутқ муфид бошад. Ин барои он зарур аст, ки онҳо доимо бо кӯдакон мебошанд, бо онҳо алоқаи шифоҳӣ доранд ва ин зарурати ёрии онҳоро дар кори ислоҳӣ муайян мекунад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Кӯдакон ҳамчун шахсиятҳои алоҳида рушд меёбанд ва ба ин раванд дар баробари омилҳои гуногун, инчунин ирсият ва муҳити иҷтимоӣ низ таъсир мерасонад. Нутқ яке аз олотҳои муҳим зимни муносибатҳои иҷтимоӣ истифодашаванда буда, дар инкишофи ҳаматарафаи шахс муассир мебошад. Забон ҳалқа ё ин ки пули пайвасткунандаи фикри инсон бо амалҳои ӯ мебошад. Дар муоширати худ мо ҳам аз нутқи гуфторӣ ва ҳам аз навишторӣ, ҳаракату ишорот ва инчунин забони ҳолат истифода мекунем.

Дар асоси нутқ ва воҳиди маъногии он – калима равандҳои психикӣ – идрок, ҳаёл, диққат, тафаккур ташаккул меёбанд. Оид ба моҳияти нутқ ва забони модарӣ дар инкишофи тафаккури кӯдакону хонандагон академик М.Лутфуллоев чунин ибраз мебаранд: «Забон, чи тавре ки маълум аст, бо тафаккур алоқаи зич дорад. Аз тарафи бачаҳо аз худ

кардани маводи забон (луғат, грамматикӣ ва имло) бояд шуурона бошад. ...Дар машғулиятҳои грамматика бисёр тарзҳо, монанди муҳокима, таҳлил, муқоиса, хулоса ва ғайра истифода карда мешаванд, ки ҳамаи онҳо ба инкишофи тафаккури талаба кӯмак мерасонанд».

Иллатҳои печидаи лакнати забон аз давраҳои пеш ҳам то андозае мавриди таваҷҷӯҳ қарор дода шудааст. Арасту иброн менамуд, ки лакнати забонӣ метавонад илллати асосӣ бошад ва то миёнаи асри XIX низ кӯдакони дорои лакнати забон мавриди ҷарроҳӣ қарор мегирифтанд ва ин ҷароҳӣ боиси шадидтар шудани лакнати забон дар кӯдакон мегардиданд.

Асоси таҳқиқи невротикӣ лакнати забон аввалин маротиба дар солҳои 1914 мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифт. Л.И.Белякова, равшиносии амрикоӣ, бар асоси таҳқиқоте, ки дар ин замина анҷом додааст, асари пураарзише вобаста ба таҳқиқи ин мавзӯ ифшо намудааст. Дар ин асар ки иллатҳои лакнати забон беш аз пеш мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифта аст, бештар исбот карда шудааст, ки натавонанд бо роҳи ҷарроҳӣ, балки бо тариқи бозӣ онро табобат кардан низ мебошад.

Дар мавриди таъсири робитаи иҷтимоӣ ба ин масъала таҳқиқотҳои илмӣ сурат гирифтааст ва натиҷаҳои ба даст омада ҷанбаҳои гуногун доранд (Н.М.Асатиани, В.Г.Казаков 1974). Имкон дорад дар мавриде, ки кӯдак аз ҷониби дигарон мавриди бемехрӣ ва тарс қарор гирифтааст, метавонад мушкилоти иҷтимоӣ-отифии ӯро пешбинӣ кард. Кӯдакони лакнатдошта аксаран дар муошират аз нигоҳи иҷтимоӣ дучори мушкилӣ мегарданд ва баъзан мумкин аст, ки бо дигарон муошират анҷон дода натавонанд, зеро дар баъзе аз онҳо маҳорати нутқ ҳамчун воситаи муошират бо дигарон инкишоф наёфтааст. Аз ин сабаб, кӯдакони онҳо мушкилӣ дар инкишофи шахсияташон дошта, дар онҳо сифатҳои нобоварӣ ба худ, хичолатзадагӣ, шиддатнокӣ ҷой дошта, боиси зуҳури таъсири мутақобили рӯи ҳамдигарӣ мешавад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ: Таҳқиқоти дисертсионӣ дар асоси талаботҳои амалигардонии Стратегияи миллии

рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2020 ва то соли 2030, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъюбон (2010), Концепсияи таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) самтҳои асосии рушди таҳсилоти фарогир (2011), Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон (2017), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (2013), Қонун дар бораи масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд (2011), Конвенсияи байналмиллалӣ оид ба маъюбон (2018) Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак (2010), Эъломияи умумии ҳуқуқи башар (2010), нақшаи кори логопедӣ, нақшаи кӯдакостон, барномаи “Рангинкамон”, нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ, нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогикаи махсус ва таҳсилоти фарогир дар мавзӯи «Ислоҳи нуқсонҳои лакнатзабонӣ дар раванди кори таълиму тарбиявӣ» анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: Муайян ва асосноккунии роҳҳо ва шароитҳои оптималии ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф дар кори диссертатсионӣ **вазифаҳои** зерин ҳал карда мешаванд:

1. Асосноккунии методологияи омӯзиши ҷанбаи фонемии нутқи кӯдакони синни томактабӣ бо инкишофи умумии нутқ;
2. Омӯхтани хусусиятҳои темпо-ритмикии нутқ дар кӯдакони лакнатзабон дар асоси технологияи бозӣ;
3. Нишон додани нақши бозиҳои логопедӣ дар ислоҳи нуқсонҳои лакнатзабонӣ;
4. Дар заминаи корҳои амалии анҷомёфта асосҳои назариявии методологияи фаъолияти бозиро баррасӣ кардан;
5. Таҳияи машғулиятҳои логопедӣ барои кӯдакони синни томактабӣ бо истифода аз усулҳои нави таълимӣ;
6. Ислоҳ намудани нуқсонҳои лакнатзабонӣ бо воситаи зондҳо ва расмҳо.

Объекти таҳқиқот: Раванди ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ бо воситаи технологияи бозӣ ва усулҳои нави таълимӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот: Хусусиятҳои бартарафсозии вайроншавии хусусиятҳои темпо-ритмикии нутқ ва таъмини динамикаи онҳо тавассути истифодаи усулҳои бозӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ.

Фарзияи таҳқиқот: Ислоҳи нуқсони лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ дар мавриде муяссар мегардад, ки агар:- логопед таҷриба оид ба муайянсозии хусусиятҳои умумӣ ва фардии суръат ва ритми нутқро дар кӯдакони лакнатзабон дошта бошад;

-дар ислоҳи нуқсонҳои лакнатзабонӣ шароити оптималии таносуби параметрҳои темпо-ритмикии нутқро ба инобат гирад;

- ислоҳи нуқсони лакнатзабониро дар кӯдакон вобаста ба хусусиятҳои синну солӣ ва бо истифода аз технологияи муосир ба роҳ монад;

- дар раванди машғулиятҳои логопедӣ истифодабарии технологияҳои навинро вобаста ба имкониятҳои синну солии кӯдакон дуруст ба ҳисоб гирифта тавонад;

- мавриди истифодабарии технологияҳои навин бехатарии саломатӣ, равонӣ ва ҷисмонии кӯдакони синни томақтабиро таъмин карда тавонад;

Дар умум тахмин карда мешавад, ки истифодаи методологияи фаъолияти бозӣ барои ислоҳи лакнатзабонӣ имкон медиҳад, ки функцияҳои нутқ ислоҳ карда шавад, малакаҳои дурусти нутқ ташаккул ёбад ва кӯдакон ба муоширати озод ташвиқ карда шаванд. Дар муассисаҳои таълимии томақтабии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷрибаи кофии қор бо кӯдакони лакнатзабон дар ҳар як муассисаҳои синни томақтабӣ ҷамъ оварда шудааст.

Марҳила, мақон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳила аз соли 2020-2023 гузаронида шуд.

Марҳилаи аввал: Давраи аввал соли хониши 2020-2021-ро дар бар гирифта, мо асосан тавачҷуҳи худро асосан ба омӯхтани маводҳои илмӣ,

назариявӣ, заминаҳои маъёрӣ-ҳуқуқӣ, барномаҳои методи соҳаи таҳсилоти томактабӣ, инчунин машғулиятҳои логопедӣ, истифодаи асбобҳои тиббӣ дар раванди корҳои ислоҳӣ, муайянкунии мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, фарзия ва методҳои кори таҳқиқотӣ, омӯхтани технологияи бозӣ дар таълиму тарбияи кӯдакони синни томактабӣ равона намудем.

Марҳилаи дуум соли хониши 2021-2022-ро дарбар мегирад, ки зимни он чунин корҳо ба анҷом расонида шудаанд: идома додани омӯзиш ва таҳлили маводҳои илмии назариявӣ дар муассисаҳои томактабӣ, амиқу амалисозии истифодабарии технологияи бозӣ дар синну соли гуногуни томактабӣ, такмили таҷрибаи амалии логопед, таҳияи маводҳои аёнии таълими мутаалиқ барои ислоҳ намудани лакнатзабонии кӯдакон.

Марҳилаи сеюми дар соли хониши 2022-2023 марҳилаи ниҳой буда, он ба натиҷагирӣ аз сӯҳбат, мушоҳида, омӯхтани ташхисӣ тиббӣ, назарпурсиҳои шифоҳию хаттӣ бо логопед ва кормандони муассисаҳои томактабӣ, ташкилу гузаронидани корҳои озмоишӣ бо ҷалби фаъолияти кӯдакон дар бозии логопедӣ равона гардида, хулосаҳои илмӣ ҷамъбаст ва тавсияҳои логопедӣ барои кормандони муассисаҳои томактабӣ коркард ва пешниҳод гардид. Дар дастуру мақолаю гузориши илмӣ муҳтавои кори таҳқиқотӣ баррасӣ карда шуд, кори диссертатсия ҷамъбаст ва рисолаи илмӣ барои дифоъ омода гардид.

Асосҳои назариявии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои таҳқиқот дарки фаҳмиши мавҷудаи илмии муосирро дар бораи мураккабӣ ва тағйирпазирии синдроми лакнатзабонӣ, патоморфози (морфология - илми сохти организм) он, сохтори нуқсонӣ хусусиятҳои темпо-ритмикии нутқ ва таъсири нуқсонҳо ба вазифаи коммуникатсионии нутқ оид ба хислатҳои кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ бо воситаи технологияи бозӣ амиқтар мегардонанд. Натиҷаҳои омӯзиши параметрҳои замони нутқ, аз як тараф, имкон медиҳад, ки ақидаҳо дар бораи равиши инкишофи просодикӣ аниқ

карда шаванд, аз тарафи дигар, барои кор карда баромадани усули мураккаб ва дифференсиалӣ заминаи зарурии назариявӣ оид ба чораҳои ислоҳӣ дар ислоҳи лакнатзабонӣ бо воситаи бозӣ ба вуҷуд оваранд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқоти диссертсиониро муқаррароти илмию назариявӣ оид ба қонуниятҳои ташаккул ва рушди системаҳои функционалӣ, аз ҷумла системаи функционалии нутқ (П.К. Анохин), дар бораи қобилияти мутобиқшавӣ ва ҷуброни бадан (П.К. Анохин, Л.С. Выготский, В.М. Шкловский), дар бораи сохтори мураккаби фаъолияти нутқ ва таъсири мутақобилаи пайвандҳои амалии он (Т.В.Ахутина, Л.С.Выготский, Н.И.Жинкин, А.А. Леонтьев), концепсияҳои илмӣ дар бораи робитаи фаъолият бо муошират ва нақши пешбарандаи онҳо дар инкишоф ва ташаккули шахсият (А.В. Запорожец, П.Е. Левина, А.Н. Леонтьев, М.И. Лисина), дар бораи равиши коммуникативӣ-фаъоли дар ташаккули нутқ ва ислоҳи нуқсонҳои он (Л.С. Выготский, И.А. Зимняя, Т.В. Зыкова П.Е. Левина), дар бораи таносуби аломатҳои ибтидоӣ ва дуумдараҷа дар сохтори нуқсонҳои нутқ (Т.В.Ахутина, Л.С.Выготский, А.Р.Лурия, Е.М. Мастюкина, Л.С.Цветкова, В.М.Шкловский ва дигарон) ва дастовардҳои илмию амалии олимони ватанӣ Шукуров Т, Маҷидова Б, Дадобоева М, Иматзода Л.М., Раҳмонов З., Раҳмонова Д, Рамазонова Р., Маҳмадиева М, Нуров А., Иззатова М, Қурбонова Г, Намозов Т., Б.Шермухаммедова, Д.Обидзода, Р.Амонов, С.Қувватов, А.Суфиева, В.И. Андреева, Х.А.Мардонова ва дигарон ташкил медиҳад.

Сарчашмаҳои маълумот. Як қатор ҳуҷжатҳои меъёрии ҳуқуқии зерин низ ба сифати заминаи назариявӣ-методологии таҳқиқоти мо, аз ҷумла Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», Концепсияи миллии таҳсилоти фарогир, самтҳои асосии рушди таҳсилоти фарогир, Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Стратегияи рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, Эълумияи умумии ҳуқуқи башар ва дигар санадҳои инъикоскунандаи талабот ва тағирот дар назария ва амалияи тарбияи томактабӣ таҳлилу истифода гардиданд.

Заминаҳои эмперикӣ: Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асоси таҷриба ва маълумотҳои мавриди таҳлил қарор ёфта, тибқи барномаи таҳқиқот, ташкили озмоиш, таҳлили назариявии сарчашмаҳои педагогӣ ва психологӣ, суҳбат, пурсишнома, мушоҳибаҳо, озмоиш, арзёбӣ, оморӣ, таҳлили назариявӣ ва чамъбасту хулосабарорӣ, мушоҳидаи педагогӣ, омӯхтани ҳуҷҷатҳои ташхиси кӯдакони лакнатзабон, таҳлили самараи фаъолияти амалии кӯдакони дорои нуқсонҳои лакнатзабонӣ дар бозихи логопедӣ, методҳои гузаронидани бозихи логопедӣ амалӣ гардид.

Дар рафти таҳқиқ усулҳои зерин истифода шудаанд: ташкилӣ (муқоисавӣ, комплексӣ, тулонӣ); эмперикӣ (методҳои мушоҳида, психодиагностикӣ: супоришҳои тестӣ, пурсиш, суҳбат, ташхиси логопедӣ ва ташаккули таҷриба; усулҳои биографӣ); риёзӣ ва оморӣ (таҳлили сифатӣ-миқдории маълумот бо истифода аз барномаи автоматии компютерӣ барои сегментатсия кардани сигнали нутқ, санчиши фарзияҳо бо истифода аз бозихи логопедӣ

Пойгоҳи таҳқиқот: Пойгоҳи озмоиши таҳқиқот муассисаи таълимии томактабии махсуси №151 “Бойчечак”, ширхоргоҳ-кӯдакитони хусусии “Наберача” шаҳри Душанбе гузаронида шуд, ки дар он 18- нафар кӯдакони нуқсонии лакнатзабон, 2- нафар логопед ва 2- нафар мураббия иштирок намуданд.

Таҳқиқот як озмоиши изҳоротро дар бар гирифт, ки ҳадафи он омӯзиши ҳамаҷонибаи логопедӣ, ташхиси психологию-педагогӣ ва омӯзиши параметрҳои муваққатии нутқ дар лакнатзабонҳо ва кӯдакони бе нуқсонии нутқ муқаррарӣ буд. Дар озмоиши ташаккулёбанда 18 нафар кӯдакони лакнатзабон иштирок намуданд, ки бо онҳо аз рӯи методикаи махсус таҳияшуда кори логопедӣ гузаронида шуд. Таҳлили муқоисавии натиҷаҳои таҷрибаҳои назоратӣ ва ташкилотӣ гузаронда шуд, ки ин

имкон дод, ки самараи усули таҳияшудаи амали ислоҳӣ бо технологияи бозӣ баҳо дода шавад.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот пеш аз ҳама дар ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ ва коркарди методикаи таълими логопедӣ дар асоси он иборат буда, ҷанбаҳои зеринро дарбар мегирад:

- роҳ, усул ва воситаҳои самарабахши таъсиррасонӣ ба кӯдакони дорои нуқсони лакнатзабонӣ дар раванди бозии логопедӣ бо воситаи технологияи бозиро муайян кардан:

-дар асоси усулҳои нави объективии таҳқиқоти инструменталӣ хусусиятҳои умумӣ ва фардӣ тавсифномаи темпо-ритмикии нутқи кӯдакони лакнатзабонро коркард намудан;

- бо воситаи технологияи бозӣ роҳҳои ислоҳи нуқсони лакнатзабонро муайян ва асоснок намудан;

- маълумотҳои нави сифатӣ ва миқдории таҷрибавӣ ба даст овардан, ки хусусиятҳои темпо-ритмикии нутқи кӯдакони лакнатзабон, таъсири мутақобила ва динамикаи ҷузъҳои гуногуни просодикӣ, инчунин алоқаи онҳоро бо дигар аломатҳои лакнатзабонӣ бо технологияи бозӣ тавсиф менамояд;

-самт, мазмун, усул ва шартҳои таъсири дифференсиалии комплекси ислоҳии логопедӣ бо назардошти хусусиятҳои умумӣ ва фардӣ темпо-ритмикии нутқ дар кӯдакони лакнатзабон бо технологияи бозӣ асоснок шуда, самаранокии онро исбот намудан.

Муқаррароти зерин барои дифоъ пешниҳод карда мешаванд:

1. Вайроншавии суръат ва ритми нутқ дар кӯдакони синни томақтабӣ бо таносуби гуногуни давомнокии сегментҳо ва коэффисиенти тағирёбии онҳо алоқаманд буда, дар инҳирофоти сохтори вақти калони вақти сигнали нутқ аз меъёр камтари нутқ зоҳир мегардад.

2. Истифодаи усулҳои инструменталӣ барои баҳодиҳии сифатӣ-миқдории суръат ва ритми нутқ дар кӯдакони синни томақтабӣ тавсия мегардад, ки дар асоси онҳо хусусиятҳои умумӣ ва фардӣ дар сохтори ин ихтилолҳо муайян карда шаванд.

3. Таҷрибаи воҳеии қор бо кӯдакони аз лакнатзабонӣ ранҷбаранда нишон медиҳад, ки вайрон шудани суръат ва ритми нутқ дар кӯдакони синни томақтабӣ бо вайроншавии амалиётҳои гуногуни тавлиди баёни нутқ дар сатҳҳои мотиватсия, маъноӣ, забонӣ, моторӣ, инчунин инҳироф дар соҳаи эмотсионалӣ-ихтиёрӣ ҳамроҳӣ мекунад.

4. Таъкид мешавад, ки ислоҳи комплекси лакнатзабонҳо бояд дар заминаи муносибати дифференциалӣ ва фардӣ бо назардошти хусусиятҳои умумӣ ва индивидуалии ташкили ритмикии нутқ, динамикаи он, пешгуии аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда, хусусияти амалиёти вайроншудаи тавлиди нутқ ва хусусиятҳои соҳаи эмотсионалӣ-ихтиёрӣ бо воситаи технологияи бозӣ амалӣ гардад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот. Ҳамчунин бояд зикр намуд, ки такмили системаи маориф дар заминаи татбиқи ислоҳот инчунин дар қори кӯдакистонҳо қорӣ намудани маҷмуи тадбирҳои талаб мекунад, ки тибқи онҳо бояд сари вақт кӯдакони лакнатзабон бо кӯмаки логопед таъмин карда шаванд.

Мувофиқи синну сол, шароити мувофиқ барои инкишоф, ташаккули шахсияти қомил, гирифтани маълумоти дуруст вазифаи ҳар як фарди қомеа ба ҳисоб меравад. Дар айни замон талабот ба ислоҳи нуқсони лакнатзабонии кӯдакони синни томақтабӣ ба таври назаррас афзоиш ёфтааст. Вақте, ки онҳо кӯдакистонро тарк мекунад, бояд бо сатҳи муайяни инкишофи фаъолияти нутқ, захираи қалимаҳо, сохтори грамматикии нутқ омодагии муносиб барои ба мактаб рафтани дошта бошанд.

Чуноне, ки таҳқиқотҳои анҷомдодаи Л.С.Выготский, А.К.Маркова ва дигар муаллифон дар ин самт нишон медиҳад, имкони сохтани баёнҳои мухталид, ки бо як андеша асос ёфтааст, ба пайдоиши функцияи танзимкунанда, банақшагирии нутқ дар таҳсилоти томақтабӣ алоқаманд аст. Инчунин, фаъолияти пешбарандаи кӯдакони синни томақтабӣ бозӣ ба ҳисоб меравад. Мо бо таъя аз чунин заминаҳои назариявӣ тасмим

гирифтем, ки дар ислоҳи нуқсони лакнатзабонӣ аз технологияи бозӣ истифода намоем.

Аз ҷониби маълумоти клиникӣ, педагогӣ ва психологӣ (Н.А. Власова, Э.Н. Герсенштейн, М.С. Певзнер, М.С.Лебединская ва ғайра) тайёрӣ ба мактаб баъд аз кӯдакистон кӯдакони бо таъхири рушди рӯҳӣ, тақрибан 50% бо душвории зиёд барномаи таълимиро аз худ мекунанд. Онҳо дар раванди таълими забони тоҷикӣ душвориҳои махсус доранд, ки ин дар навбати худ бо набудани ташаккули омодагии нутқ ба таълими савод сабаб шуда метавонад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки он имкон медиҳад, ки самтҳо асоснок карда шаванд, мазмун ва усулҳои кори логопедии ба эътидол овардани параметрҳои темпо-ритмии нутқи кӯдакони лакнати забондошта бо воситаи бозӣ муътадил карда шаванд. Дар асоси маълумотҳои таҷрибавии ба даст овардашуда меъёр ва шартҳои татбиқи равиши дифференсиалӣ ва фардӣ дар рафти кори логопедӣ тартиб дода шуда, маводҳои лингвистӣ аз руи принципи мураккаби ташкили темпо-ритмии он ба низом дароварда шудааст. Баҳодиҳии сифатӣ ва миқдорӣ ба хусусиятҳои сифатҳои темпо-ритмии нутқ бо истифода аз усулҳои объективӣ ба ташхиси аниқтари дифференсиалии аломатҳои маҷмӯи лакнатзабонӣ мусоидат намуданд. Барномаи комплекси тартибдодашуда барои ислоҳи нуқсонҳои темпо-ритмикии нутқро бо тариқи бозӣ дар амалияи васеи логопедӣ бо камбудии мураккаби нутқ, ки дар вайрон кардани просодия мушоҳида мешаванд, истифода бурда мешавад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаи таҳқиқот аз асоснокии методологияи таҳқиқот, истифодаи маҷмӯи усулҳои бозӣ бо ҳам алоқаманди муосири таҳқиқоти илмӣ, ки ба мавзӯи он, мақсад ва вазифаҳои он мувофиқанд, хусусияти мураккаби кори таҷрибавӣ, таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ ва коркарди статистикии маълумоти гирифташуда, кӯдакони синни томактабӣ, ки дар озмоиш иштирок мекунанд, иборат мебошад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ (бо шарҳ ва соҳаи таҳқиқот). Мавзуи диссертатсионии «Заминаҳои пайдошавии лакнатзабонӣ дар кӯдакон бо технологияи бартарарфозии он» бо соҳаҳои зерини шиносномаи ихтисоси 13.00.03 - Педагогикаи коррекционӣ (сурдопедагогика ва тифлопедагогика, олигофренопедагогика ва логопедия); *банди 2* – Таҳлил ва пешгӯии рушди низоми таълиму тарбияи кӯдакони дорои нуқсонҳои гуногуни инкишоф; *банди 5* – Таҳияи технологияҳои педагогӣ барои муайян кардани мазмуни талаботи махсуси таълимии кӯдакон, наврасон ва калонсолони дорои нуқсонҳо гуногуни инкишоф мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Таҳия, коркард истифодабарии корҳои ислоҳӣ бо воситаи технологияи бозӣ ва таҳлили ҳамҷонибаи мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ маҳсули ҷаҳолияти илмии муҳаққиқ буда, барои бе нуқсон муоширати кардани кӯдакони синни томактабӣ бори аввал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ҷамаи давраи иҷроиши нақшаи кории илмӣ-таҳқиқотии пешбинишуда бо иштирок ва пешниҳоди бевоситаи муҳаққиқ роҳандозӣ шудаанд.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Аз натиҷаи рисолаи таҳқиқотӣ дар маҷлиси кафедраи педагогикаи умумӣ, дар конференсияи илмӣ-амалии донишҷӯёни ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ дар моҳи апрели соли 2019-2020, 2020-2021, 2021 то 2023 ва дар конференсияҳои байналмиллалӣ, ҷумҳуриявӣ бо маърузаҳо баромад намудааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дастури таълимӣ, маводҳои Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ, Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, маҷмӯаҳои маводҳои конференсия инъикос ёфтааст. Маҳсули кори муҳаққиқ дар 1-дастури таълимӣ, 10 мақолаи илмӣ баён гардидаанд, ки 3-тои онҳо дар матбуоти даврии тавсиякардаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Соҳтор ва ҳаҷми рисолаи илмӣ: Рисола аз сарсухан, ду боб, озмоиши педагогӣ, хулоса, номгӯи адабиёт ва замимаҳо иборат аст.

Мухтавои рисола дар 177 саҳифаи хуруфчинии компютерӣ баён карда шудааст. Дар матн 4-диаграмма, 2-слайд, 5-ҷадвал, 21-расм, 8-маъхазҳои тиббӣ (зонд) истифода гардида, рӯйхати адабиёт 234 номгӯйро дар бар мегирад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ ПАЙДОИШ ВА ИСЛОҲИ НУТҚИ КӢДАКONI ЛАКНАТЗАБОН

1.1.Сабабу омилҳои пайдошавии осеби лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ дар адабиёти педагогӣ, равоношиносӣ ва методӣ

Забон яке аз бузургтарин дастовардҳои башарӣ аст ва шояд аҳамияти он беш аз тамоми ихтироот бошад, ба шарте ки ду ҳазор сол гузашта, дар хиттаи абзори моддии хеш ба амал овардааст.

Иқтисоби забон бо зиндагии башар омехта аст, бо он ки ҳайвонот ҳам воҳиди низомҳои муошират ҳастанд. Лекин танҳо одамиён тавонистаанд бо болотарин нафъ низоми муошират, яъне сухан гуфтан, даст ёзанд. Забон башарро ба тавоноии тафохум ва муоширати иҷтимоӣ бо ҳамнавбӣ худ таҷҳиз кунад, ӯро қодир месозад, ки фарҳанги худро аз насле ба насли дигар мунтақил кунад ва гардунаи муносибате барои андешаҳояш дар ихтиёр дошта бошад.

Тақомули иҷтимоии инсон аз тариқи ҷомеа мунтақил мешавад ва танҳо василае, ки барои ин интиқол дар ихтиёр дорад, забон аст. Он чӣ мо имрӯз ба номи тамаддун ва фарҳанг аз он бархӯрдорем дар натиҷаи ҳазорҳо аср пайдо шуда, инсон бо табиат анбошта шуда ва як ҷо дар ихтиёри мо қарор гирифтааст.

Инсон дар тули ҳаёти хеш ҳамвора бо мушкилоте фаровон ва бисёр печида мувоҷеҳ мегардад ва ногузир аст, ки ба ҳар тартиб барои онҳо роҳи ҳалҳое биебад. Аз миёни ҳамаи ин мушкилот ҳеҷ мушкиле амиқтар, печидатар ва хусусан пурибҳомтар аз падидаи забон нест.

Ба тӯфайли ин мураккабии забон муддати тӯлонӣ кӯдак забони модарии худро ба осонӣ аз худ мекунад ва бо он барои баён кардани фикраш, фаҳмидани суханони дигарон истифода мебарад [38;208].

Файласуфон ва донишмандон аз қадимулайём то ба имрӯз пиромуни куллияи падидаҳои олами ҳастӣ ба тафаккур ва озмоишҳои ҳамачониба пардохта ва осоре азим ва арзанда дар тамоми заминаҳо арза намудаанд, то он ҷо, ки мустақиман ба забон марбут мегардад.

А.В. Ястребова, як равоншиноси амрикоӣ, бар асоси таҳқиқоте, ки дар ин замина сурат гирифта, асари боарзише мунташир сохтааст. Ин асар мучиб шудааст, ки иллалӣ лакнати забон бештар аз пеш мавриди таваҷҷуҳ қарор гирад [232;44].

Раванди лакнатзабонӣ ва зухуроти он бештар аз хусусиятҳои ҳолати психофизикии кӯдак ва шахсияти ӯ вобаста аст. Дар анамнези кӯдакони лакнатзабон таъсири хатарҳои гуногуни табиати экзогенӣ ва эндогенӣ, инчунин паст будани соҳаи нейробиологии худӣ кӯдак ошкор карда мешавад. Бори невропатии кӯдакон дар изтироб, гиря дар кӯдакӣ, дар вайроншавии ҳоб, ғизо, дертар - дар тарси шаб, тарси танҳо будан дар як ҳучра, аксуламалҳои истерикӣ зоҳир мешавад. Дар ин кӯдакон ақибмони инкишофи нутқ, ихтилоли тарафҳои динамикии нутқ, вайрон кардани талаффузи садо мушоҳида карда мешавад.

Дар синни томактабӣ дар 34% мавридҳо кӯдакони лакнатзабон бо ихтилоли талаффузи садои пайдоиши гуногун, унсурҳои суст инкишофёфтаи нутқ ва баъзан шакл наёфтани тамоми системаи функционалии нутқ хос аст. Оқиста-оқиста кӯдакон нисбат ба нутқ ва нуқсонҳои муносибати хос пайдо мекунанд. Баъзеҳо ба таври шадид норасоии нутқро эҳсос мекунанд, махсусан аз таъсири манфии муҳити зист. Дигарон аз зуҳури ларзиш дар нутқ метарсанд, аз баҳодиҳии нутқ ва рафтори дигарон аз ҷониби дигарон бетаваҷҷуҳ нестанд. Сеюмин бошанд, дар бораи лакнатзабонии танқид мекунанд, онҳо пас аз кӯшиши нобарори нутқ ё пас аз ноқомӣ дар ҳама гуна фаъолият хавотир мешаванд. Лакнатзабонӣ ба табиати хушмуомилагии кӯдакон таъсир мерасонад. Сарфи назар аз он, ки дар байни кӯдакони 4-7-сола аксарият ба осонӣ ба муошират бо ҳамсолон ва калонсолон ворид мешаванд, кӯдакони дорои шаклҳои муоширати ноустувор ва кӯдакони дорои рафтори манфӣ ва аутистӣ фарқ мекунанд. Кӯдакони муоширати ноустувор дар аввал бо хоҳиши худ ба тамос ворид мешаванд, ба қор ва фаъолият шавқ зоҳир мекунанд, вале баъд ба хоҳишҳои калонсолон барои анҷом додани ин ё он қор бепарвоӣ ва безътиноӣ зоҳир мекунанд.

Онҳо ба вазъияти мушкилӣ базӯр ворид мешаванд, ҳавасмандгардони фаъолияти худро талаб мекунанд ва пас аз даъватҳои тақрорӣ аз иҷрои вазифаи зарурӣ даст мекашанд. Кӯдаконе, ки нисбат ба ҳамсӯхбат муносибати манфӣ доранд, пӯшида, шармгин, баъзан дорои хислатҳои рафтори хашмгин мебошанд. Зарурати иҷрои дархост, супориш, махсусан дар муҳити нав, дар онҳо аксуламалҳои невротикӣ, баъзан рафтори қариб аутистикӣ ба вучуд меорад. Чунин ба назар мерасад, ки кӯдаконе ба гурӯҳи ҳамсолон ё калонсолон ниёз надоранд. Муошират ба таври қатъӣ интихобӣ аст.

Лакнати забон зоидаи ихтилол дар дастгоҳи нотика ва равонии инсон ва чун башар ҳамвора соҳиби тафаккур ва эҳсосот будааст, аз ин назар ин оризари метавон бидуни шак, бо қадре таҳқиқ ҳамзамон бо пайдоиши башари аввалия низ ба ақиб бурд. Ба вучуди ин ихтилол боиси аксуламалҳои дар шахс мегардад, ки аз ҳамон овони пайдоиши тиббу фалсафа донишмандон ҳар замон дар садаи ёфтани илоҷ ба манзури тармими ин ихтилол буданд.

Яке аз падидаҳои лакнати забон ин гӯшагирии шахси лакнатдошта аст, ба тавре ки намехоҳад бо дигарон муошират дошта бошад ва иллати ин гӯшагирӣ ҳисси нотавонӣ аст. Ҳамин нотавонӣ сабаби норухати бештари кӯдак мешавад ва дар натиҷа мумкин аст ҳар рӯз бар миқдори ихтилол афзуда гардад. Вучуди ин нуқсон низ сабаби махфӣ мондани бисёре аз истеъдодҳо аст. Масалан кӯдакони наққоше чун дар изтиробу нигаронӣ ба сабаби лакнат забони ба сар мебарад, наметавонад барои шиносондани худ ба дохили иҷтимоъ биравад ва худро ба дигарон шиносонад, аз мардум қафо мемонад ва чӣ бисёр истеъдодҳои аз ин қабил, ки дар тайи қурун ва асрҳо ношинохта боқӣ мондааст.

Таҳқиқоти донишмандон нисбат ба тамаддуни инсонӣ ба ин натиҷа расид, ки лакнати забон мумкин аст ба иллати узвӣ дар қисматҳои мухталифи дастгоҳи нутқи инсон буда ва ё сабаби он зоеоти силсилаи асаби (нуқсонҳои системаи асаби) марказии кӯдак аст [180;103-104].

Ин фарзия асрҳо мавриди қабули умум буда, то ин ки тағйироти сареи илм дар асри XIX таҳаввулоти ҷадида дар шинохти иллоти аслии лакнати забон пеш омад. Муҳимтар ин ки таҳаввулот мардуди (рад кардани) шинохтани фарзияи нуқсони узв буд. Чун дар озмоишгоҳ дида шуд, дар сохтумон ва аъзои дастгоҳи нутқии кӯдакони мубтало ба лакнати забон кучактарин айбу нуқсоне дида намешавад ва ба ҳамин далел вучуди ин пайдошавиро падидае аз як норухатӣ дар силсилаи асабашон доштанд. Таҳқиқот дар ин маврид шуруъ шуд. Дар натиҷаи мутолиот ва баррасиҳои донишманд чун И.А. Сикорский дар охири асри XIX ин фарзия ҳосил шуд, ки лакнати забон як падидаи асабӣ аст, ки ба иллоти адами ҷамоҳангӣ ва тарбият дар силсилаи марказии асаб ба вучуд меояд. Тибқи навишта ва осори ин донишмандон ин ихтилол дар силсилаи марказии асаб бар рӯи қувваҳои муҳаррикаӣ нутқӣ асар мегузорад ва сабаби дар кори нуқсони нутқ мешавад. Аз ин лиҳоз, дар миёни ҷараёни нутқ ногаҳон ҳолати суқун ва сакта ба вучуд меоварад [188;285-287].

Ба таври кулӣ ин фарзия мавриди қабули донишмадони асри XIX ва аввали XX қарор гирифт. Аммо ҳанӯз ихтилофот дар ин, ки сабабҳои аввалия дар дастгоҳи марказии асаб аз кучо ҳосил мешавад, мавҷуд аст. Аз ҷумла:

Д.Б. Элкониин пас аз омӯзиш ва таҳқиқот ба чунин хулоса меояд, ки лакнати забон бештар ба физиологияи асабҳо марбут аст ва шояд баъзе аз асаби нутқӣ дучори фалаҷ шуда, боиси сакта ва лакнат дар гуфтугӯ мешавад [229;298].

А.Н.Гвоздев ва А.В.Ястребова низ муътақиданд, ки лакнати забон натиҷаи як неврози асабӣ аст ва падидае монанди клоникӣ дар дастҳо ва ғайра мебошад [233;27].

С.В. Дель бошад, лакнати забонро як падидаи адами (гумшуда) иқтибосӣ донистааст [60;359].

Е.А.Логинова, ки аз ҷумлаи пайравони мактаби И.П. Павлов аст, изҳор медорад, ки лакнат дар натиҷаи адами ҳамбастагӣ ва ҷамоҳангӣ

дар асабҳои бадани инсон ба вучуд меояд, монанди дигар клоникӣ асабӣ дар ҳар узви лакнат низ як омили асабӣ дорад [109;123, 147;209].

Ю.А.Сорокина низ неврози изтиробро муҳимтарин иллати лакнати забон медонад ва ҳатто шахсиятҳои музтариб ва васвасаҳо робитаи мустақим ҳисоб мекунад [192;140,146]. Б. Мелонифар асаби изтиробро низ муҳимтарин бемории лакнати забон медонад [125;59]. С. П.Гутенберг бо истифода аз равшиносии озмоишгоҳӣ изҳор менамояд, ки лакнати забон иборат аз ларзиши забон аз аломати тарс ба вучуд меояд [59;146].

Фрейд дар китоби равшиносии лакнати забонро падидае аз нуқсони нохудоғоҳ медонад [209;236]. Ж.Пижа бештар бар рӯи сабабии иқтибосӣ таъкид мекунад [156;408]. Мактаби амрози равшин ва асаб имрӯз барои лакнати забон далоили равшинии физиологӣ ва асабии тавъамро омили кулӣ медонад.

Чунон ки назариёти фавқро хулоса кунед ду нуқта барои мо мусаллам мешавад. Аввал, он ки омили равшини аҳамияти ҳосе дорад.

Дувум, ин ки лакнати забон падидае аз як ҳолати ғайритабӣ ва бемории марбут ба як нуқсони узв нест.

Дар мактаби ҷадиди тибби равшинӣ дар собиқ Иттиҳоди шуравӣ масъалаи ғайритабӣ будани неврози асабӣ аҳамияти ҳосе дорад. Иллат он аст, ки мактаби фавқ аз назариёти донишманди рус С.И. Павлов пайравӣ мекунад ва ақидаи ин мактаби С.И. Павлов тавонистааст роҳи ҷадиде барои шиносии сабабии физиологӣ дар амрозу асари он сабаби бар рӯи силсилаи марказии асабҳо боз кунад. Бад-ин маънӣ, ки дар назарияи С.И. Павлов ин бемории асабӣ (невроз) ва дигар амроз, ки дорои падидаҳои физиологӣ ва асабӣ аст, дар асари фаъолиятҳои мағзӣ пайдо мешавад. Бинобар ин, дар бемории лакнати забон низ барои муолиҷаи чунин нуқсон бояд корҳои ислоҳӣ бурд. Аз ҳамин назар, саъйи аслии олимони шуравӣ дар пешгирӣ ва муолиҷаи невроз ба кор меравад ва муолиҷаи лакнати забон низ аз ин саъю ҷаҳд бенасиб намондааст [147;206].

Аз дидгоҳи донишмандони равонии шуравӣ роҳи ҳал ва масъалаи пешгирӣ ва муолиҷаи лакнати забон фақат падидае аз як бемории асабӣ нест, балки дармон бояд бо фаъолияти ҳама асабҳои бадан бошад. Ин эътиқод боис шудааст, ки дар муолиҷаи лакнати забон на фақат аз васоил ва равиши тармими нутқ истифода шавад, балки саъй дар беҳбуд ва чуброни камбудҳо ва беҳдошти бадани кӯдак низ бишавад. Тавачҷух ба ин матолиб сабаб мешавад на танҳо пайдо шудани лакнати забони кӯдак бартарарф, балки он эҳсоси нороҳатӣ низ, ки дар лакнати забон буданд, ки сабаби маҳдудияти шахси мубтало шудааст, аз миён биравад ва истеъдодҳои нухуфта шукуфо шавад ва бо иҷтимоӣ шудани шахс фарди комиле дубора вориди ҷомеа гардад [126; 103].

Нуқсони нутқ, чун қоида, зуҳуроти аномалияҳои инкишофро, ки аллакай дар кӯдак вучуд доранд ё қайд мекунанд, зиёд мешаванд. Шиддати лакнатзабониро одатан аз ҳолати муошират муайян мекунанд. Характери муошират, хусусиятҳои хоси рафторро дар фаъолият ба назар гирифта, вазнинии иллатро ба таври зайл ба назар гирифтани лозим аст:

Дарҷаи сабук - кӯдакон дар ҳама гуна вазъият бо одамони бегона озод муошират мекунанд, дар бозихҳои дастачамӣ, ҳама намуди фаъолиятҳо иштирок мекунанд, вазифаҳои марбут ба зарурати муоширати шифохиро иҷро мекунанд. Талафот танҳо дар ҳолатҳои суханронии мустақил мушоҳида мешавад:

Дарҷаи миёна - кӯдакон дар муошират, дар ҳолатҳои нав, ки барои онҳо муҳиманд, дар ҳузури «бегонагон» душворӣ мекашанд, аз иштирок дар бозихҳои дастачамӣ бо ҳамсолон худдорӣ мекунанд. Дар қисматҳои гуногуни дастгоҳи нутқ ҳангоми суханронии мустақилона, саволу ҷавоб ва инъикоскунанда ларзиш мушоҳида мешавад.

Дарҷаи вазнин - лакнатзабон дар ҳама ҳолатҳои муошират зоҳир мешавад, муоширати шифохӣ ва фаъолияти коллективии кӯдаконро душвор мегардонад, зуҳури аксуламалҳои рафториро ҳалалдор мекунад [15;120,151].

Мувофиқи маълумотҳои мо дар нутқи кӯдакони 4-7 сола одатан рағбатҳои муътадили клоникӣ бартарӣ доранд. Кӯдакони 4-5 сола лакнатзабонии муътадили тоникӣ ва клоникӣ (омехта) дар шӯбаҳои нафаскашӣ ва овозии дастгоҳи периферии нутқ бартарӣ доранд. Дар кӯдакони лакнатзабони 5-6 сола рағҳои муътадили клоникӣ дар қисмҳои нафаскашӣ ва артикулятории нутқ бартарӣ доранд. Талафоти миёна ва шадиди клоникӣ ва тоникӣ дар кӯдакони 6-7 солаи лакнатзабон дар ҳама қисмҳои дастгоҳи периферии нутқ тақрибан баробар мушоҳида мешавад.

Дар муоширати кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, ки нуқсони лакнатзабонӣ доранд, ритмика истифода бурда мешавад. Дар онҳо ихтилоли ҳаракати рағкашӣ, ритмикӣ боиси ихтилоли просодикии нутқ мегардад. Ритми нутқ низ аз сабаби эмболофраз, (ворид кардани овозҳои нутқ) ки дар шароити зиёд шудани ҳаяҷони асаб руҳ медиҳад, вайрон мешавад. Эмболофразро натиҷаи инкишоф наёфтани функсияҳои ҳаракати аниқ ташаккул дода натавонистани фикр дар кӯдак доништан мумкин аст. Кӯдаконе, ки дар синни томактабӣ лакнатзабон мешаванд, ба онҳо миқдори зиёди ҳаракатҳои ҳамроҳӣ хос аст (47% ҳолатҳо). Онҳо дар натиҷаи паҳн шудан (радиатсионӣ) аз шӯбаи нутқ ба мушакҳои дигари бадан: аввал ба мушакҳои рӯй, гардан, дастҳо баъд ба тана, пушт, боло ва поён пайдо мешаванд. Кӯдакон дастҳояшонро мечунбонанд, китфҳояшонро ҳаракат мекунонанд, пойҳояшонро пахш мекунанд, дар вақти ларзиш зуд-зуд мижа мезананд ё чашмонашонро мепӯшанд, бо зӯрӣ сарро ба пеш ҳам мекунанд ва ғайра.

Равиши лакнатзабон ва зухуроти он аз бисёр ҷиҳат ба ҳолати психо-психофизикии кӯдакони синни томактабӣ ва шахсияти онҳо вобаста аст. Дар анамнези кӯдакони гирифтори рахит таъсири хатарҳои гуногуни экзогенӣ ва эндогенӣ ба организм, инчунин, сатҳи пасти соҳаи асабҳои равонии кӯдак муайян карда мешавад. Сарбории невропатикӣ кӯдакон дар шакли изтироб, гиря дар кӯдакӣ, ихтилоли хоб, ғизохӯрӣ, дертар - даҳшатҳои шабона, тарси танҳо будан дар ҳуҷра, инчӣкӣ, аксуламалҳои

истерикӣ ва ғайра зоҳир мешавад. Дар таҳсилоти барвақтӣ таъхир дар инкишофи нутқ, вайрон шудани ҷанбаи динамикии нутқ, вайроншавии талаффузи садо ошкор карда мешавад. Оҳиста-оҳиста кӯдакон нисбат ба нутқ ва маъюбии худ муносибати хос пайдо мекунанд. Бархе аз таъсири манфии муҳити зист камбудии суханро эҳсос мекунанд. Дигарон аз зуҳури ларзиш дар нутқ метарсанд, ба арзёбии гуфтор ва рафтори худ аз ҷониби дигарон бетараф нестанд. Баъзеи дигар лакнатзабониро танқид мекунанд, пас аз кӯшишҳои нобарори суханронӣ ё нокомӣ дар баъзе фаъолиятҳо хавотир мешаванд [39;110].

Лакнатзабонӣ ба табиати бенуқсони нутқи кӯдакон таъсир мерасонад. Дар байни кӯдакони 4-7 сола бо вучуди он ки бо ҳамсолон ва калонсолон ба осонӣ муошират мекунанд, фарқият ба мушоҳида мерасад. Кӯдаконе, ки нуқсони лакнатзабонӣ доранд, дар аввал бо майли том ба муошират машғул мешаванд, ба қору фаъолиятҳо шавқ зоҳир мекунанд, вале баъдтар нисбат ба хоҳишҳои калонсолон барои иҷрои ин ё он қор пассивӣ ва бепарвоӣ зоҳир мекунанд. Ба вазъияти проблемавӣ ба зӯр ворид мешаванд, ҳавасмандгардонии фаъолияти худро талаб мекунанд ва баъди пешниҳодҳои такрорӣ аз иҷрои вазифаи зарурӣ даст мекашанд.

Хусусияти сифатии кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ - тақлидӣ дар аксари кӯдакони лакнатзабон суст инкишоф ёфтааст. Тақрибан дар сеяки кӯдакон табиат ва дараҷаи тақлид бо ҳамсолони маъмулии онҳо яқсон аст. Чаҳор дараҷаи тақлидро, ки дар лакнатзабонҳои боқимонда ташаккул ёфтааст, фарқ кардан мумкин аст: тақлиди комил, нопурра, эҷодкорӣ, рад кардани тақлид. Тақлид дар гурӯҳҳои синну соли ҳар хел аст. Масалан, дар кӯдакони 4-5 сола тақлиди нопурра бештар мушоҳида мешавад (кӯдакон вазифаи дидаву шунидаашонро пурра иҷро намекунанд ва қисми нутқро тарк мекунанд) ва онро рад мекунанд. Кӯдаконе, ки диққати ноустувор доранд, намунаи аз ҷониби калонсолон додасударо суст дарк мекунанд, ҳангоми такрор пайдарпайии амалҳоро

риоя намекунанд ва амалро анҷом дода наметавонанд. Кӯдакони ғайрифайол, монеъ мешаванд, ба намуна муддати тулонӣ нигоҳ мекунанд, бидуни лакнатзабонӣ ба иҷрои супориш шурӯъ мекунанд ва амалҳоро бо тартиби тасодуфӣ такрор мекунанд. Кӯдакони 5-6 сола низ тақлиди нопурра доранд, вале он аксар вақт дар такрори шакли лафзӣ зоҳир мешавад. Кӯдакон калимаҳоро мегузаранд, матни намунавиро бо матнҳои нав пур мекунанд, кӯшиш мекунанд, ки мантиқи сужетро вайрон накунанд, контури ҳикояро васеъ кунанд, образи дostonро васеътар гардонанд. Бо мурури синну сол тақлиди эҷодӣ зиёд шуда, радди тақлид кам мешавад. Бо дарназардошти сатҳи муошират тақлид ба кӯдакони лакнатзабон барои логопед, махсусан дар ибтидои машғулияти ислоҳӣ зарур аст. Агар қоидаҳои рафтор ва супоришҳо иҷро шаванд, ташкили даста ва ғайрияти кӯдакон самараноктар мешавад. Кӯдакон на танҳо аз калонсолон, балки аз ҳамсолони худ низ бе нуқсон дорои бенуқсон тақлид карданро меомӯзанд.

Лакнатзабонӣ ба ташаккули функцияҳои моторӣ таъсир мерасонад, эҳтимолияти инкишоф наёфтани минтақаи ҳаракати кӯдак ҳатто то пайдо шудани лакнатзабонӣ, ки ба пайдоиши нуқсон мусоидат мекунад, рад кардан мумкин нест. Дар баробари пайдо шудани лакнатзабонӣ суст инкишоф ёфтани малақаҳои ҳаракатӣ мушоҳида мешавад.

Аксари таҳқиқоте, ки дар мавриди лакнати забон сурат гирифтаанд, дар кишварҳои аврупоӣ анҷом шудааст ва дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қори баҳусусе дар ин маврид сурат нагирифтааст.

Лакнати забони одӣ ба таври мутавассит (кашишхурӣ) дар як машғулият иҷтимоӣ дида мешавад.

Тибқи ақидаи М.А.Панфилова нуқсони нутқ дар тамоми наҷодҳо, кӯдакони фақир ва бой, ақланақибмонда ва солим, духтару писар дида мешавад [148;68].

Ақида бар ин аст, ки кӯдакони синни томақтабӣ дар сини 3-7 солагӣ шоеътарин давраи ибтидо ба лакнати забон аст. Муноқишаҳои оилавӣ, доштани падару модар бо васвосӣ кӯдакро сарзаниш ва ҳатто танбех

мекунад, ки тамоми корхояшро ба таври муртабит анҷом дода ва калимаҳоро ба таври сахҳ баён кунад, аз ҷумлаи сабабу иллати муҳимми лакнати забон ҳастанд (Бехрӯз, Мелонифард. 2536) [125;55].

Тибқи маълумотҳои бадастомада, қариб ду машғулияти мардуми Амрико ба лакнати забон гирифтӣ шудаанд. Танҳо дар ҷанд ҳолатҳои истиснӣ шумо метавонед сабабҳои нуқсонҳои забонро донед, аммо дар аксари кӯдакони гирифтӣ лакнатзабон, амиқи равонӣ ва махсусан, истерия мушоҳида мешавад. Чунин кӯдак бо дигарон сӯҳбат карданро хоҳиш доранд, аммо ҳамеша аз хато кардан метарсанд, аз ин рӯ, ба сухани табиӣ даст мезананд. Дар кӯдак лакнати забон аз тааррузи психологӣ сарчашма мегирад. Дар ин маврид лакнати забон маҳдуд нашоуда, сабабҳои равониеро, ки боиси он гаштаанд, аз байн бурдан лозим аст (Т.С.Одинсова) [144;200].

Илова бар ин, чунин ба назар мерасад, ки кӯдаконе, ки ба лакнатзабонӣ гирифтӣ шудаанд, дар вазифаҳои муҳим андеша, эътиқод ва муносибати муайян ба суханро доранд. Ин андешаҳо ва дидгоҳҳои ғайримантиқӣ сабаби изтироб ва ихтилоли равонии кӯдаконе мешаванд. Яъне вақте изтироб зиёд шавад, лакнати забон шадид мешавад.

Кӯдаки лакнатзабон ба ақидаи Ч.Лагузен «организми шадиди бемор» мебошад, ки таъсири комплексиро дар шакли маҷмуи тадбирҳои тиббӣ психологӣ бо ҳатмии ҷорӣ кардани речаи хомӯшӣ талаб мекунад. Муддате дар миёнаи асри XIX усули ҷарроҳӣ маъмул шуд, ки самарабахшии он тасодуфӣ буд ва дар ҷараёни ҷустуҷӯи роҳҳои самарабахшии ислоҳи лакнатзабонӣ усули дидактикӣ пайдо шуд. Он аз истифодаи ҷудоғонаи машқҳои гуногуни нафаскашӣ, ибрази сухан ва гузоштани овоз иборат мебошад. [99;47].

Ин усули лакнатзабониро яке аз неврозҳои координатсияи спастикӣ, ки аз норасогии модарзодии механизми вербо-артикуляторӣ бармеоянд, вайрон кардани унсури ҳаракатро эътироф карданд (А. Куссмаул, 1879). Дар баробари ин, мебоист ҳаракатҳои рӯшноиро аз худ кард, дар фонатсия ва нафаскашӣ кор карда сипас, садо, калима, ибораро бояд

такрор кард. То имрӯз тамоми манзараи мураккаби беморӣ, решаҳои равонӣ ва иҷтимоии он ба таври кофӣ дарк карда нашудаанд [95;24, 97; 202].

Дар корҳои Е.Ф. Рау, М. М. Блескина, Т. О. Малина, нишондодҳои амалӣ барои барқароркунии овоз бо роҳи истифодаи машқҳои фонopedӣ ҳангоми ҳалалдоршавиҳои гуногун пешниҳод гардиданд. Г. Г. Бекбулатов доираи машқҳои фонopedиро барои муолиҷаи баргардонидани овоз баъди шифоёбии чинҳои садо, садопардаҳо муайян намуд. [167;115].

Бояд фаҳмид, ки вайронкуниҳо дар муоширати кӯдак февран ислоҳ намешаванд ё ногаҳон худ аз худ дур мешаванд. Беҳтаршавӣ баъзан метавонад якчанд моҳ давом кунад, аммо ҳатто дар ин давра он метавонад бадтар ё беҳтар шавад. Бартараф кардани нуқсони нутқ бояд пеш аз он ки кӯдак норасогии худро дарк мекунад, оғоз шавад. Лакнатзабонӣ бештар дар кӯдакон мушоҳида мешавад. (Гел Ват) [54;120].

Психологи амрикоӣ Л.И.Белякова дар асоси таҳқиқоти худ дар ин самт асарҳои пуларзишero, ки ба омӯзиши ин мавзӯъ марбутанд, нашр кардааст. Асари мазкур ба ҳалли мушкилоти лакнатзабонӣ диққати махсус дода, дар қори худ нишон дод, ки муолиҷа бо роҳи чарроҳӣ натиҷаи дуруст намебахшад ва онро танҳо бо воситаи маҳс ва бо усулҳои бозӣ таъбибат кардан лозим аст [17;263].

Китоби профессори рус, равоншинос И. Сикорский «Дар бораи лакнатзабонӣ» (1889), ки таҷрибаи омӯзиши зухурот ва аломатҳои лакнатзабонӣ ҳамчун бемории асаби равониро ҷамъбаст намуда, як қатор муқаррароти муҳими таъбибатро асоснок мекунад. И.А.Сикорский лакнатзабониро ногаҳон ҳалалдор шудани пайвастагии артикулясия дониста, бо ёрии духтур пайвастани қори омӯзгорро зарур донист. Таъбибати оқилонаи лакнатзабонӣ аз тадбирҳои пешгирикунанда, дидактикӣ, равонӣ ва фармасевтӣ (дорусоз) иборат буд, ки бояд аз

давраи кӯдакӣ оғоз карда шаванд. Ба ақидаи ӯ, лакнатзабонӣ ба машқҳои артикулясия ва суханронии ритмӣ ниёз доранд [189;32,155].

Дар ибтидои асри ХХ фанни психология ва психиатрия ба таври васеъ инкишоф ёфтаанд, чунин нуқтае ба миён меояд, ки лакнатзабонӣ на он қадар сабабҳои моторӣ, балки як бемории руҳӣ ва аффектӣ мебошад. Инчунин, истифодаи усулҳои психодармоншиносӣ дар сушт талаффузкунӣ ва дигар усулҳои гуфтор ба ақидаи Э.А. Андерс., А. Либман, Г.Д. Неткачев., С.Э. Фрешелс фикру ақидаи хешро баён намудаанд. Аз ин рӯ, А.Либман зарурати таъсири равониро ба бемор барои бартараф кардани тарси нутқ ба майдон овард, ӯ ба машқҳои нутқ дар марҳилаҳои мураккабӣ хеле камтар аҳамият дод [4;98, 107;31,36, 139;59, 210;129].

С.Э.Фрешелс лакнатзабониро ҳамчун афазияи ассосиативӣ маънидод кардааст [210;35].

Э.А.Андерс дар бораи таъсири психологӣ ба шахсияти кӯдак, дар бораи зарурати решакан кардани ҳаяҷон ва тарс сухан ронда, нақши муҳимми ҳаракатро дар истехсоли нутқ қайд намуда, навиштааст, ки тасвирҳои садое, ки аз дарки шунавоии калимаҳо ташаккул меёбанд, тавассути ҳисси мушакҳо дар мочароҳои узвҳои нутқ такрор мешаванд [4;105].

Асосгузори самти равоншиносии омӯзиш ва муолиҷаи лакнатзабонӣ дар Русия Г.Д. Неткачев дар осори худ нуқтаи назарро дар мавриди лакнатзабонӣ ҳамчун психоневроз ба миён гузошта, тафсири равонии зухуроти конвульсивии нутқро пешниҳод кардааст. Ӯ эътиқод дошт, ки ларзишҳои нафаскашӣ, овозӣ ва буғумҳо аз пайдоиши сифр рӯҳӣ буда, дар се шакл вучуд доранд:

- 1) ин ҳиллаест;
- 2) ин як навъ шаклҳои ифодакунандаи тарс, шарм, ҳичолат ва ғ;
- 3) ин шакли васвосист.

Ба ақидаи ӯ, фикрҳои васвосӣ дар натиҷаи тағйир ёфтани ҳиссиёти моторикӣ ва мушакҳо, ки аз тарс тағйир ёфтаанд, ташаккул меёбанд.

Намояндагони ин самт пешниҳод карданд, ки муолиҷаи лакнатзабонӣ асосан тавассути равоншиносӣ сурат гирад. Дар оянда лакнатзабониро муаллифон ҳамчун як бемории функционалӣ, невроз мешуморанд, ки ба тамоми ҳаёти инсон таъсир мерасонад [139;53].

Мутафаккирони илми логопедия рушди пайгиронаи лакнатзабониро ҳамчун як масъалаи илмии тиббию педагогӣ аз солҳои 30-юм оғоз намуданд. В.А. Гиляровский, Н.А. Власова, Е.Ф.Рау, Ю.А.Флоренская дар як қатор асарҳо зарурати таъсири бисёрҷониба ба шахсияти кӯдаки лакнатзабонро бо кӯшиши мутахассисони гуногун ва истифодаи нақши шифобахши дастаи кӯдаконаи дуруст ташкилшударо асоснок мекунанд. Чунин муассиса шуъбаи логопедии кӯдаконаи беморхона буд [55;570,582, 36;83, 167;17, 208;111].

В.А.Гиляровский ва Н.А.Власова усули мукаммали ислоҳи лакнатзабониро ҷорӣ кардаанд, ки аз инҳо иборатанд:

- 1) терапияи доруворӣ;
- 2) логопедия;
- 3) кори логоритмикӣ;
- 4) кори тарбиявӣ;
- 5) тарбияи ҷисмонӣ [56;8, 36;84].

Усули кори логопедӣ, ки аз ҷониби Н.А.Власова барои кӯдакони лакнатзабони синни томақтабӣ таҳия шудааст, ба ғояи гузариши тадричан аз марҳилаҳои содда ба мураккабтари нутқ асос ёфтааст. Методикаи кори логоритмикиро барои кӯдакон В. А.Гринер ва Н.С.Самойленко асос гузоштаанд. Ин усул дар амалияи логопедӣ устувор ҷойгир шудааст ва дар айни замон муҳим аст [36;84, 57; 149, 180;206].

Ю.А. Флоренская дар таҳқиқоти солҳои 1935, 1941, лакнатзабониро ҳамчун сабабҳои ҳолатҳои тулонӣ дар беморони калонсол тавсифи

умумӣ мекунад ва табобати беморони калонсолро тавсиф мекунад ва суҳбатҳои психодармоншиносиро тавсия медиҳад. [207; 88]

Баъдтар, дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI аҳамияти мураккабии усулҳо дар системаи ислоҳӣ лакнатзабонӣ устуворона муайян карда шуд. Муаллифон дар идомаи амиқтар омӯхтани лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ ва эҷоди шаклҳои нави кори ислоҳӣ ба ҳамин принцип пайравӣ мекунанд (Е.Ф. Рау, В.И. Селиверстов, М.Е. Хватцев). Зарурати кори ислоҳкунандаро бо кӯдакони лакнатзабон дар чараёни фаъолияти пешбарии онҳо - бозӣ асоснок мекунад [166;11, 186;295, 213;208].

Р.Е.Левина муътақид аст, ки лакнатзабонӣ яке аз сабабҳои нутқ буда, асосан вайрон шудани вазифаи коммуникатсионӣ мебошад ва дар ҳоле ба вучуд меояд, ки байни омодагии воқеии воситаҳои нутқ, сатҳи дастраси онҳо ва талабот ба муҳити гуфтугӯӣ номутобикатӣ вучуд дорад.

Аз ин ҷо пешниҳоди таҳияи усулҳои нав дар роҳи тарбияи тадричан аз нутқи вазъиятӣ ба контекстӣ (калима дар матн) ба миён меояд. Дар як қатор асарҳои Р. Е.Левина дар бораи таҳқиқот дар соҳаи лакнатзабонии кӯдакон буда, методологияи кори логопедӣ бо кӯдакони лакнатзабон таҳия карда шуд, ки ба тадричан мураккаб шудани системаи саволҳо дар раванди машғулияти меҳнати дастӣ барои кӯдакони синни томақтабӣ ва барномаи кӯдакони синну соли дигар асос ёфтааст [104;28].

Дар асарҳои С. А. Миронова инкишофи самти дар асарҳои Р.Е.Левина ва Н.А. Чевелева, муаллиф барои тадричан гузаштан аз нутқи вазъиятӣ ба нутқи контекстӣ тақлиф мекунад, ба ғайр аз он ки нақли лаҳзаҳои речаро дар бар гирад, тамоми маводҳои барномаи кӯдакистон истифода шавад. Нишондодҳои буданд, ки дар кӯдакони лакнатзабони синни томақтабӣ сабабҳои таваччуҳи ихтиёрӣ, суръат ва устувории фаъолият, тағйирот дар ҳолати ҳисси эҳсосӣ-ихтиёрӣ, характер ва ғайраҳо дида мешавад [129;3,23, 103;35, 219;57].

Дар охири асри ХХ Н.М. Асатиани, В.С.Кочергина зухуроти дигар навъҳои нуқсоншиносӣ дар лакнатзабониро омӯхта, роҳҳои ислоҳи онҳоро баррасӣ кардаанд: дар нишондодҳо зарурати инкишофи малакаҳои мотории нутқ мавҷуданд [10;438, 92;242].

Ташаккули усулҳои махсуси дармоншиносӣ барои лакнатзабонии кӯдакони таҳсилоти калони томақтабӣ дар асарҳои В.М. Шкловский, Ю.Б. Некрасова, А.А. Лебединский дастрас карда шудааст [224;20,30, 137; 64, 101;75].

Гуногунии вариантҳо дар самтҳои мавҷудаи таҳқиқот дар ислоҳ кардани лакнатзабонӣ аз он иборат аст, ки таснифоти ягонаи қабулшудаи ин нуқсони нутқ ва меъёрҳои арзёбии он вучуд надошт. Ҳанӯз дар солҳои 30-юм ва баъдтар дар бораи зарурати бархӯрди дифференсиалӣ дар омӯзиши шахсони мушталои лакнатзабонӣ (В.А.Гиляровский, Ю.А.Флоренская) масъала гузошта шуда буд, ки дар ин хусус асарҳо каманд [56;390, 207;35].

Ҳамин тавр, В.А.Ковшиков хусусияти лакнатзабониро дар бемориҳои гуногуни асабҳои равонӣ, дар кӯдаконе, ки аз сухан рондан азоб мекашанд, меомӯзад. Таҳқиқот нишон дод, ки дар баробари зухуроти умумие, ки ин намуди патологияи логопедиро тавсиф мекунад, дар ҳар як гурӯҳи клоникӣ хусусиятҳои хоси инкишоф, чараён ва зухуроти лакнатзабонӣ вучуд доранд, ки ба таври органикӣ бо бемориҳои асабҳои равонӣ ва шахсияти бемор алоқаманданд. Муаллиф зарурати истифода бурдани усулҳои дифференсиалиро дар қори ислоҳӣ ва тарбиявӣ бо лакнатзабонӣ таъкид кардааст, ки ҷанбаи этиопатогенетикии вайроншавии нутқро ба назар мегирад [80;54].

В.А.Куршев ҳодисаҳои лакнатзабониро дар заминаи инкишофи сусти нутқ дар баробари невротики таҳлил кардааст [94;84].

В.С. Кочергина лакнатзабониро дар кӯдакон тасниф намуда, ба ду гурӯҳ ҷудо мекунад [92;242]:

1) кӯдаконе, ки инкишофи умумии нутқашон муътадил;

2) кӯдаконе, ки дар онҳо лакнатзабонӣ дар натиҷаи осеби сабуки органикии мағзи сар ба амал меояд.

Муаллиф қайд мекунад, ки навъи тулонӣ ва номусоиди лакнатзабонӣ асосан бо осеб дидани минтақаҳои ҳаракати сухани мағзи сар бо дараҷаи гуногун ва локализатсия (ҷойгиршавии ҷои нуқсон) алоқаманд аст. Дар маҷалла масъалаи зарурати шаклҳои махсуси логопедияи дифференсионӣ ва ислоҳи тиббии лакнатзабонӣ ба миён гузошта шудааст [91; 214,226].

Муқаррар шудааст, ки шумораи муайяни кӯдакон аз лакнатзабонӣ бо сабабҳои равонӣ азоб мекашанд (Н.М. Асатиани) [10;432].

Дар таҳқиқотҳои махсус лакнатзабон ба чор гурӯҳ ҷудо карда шуданд: беморони боқимондаи осебҳои барвақти органикии системаи марказии асаб, бо сабабҳои невротикӣ, психопатия ва шизофренияи суст. Зухуроти синдроми логофобӣ вобаста ба заминаи нозологӣ, ки дар он зухур мекунад, омӯхта шуд.

Онро профессор В.В. Ковалев фаҳмиши тафриқавии моҳияти лакнатзабонӣ, масъалаҳои кори муолиҷавӣ ва ислоҳиро боз ҳам равшантар намуда, нуқтаи ибтидоии таҳияи принципҳои аз ҷиҳати патогенетикӣ (омӯзиши механизми бемориҳои ирсӣ) дар асос фаъолияти тиббию педагогӣ гардид. (Н.М.Асатиани, В.Г.Казаков ва ғайра) [10;301].

Таҳқиқотҳои электрофизиологӣ фарқияти нишондодҳои лакнатзабонӣ, пайдоиши невротикиро муайян карданд ва дар заминаи осеби органикии системаи марказии асаб ба вучуд омадаанд (Л.И. Белякова) [16;13,20].

Таҳқиқоти клиникии беморон кӯдакони мубталои лакнатзабонӣ, гетерогении нозологии онҳоро ошкор намуд (Н.М. Асатиани) [10;210]. Рудиментҳои синдроми логофобӣ ва зухуроти сабабҳои асабҳои равонӣ дар таҳқиқоти муқоисавии шаклҳои гуногуни лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ тавсиф карда шудаанд (И.С. Калачева) [75;107].

Зарурати равиши тафриқавӣ дар ҳоли ҳозир аз ҷониби бисёре аз муҳаққиқон эътироф ва асоснок карда шудааст.

Риоя кардани ин принцип барои минбаъд аз ҷиҳати назарбинӣ ва амалии кор карда баромадани масъалаҳои лакнатзабонӣ аҳамияти калон дорад. Чунин самт, инчунин, барои омӯзиши ташхисии функцияҳои ҳаракат ва нутқ дар лакнатзабонии кӯдакон ва таҳияи усулҳои дифференсиалии ислоҳи онҳо (Н.А. Рычкова) мебошад [175;33].

Сарфи назар аз нуқтаи назари то андозае муҳолиф дар бораи пайдоиш ва ислоҳи лакнатзабонии кӯдакон дар солҳои гуногун, муаллифон ба зарурати усули интегралӣ ҳангоми муомила бо кӯдакон ва бартарии усули дидактикии ислоҳи ин сабабҳои нутқ розиянд.

Масъалаи тарғиби донишҳои психогигиенӣ дар байни мураббия ва логопедҳои муассисаҳои таълимии томақтабӣ, инчунин, зарурати ба онҳо омӯзонидани усулҳои ислоҳи нуқсонҳои нутқ дар кӯдакон, дар амал татбиқ нагардидан актуалӣ боқӣ мемонад.

Тибқи таҳқиқоти анҷомшуда асари мушкilotи лакнатзабонӣ аз ин аст, ки кӯдакони табақоти мухталифи иҷтимоӣ, иқтисодӣ аз назари рушди забонӣ дар соли аввали зиндагӣ ва ҳатто то муддате баъд аз он бо ҳам тафовути бисёр ночизе доранд, вале таъсири ин ҷаҳри забонӣ дар солҳои баъд ба таври комил зоҳир хоҳад шуд (баъд аз 18 моҳагӣ).

Лакнати забон ба таври кулӣ ба ҷуз мавриди истисноӣ дар даврони хурдсолӣ оғоз шуда, як падидаи хоси даврони кӯдакӣ аст ва маъмулан аз синини 2 то 4 солагӣ шуруъ мешавад. Тақрибан аз ҳар сад кӯдак як нафар дорои лакнати забон аст ва 80% аз ҳамаи кӯдаконе, ки дорои лакнати забон будаанд, ба тадриҷ монанди кӯдакони дигар ба таври табиӣ суҳбат мекунанд. Аммо дар айни ҳол лакнати забон аз муҳимтарин нуқсонҳои нутқӣ мебошад.

Лакнати забон дар миёни писарон ба маротиб бештар аз духтарон аст ва дар баррасиҳо ва таҳқиқоти мухталиф нисбате дар ҳудуди 70% барои писарон ва 30% барои духтарон зикр гардидааст.

Лакнати забон модарзодӣ низ дар писарон 15% бештар аз духтарон гузориш шудааст. Баъзе ақида доранд, ки чун духтарҳо зудтар забон оғоз боз мекунанд ва ба суръат ҳам тарзи суҳбат кардани калимаҳоро ёд мегиранд, дар онҳо лакнати забон камтар аст. Мушоҳида мешавад, ки лакнати забон дар духтарон низ шуруъ шудааст (Бехрӯз, Милонӣ, 2536) [125;89].

Давраи ба балоғат расидан бо таҳаввулоти физиологӣ ва иҷтимоии худ дар ин марҳила аз лакнати пачида бетаъсир намебошад. Дар ин даврон, син, вежагиҳои фардӣ ва иҷтимоӣ низ дар тағйири шакл ва ё ташдиди лакнати забон муассир аст.

Дар таҳсилоти 6 то 7 солагӣ низ, ки дар кӯдак замони оғози мактаб мебошад, ба лиҳози вежагиҳои отифӣ ва созгориҳои иҷтимоии хоси ин давра мавқеияти муносибе аст барои бурузи лакнати забон, дар миёни кӯдаконе, ки бештар мусайди чунин ихтилоле мебошанд.

Ба ҳангоми суҳбат кардан дар ҳузури шунавандагон, мураббӣ ва дигарон низ лакнати забон ташдид мешавад, бахусус кӯдак агар чапдаст бошад ва аз тарафи логопед ё волидайн барои ислоҳи чапдастӣ ўро набояд маҷбур кард. Зеро маркази нутқи кудакони дастчап аз тарафи чап фаъотар буда, кӯдакони ростдаст аз тарафи рост фаъол мебошанд. Дар чапдастон маркази нутқ дар нимкураи рост аст, лизо фишор ва таъкид ва ҳатто танбех ба василаи логопед боиси интиқоли маркази нутқ аз нимкураи чап ба рост шуда ва дар ин сурат сабабҳои нутқиро боис мешавад ва агар аз тағйири ду нимкура чилавгирӣ шавад, сабабҳои нутқӣ дида намешавад [126;132].

Оғози мактаб, бахусус барои баъзе аз кӯдаконе, ки аз назари отифӣ-иҷтимоӣ омодагии лозимро барои вуруд ба мактаб ва мувоҷеҳ шудан бо ниҳоди иҷтимоии расмӣ надоранд. Ба ин далел ҳамвора шохиди миқдори қобили тавачҷӯхе аз шогирдони тайёри ба мактаб, ки аз кӯдакистон мебошанд, ки дучори лакнати забон мешаванд ва ё эҳёнан лакнати онҳо бештар мешавад.

Тадқиқоти этнографии Е.М.Пещерова, В.М.Наливкин, дар бораи бозии бачагона инъикос ёфтааст. Масъалае, ки онҳо таҳқиқ намудаанд дар бораи чиҳатҳои психологию педагогии кӯдакон арзёбӣ гардидааст. Онҳо ин бозиҳоро барои кӯдакон, хондани шеър сурудҳо, афсонаҳо, муаммо, қофиябандӣ, ки аз он дар таҳқиқотҳои Р.Амонов, Б.Шермухаммадов, Г.Қурбонова ва дигарон низ инъикос ёфтаанд, қорбурд намудаанд. [154; 36, 134; 143, 2;55, 223;69, 98;14].

Ба андешаи муҳаққиқони тоҷик Раҳмонов З.П. ва Раҳмонова Д.З. лакнатзабонӣ яке аз душвортарин норасоии нутқ ба ҳисоб меравад ва бартарарф кардани он душвор аст. Вайроншавии суръати нутқ ба лакнатзабонӣ оварда мерасонад. Ин дар ҳоли талаффуз карда натавонишани калимаҳо аз тарафи кӯдакон ба вуҷуд меояд [169;142]

Муҳаққиқи ватанӣ Н.Н.Турсунов дар тадқиқоти худ пешниҳод менамояд, кӯдакони синни томақтабӣ бо воситаи бозӣ анъанаҳои мардуми тоҷикро меомӯзанд. Дар таҳқиқоти хеш омӯзиши бозиҳои халқии тоҷикиро таҳлил намуда, бозиро ҳамчун воситаи омода кардани кӯдакон ба ҳаёт меҳисобад. Инчунин Н.Н.Турсунов дар давоми фаъолияти худ якчанд китобҳоро ба монанди «Бозиҳои миллии тоҷикӣ» (1983), «Бозиҳои берунии тоҷикӣ» (1975), маводи методӣ барои хонандагони таҳсилоти ибтидоӣ дар дарси тарбияи ҷисмонӣ рӯйи қалам овардааст, ки дар мактабҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мебаранд. Дар ин дастурҳо бозиҳои серҳаракати миллии барои ҳифзи саломатии кӯдакон нигаронида шудааст. Дар таҳқиқоти худ мо тасмим гирифтём, ки маҳс бо воситаи бозӣ лакнатзабониро ислоҳ карда, кӯдакон ба мактаб омода карда шавад [200;55].

Солҳои охир масъалаҳои назария ва амалияи бозиҳои дидактикӣ таҳия ва аз ҷониби бисёр таҳқиқотчиён амалӣ карда мешаванд. Дар ин маврид аҳамияти бозиҳои дидактикӣ дар бартарарфсозии лакнатзабонӣ ба миён гузошта мешавад. Дар воситаи таълимии хеш муҳаққиқ Рамазонова Р. бозиро ҳамчун воситаи ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ шуморидааст. Инчунин, дар ин дастур барои

гузаронидани корҳои ислоҳӣ якҷанд бозихоро пешниҳод намуда, таъкид менамояд, ки бозӣ омили пешбарандаи фаъолияти кӯдакони синни томақтабӣ ба шумор рафта, махсусан бозихои шифоҳӣ, қофиябозӣ, байтбарак, фолклори бачагона ва ғайраҳо дар ислоҳи нуқсони лакнатзабонӣ васеъ мавриди истифода қарор меёбанд.

Дар таҳқиқот мо бозихои нақшофариро истифода бурдем, ки барои кӯдакони синни томақтабӣ на танҳо ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ, балки воситаи муҳимми тарбия ба ҳисоб меравад. Профессор Н.Х.Нурҷонов дар бораи санъати театрии халқи тоҷик таҳқиқотҳо гузаронида, таъкид мекунад, ки бозӣ кӯдакро ба ҷомеа ва ҳаёт мутобиқ мекунад [100;15].

Дар таҳқиқотҳои Т.Х. Мустафоқулов, Т.Намозов, Ш.А. Сафаров, ва дигарон бозӣ воситаи саломатии кӯдакони синни томақтабӣ ва хонандагони синфҳои ибтидоӣ исбот карда шудааст. [133;75, 135;215, 182;24].

Т.Х.Мустафоқулов дар асоси таҳқиқоти худ пешниҳод менамояд, ки ба барномаи кӯдакони синни томақтабӣ “Рангинкамон” (зери таҳрири Л.Иматова) бозихои мутобиқшудаи машқҳои рақс ва машқҳои варзишӣ дохил карда шаванд. Дар қори худ маҳз бозихо ба воситаи ритми логопедӣ ва маҳси логопедӣ барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ истифода бурда шуд. Воситаи ритми логопедӣ барои хондани шеърҳои суруд ва маҳси логопедӣ, ки аз ду қисм дар зери таҳрири мутахассис Маҳмадиева М (маҳси забон, маҳси ком, маҳси лунҷ) омода карда шудааст, воситаи ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ ба ҳисоб меравад [133, 28,74;69, 123;281].

Дар дастури таълимии “Асосҳои логопедия” дар зери таҳрири Маҷидова Б. иброз шудааст, ки лакнатзабонӣ аз 2 то 6 солагӣ кӯдакони синни томақтабиро аз муошират қардан маҳрум мекунад ва ба сифати шахсии ӯ таъсири манфӣ расонида, ба мутобиқшавии иҷтимоӣ монеа ба вуҷуд меорад. Аз ҷумла, чунин таъкид мегардад: «Дар логопедия ташаккули шахсияти забонии кӯдак ҳадафи асосии раванди ислоҳоти

педагогӣ мебошад. Ба ин мақсад метавон дар он маврид ноил шуд, ки агар кӯдакони дорои норасоии нутқӣ ва забонӣ зимни баргузори машғулиятҳои логопедӣ дар муассисаи таълимии томактабӣ муоширати нутқии онҳо инкишоф дода шавад» [124;65].

Дар таҳқиқоти Қурбонова Г, аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ санҷидани таъсири бозиҳои берунӣ дар ташаккули сифатҳои ахлоқӣ дар кӯдакони синни томактабӣ мебошад. Ӯ бозиро воситаи таъсиррасонӣ ба роҳҳои муоширатӣ ҳисоб кардааст. Бозиҳои берунии миллиро барои ташаккули масъулиятшиносӣ, меҳнатдӯстӣ, ватандӯстӣ зиракию, ҷолоқӣ, гуманизм будан ба аъзоёни ҷомеа муҳим мешуморад [98;18].

Дар асоси ин, дар рафти кори таҳқиқотии мо вазифа гузошта шуд, ки нақши бозӣ на танҳо барои ислоҳ намудани нуқсонҳои лакнатзабонӣ, балки воситаи асосии тарбияи кӯдакони синни томактабӣ ба ҳисоб меравад.

1.2. Ҳамкории логопед, мураббӣ ва оила дар ислоҳи нуқсони

лакнатзабонии кӯдакон

Лакнати забон ирсӣ-ичтимоӣ-равонӣ шуда метавонад, вале хеле аз ҷанбаҳои он ханӯз ошкор карда нашудааст. Нораवонии гуфтор аксаран дар кӯдакони синни аз 2 то 5 сола ба ҷашм мерасад ва бахусус дар писарҳо ин бештар вомерӯрад. Дар ин давра аксари кӯдакон ба таври табиӣ дорои норавонии гуфторӣ мебошанд, вале дар асари сабабҳои иҷтимоӣ ва равонии номусоид ин норавонии гуфтор мумкин аст он қадар идома ёбад, ки ба як норавонии воқеӣ табдил гашта, ба сурати лакнати забон мубаддал шавад.

Дар ин давра тавсияи нуқсоншиносон ин аст, ки волидайн масъалаи нуқсони муоширати кӯдаконро дида, сари вақт ба табибон муроҷиат намоянд. Табибон ба волидайн муроҷиат ба логопедро пешниҳод намоянд, зеро дар марҳилаи табиӣ рушди чунин ҳолат онҳо бояд бо кӯдак ба таври табиӣ бархурд кунанд. Инчунин, ба суҳбати фарзанди худ бо диққат гӯш диҳанд, кӯдакро ба такрор, он чи ки гуфтааст, водор накунанд ва ё аз ӯ бихоҳанд, ки оромона суҳбат кунад. Равиши комилан нодурусте аст, ки волидайн ба фарзанди худ дар гуфтани калимае, ки баёни он нуқсон дорад, кумак кунанд ва ё ҷумларо ба ҷои ӯ тамом кунанд.

Боиси қайд аст, ки технологияи фаъолияти бозӣ солҳои охир аз ҷониби логопедҳо санчида шуда, баҳои мусбат гирифтааст. Мақсади ин кор омӯхтани нақши методологияи фаъолияти бозӣ барои ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ ва коркарди методикаи таълими логопедӣ дар асоси он мебошад. Муҳаққиқи соҳаи логопедия Маҳмадиева М. бо таърибаи амалии худ барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ истифодаи мизҳои тиббиро (зонд, шпател) пешниҳод намудааст. Дар дастури методии “Маҳси логопедӣ” барои ба эътидол овардани праксиси артикулятсионӣ маҳси мушаки забон, устухонҳои рухсора, лабҳо ва коми нармро бо воситаи бозӣ тавсия

додааст. Ҳамчунин, барои ислоҳӣ хастагии асаби кӯдакони синни томактабӣ масх яке аз омилҳои ислоҳи лакнат махсуб меёбад [123; 195].

Барои кӯдаке, ки мубтало ба лакнати забон аст, сабру хавсалаи логопед, мураббӣ бисёр муҳим ва боарзиш аст. Мураббӣ бояд сабуруна ва бо тавачҷуҳ ва диққат фурсат диҳад, ки кӯдак бароҳатӣ он чиро, ки меҷӯяд, бигӯяд, суҳанаширо тамома намояд ва аз ҳар гуна шитобзадагӣ, тамасхур ва истехзои кӯдак худдорӣ намояд. Баъзе аз волидайн ин мавзӯро нахустин нишонаҳои лакнати забон медонанд ва ба кӯдакони ёдовар мешаванд, ки ҳангоми суҳбат кардан бештар диққат кунанд, дар ҳоле, ки гурӯҳи дигар ба ҳеҷ ваҷҳ воқуниш (муқобилият) нишон намероҳанд ва сабру таҳаммул пеша мекунанд.

Ин яке аз равишҳои аст, ки кӯдак чӣ гунагии талаффуз ва адои калимаҳои мухталифро меомӯзад. Аз сӯйи дигар, мураббӣ ва ё логопед агар ба суҳбат кардани худ низ тавачҷӯе бештар намоянд чандон дар ислоҳ ва беҳбудии норасоии лакнатзабонии кӯдак муваффақ нахоҳанд шуд. Кӯдакони бояд ёд бигирад, вақте ки суҳбат мекунад, мушкилоти худро дар ҳадди тавоноии худ бартараф кунад.

Логопед бояд аз кӯдаконе, ки дучори нуқсони лакнатзабон шудаанд, тасвири дошта бошад, то ки ҳангоми ба муҳокима ва шинос кардани кӯдак ҳолати нутқи кӯдакро дар ҳисоботи умумӣ тасвир намояд.

Павлов И.П., ақида дорад, ки беморони мубтало ба лакнати забон бидуни шак ба сабабҳои равонӣ, махсусан ба неврозҳои мубтало ҳастанд ва тавсия мекунад, агар сабабҳои равонӣ хуб шавад, лакнати забон худаш беҳбудӣ меёбад.

Дувумин табиати рафтори лакнати забон иборат аст аз норасоӣ аз рушди нутқи аввалия. Бад-ин тартиб ин воқуниш чизе ҷуз як одати манфӣ нест. Барои аз байн бурдани ин ҳолат тамаркуз бар бозомӯзии нутқ ба сурати тариқаҳои муносиби иҷтимоӣ зарурӣ аст [147;105].

Масалан, пешниҳод шудааст, ки кӯдакони дорои нуқсони лакнати забон кӯшиш кунанд то тавоноҳои худ барои ҳамоҳангӣ байни садо ва муфассалбандии калимаҳоро афзоиш диҳанд.

Тундзабонии мураббӣ, агарчи куниши назмдиҳандаи худи мураббиро намегирад, вале дар атрофии кӯдак чунон фазое эҷод хоҳад кард, ки ташкили гурӯҳ барои ӯ имконпазир бошад. Аз ин рӯ, ба норасоии тафаккури тавачҷух ва сухангӯӣ дучор хоҳад шуд ва пас аз он бо кучактарин рафтори кирдор лакнати забон дар ӯ падида хоҳад омад.

Дар солҳои охир, дар ҷумҳурии Тоҷикистон, афзоиши лакнатзабонӣ дар кӯдакон ба мушоҳида мерасад, ки ин ба зудӣ ба ҳаёти ҳаррӯза ворид шудани васоити электронӣ, бозиҳои видеоӣ алоқаманд аст, ки миқдори зиёди маълумотҳои аудиовизуалиро дар бораи осебпазирии кӯдакон системаи асаби кӯдак коҳиш медиҳад.

Сабабҳои пешгирикунандаи беруна аз ҷониби муҳити зист, шароити зиндагӣ ва тарбияи кӯдак ба вучуд меоянд. Инҳо вайрон кардани хоб ва ғизо, огоҳии нокифояи волидон дар бораи он, ки кӯдак бояд дар шароити ором зиндагӣ кунад ва ба воя расад. Ҳавасмандии саҳти садо (телевизион, приёмник, магнитофон, додҳои баланди калонсолон ва ғайра), издиҳоми зиёди одамон, серобӣ ва ғайра - ҳамаи ин ба ҳолати системаи асаби кӯдак таъсири манфӣ мерасонад. Ҳавасмандгардонии психотравматикии дарозмуддат метавонад ҳолати вазнини невротикиро ба вучуд оварад, ки бар зидди он лакнатзабонӣ пайдо мешавад. Дар байни сабабҳои берунии лакнатзабонии тақлид кардани кӯдак ба калонсолон ё ҳамсолони дугона нақши муайян дорад.

Яке аз сабабҳои маъмултариனி истехсолкунандаи берунии лакнатзабонӣ осеби шадиди рӯҳӣ мебошад, ки дар натиҷаи ҳайвоноти ҳонагӣ ё ваҳшӣ, офатҳои табиӣ, фалокатҳо, чорабиниҳои фароғатӣ, ҷанҷолҳои оилавӣ, ҷароҳатҳои ҷисмонӣ ва манипулясияҳои тиббӣ ба вучуд омадаанд (Мисуловин Л.Я.) [130;64].

Чунин аст, ки сабабҳои камаҳамияте мисли маҳорат дар лакнатзабонии атрофиён ба иллати талоши тоқатфарсое, ки кӯдак таҳаммул мекунад, мумкин аст маълулияти забонӣ дар ӯ эҷод кунад.

Лакнати забон дар кӯдакони дузабона низ арзи вучуд дорад. Вожаи чандзабониро ба мафҳуме, ки комилан мутафовит аз калимаи забондон аст, ба кор мебарем.

Кӯдакони дузабона фардест, ки аз давраи кӯдакӣ ёдгирии забонро ба чанд забон шурӯъ карда бошад. Бад-ин тартиб, ки аз ибтидо чанд забонро бо ҳам омӯхта бошад ва ё қабл аз ин ки сохти забони аввалро комилан биомӯзад, забони дигарро низ фаро гирифта бошад. Дар амал кӯдакero метавон чандзабона ба шумор овард, ки қабл аз 7-8 солагӣ ба беш аз як забон ошно шуда бошад.

Кӯдаки чандзабона шахсест, ки аз хурдӣ ба омӯзиши чанд забон шурӯъ кардааст. Ин як фикри хуб аст, ки аз аввал якчанд забонро якҷоя омӯзед ва пеш аз пурра омӯхтани забони аввал, забони дигарро низ омӯзед. Дар амал кӯдакро метавон бисёрзабонӣ донист, ки агар то таҳсилоти 7-8-солагӣ бо зиёда аз як забон шинос бошад [51;18].

Баръакс забондон кӯдакест, ки пас аз ин ки ба тафаккур ба забони худ одат кард, забони бегонаеро биомӯзад. Дар натиҷа забони аввал ягона абзори ӯ барои тафаккури забонӣ-назарӣ боқӣ монад. Танҳо ин тавоноиро ба даст овард, ки ҷумлаҳои худро аз забоне, ки ба он тафаккур мекунад ба забоне дигар бидуни кумак гирифта аз дастури забон ва луғатнома ба тарзи равон тарҷума кунад. Аз ин бармеояд, ки кӯдакони дузабона аз кӯдакони якзабона ба нисбат хеле бештар ба лакнати забон дучор мешаванд ва дузабона будан як омилҳои шинохти лакнати забон ба ҳисоб меравад.

Дар кӯдакистон бештари кӯдакони мо ду забона ҳастанд. Кӯдакони дузабона нисбат ба кӯдакони якзабона ба маротиб бештар фарқ доранд ва дузабона будан аз омилҳои омӯзиши забон вобаста аст. Дар зер намунаи ин шакли забони иллати шинохти лакнатзабониро мебинед:

(Шарҳи ҳол) М.С:

Барои аввалин бор дар 7- солагӣ 19 –уми январи 1976 муоина шудааст. Мо ин кӯдакро аввалин бор пас аз амали ҷарроҳӣ муоина кардем, шунавоии ин кӯдак хуб кор мекунад. Домани густариши садои ӯ

одӣ аст ва танаффуси табиӣ дорад. Вале вожаҳое, ки адо мекунад, собит надорад ва ба ӯ, ки мураккаб (ҳар гоҳ дар ҷараёни тавлиди як вожа андомҳои лакнатзабон ҳолатҳои худро ба таври пайваста иваз кунанд, воқиае эҷод мешавад, ки мураккаб номида мешавад, мисли вожаи мураккаб дар калимаи англисии House табдил мешавад) [46;113].

Ин кӯдак дузабонаи воқеӣ аст. Дар як замон ба забони тоҷикӣ (забони хонаводагӣ) ва забони русӣ сухан гуфтанро фаромӯш карда буд. Аз замоне, ки забон боз кардааст, забонаш мегирад, қодир нест дар қолаби забон фикр кунад, ҳатто пеш аз он ки ҷумлаи худро барои сухан омода накунад, ба сухан шуруъ мекунад.

Дар мавриди ин кӯдак азнавтәрбиякунӣ пурра ба охир расид. Мо аз як тараф машқҳои нафаскашӣ, ҳосил намудани навъҳои гуногуни чормағз ва тухмиро бо як овоз омӯзонем, аз тарафи дигар ба машқҳои умумӣ машғул шудем. Мо аз ӯ хоҳиш кардем, ки дар бораи воқеаҳои дар боғ рӯйдода ва баъд аз он дар бораи иттифоқҳои гузашта ва мавзӯҳои умумии оянда мухтасар нависад. Саранҷом ба ӯ ёд додем, то худро водор кунад ба забони дарунии комил тафаккур кунад. Ҳар ҷумларо қабл аз ин ки адо кунад, бо ҳам оҳангии он дар зеҳн муҷассам кунад.

Ин ки чандзабона будан муҷибӣ лакнати забон шавад, ҷойи тааҷҷуб надорад, зеро чандзабона будан худ ба худ то андозае норасоии назарӣ дар худ дорад, ҳар фирке, ки аз сатҳи таҷассуми ҳаракату хотироти ҳиссӣ фаротар меравад ва дарвоқеъ мусталзими ҷисмӣ аст, ки ҳамон забон аст.

Барои кӯдаконе, ки соҳиби забони табианд, яъне бо як забон ҳарф мезананд ва аз он забон бевосита баҳра мебаранд, гузаштан аз унсури мантиқӣ-амалии тафаккур ба унсури забонӣ-мушоҳидаӣ боиси мушқилот намешавад.

Калима, ки ҷисми фикр аст, ҳамзамон бо ақл пайваст аст.

Интиҳобҳое, ки сохтори забонро ба фикр, ба осонӣ ва бидуни ниёз ба назорат ва мутақобила таҳмил мекунанд. Дар ин маврид тафаккур дар забон ба маънои комили калима маъное надорад. Аз тарафи дигар,

дар зехни фарди дузабона бо забону амал созгор нест, чунон ки бояд бошад.

С.Э. Фрешель ин вазиятро дар норасоии забонӣ-назарӣ ба хубӣ тавсиф кардааст. Агар шахси дузабона мепиндорад, ки ба ҳар кадом аз ду забоне, ки суҳбат мекунад ба ҳамон забон низ фикр мекунад, ба ин далел аст, ки ба мафҳуми андешмандон ба як забон воқиф нест.

Дар ҳақиқат \bar{u} ба ҳеч як аз забонҳо намеандешад, фикри \bar{u} аз сарчашмаи беранг ба забон табдил намешавад. \bar{U} маҳз ҳамин вазъиятро дорад, ки тавре мушоҳида кардем, сабабҳои бунёдии лакнати забонро ташкил медиҳад. То чое, ки имкон дорад, дар давраи синни томақтабӣ бояд аз дузабона шудани кӯдак чилавгирӣ кард [210;118].

Шарҳи ҳол: С.К.

Аввалин бор дар 6 - солагӣ назди логопед рафтааст. Ин кӯдак дар оила фарзанди ягона аст. Шаш моҳ аст, ки забонаш мегирад. Яъне аз мавқее, ки шуруъ ба сохтани чумла кардааст, \bar{u} таъхир дар нутқи шадиде дошта, зеро дар 4 - солагӣ забон оғоз карда ва дар 5,5 - солагӣ чумласозиро шуруъ кардааст. Алифбои воҷии \bar{u} ҳанӯз воқиди воҷҳои «с», «ш», «з», «с» аст. Аз талаффузи ду гурӯҳ ҳамхонҳои (ре), (рл) нотавон аст. Наҳваи чумлааш ҳанӯз бисёр заиф аст, кӯдак дучори парокандагӯӣ аст, аммо гирифтагии забони \bar{u} тоникӣ мебошад [211;44].

Волидайнӣ \bar{u} эътироф мекунад, ки бесаброна мунтазиранд, ки кӯдакашон шуруъ ба суҳбат бикунанд, аммо ақида дорем, ки ба кумаки бозпарварии санҷида ин кӯдакро метавон комилан муолиҷа кард.

Гирифтагии забони кӯдакон ҳамеша ба таври мутлақ аз навъи тоники сирф нест.

Озмоишоти болинӣ шавоҳиди ғайриқобили инкори дигареро дар мавриди лакнати забон баён мекунад, ки лакнати забон мустақиман бар асари рабитаи хонаводагӣ ба вучуд меояд. Ба унвони намуна барои ин кӯдак пешниҳоди равонӣ додем.

Шарҳи ҳол: М. М.

Аввалин бор дар 5 - солагӣ назди логопед рафтааст. Бо ҳамкориҳои логопед Маҳмадиева М., ба мувофиқат аз ӯ пардохтем, кӯдакро модараш назди мо овард. Лакнати забони ӯ баъд аз таҳсилоти 5 - солагӣ оғоз шуд.

Ӯ духтаре сабзаву мушавваш аст. Гирифтагии забони ӯ аз навъи тоникӣ буда, маъмулан лакнатзабон аст ва баъзе сурх мешавад ва забонаш мегирад. Шаб, ҳангоме, ки хаста аст, ҳатто пеш меояд, ки забонаш муддати чанд дақиқа банд меояд.

Кӯдак ба хубӣ тавзеҳ медиҳад, ки дар ин мавқеъ тасаввурот ҳисси зеҳниро ишғол мекунад. Тасаввуроти сахнахоеро мебинам ва садохоеро мешунавам.

Хулоса, синдроми норасоии лакнатзабонӣ дар ӯ дида мешавад. Ҳаяҷони равонии нутқи кӯдак, боиси ҷудоии ӯ аз падар шуд, ҳангоми суҳбат бо падари маҳбубаш забонаш намегирифт, балки мо низ шохид будем, ки вақте ӯро ба ҷамъе муаррифӣ мекардем, коре, ки мавриди алоқаи ӯ буд, лакнати забонаш нопадид мешуд, ҳол он ки вақте бо модараш буд, бо таъбири қатъӣ ҳанӯз фосила дошт.

Дар ин намуд кӯдакони барои расидан ба таъбири воқеъ бояд бар идомаи равоншинос таъҷир кард.

Шарҳи ҳол: Ф. Б.

Аввалин бор дар 5 - солагӣ назди логопед рафтааст. Ин кӯдак дучори гирифтагии забони клоникӣ аст, ки боис мешавад истода суҳбат кунад ва ҳамчунин, дар ҳини суҳбат дучори лакнатзабонӣ мешавад, ки тайи он ба муддати 10 -дақиқа дар лабҳояш ҳаракати хомӯшӣ дида мешавад ва калимаеро, ки мехоҳад баён кунад, дар зеҳн ҷустуҷӯ мекунад.

Кӯдак ба шеър мусиқӣ истеъдоди зиёде дорад. Лакнати забони ӯ дар 5 - солагӣ оғоз шудааст, баъан аз мавқеъ, ки амалан бо кӯдакони дигар тамос барқарор кардааст, хеле рангпаридида мешавад. Дар чунин вазъият вай худро дилпур ва сарбаланд нишон медиҳад. Ҳамин тавр, ӯ ҳамеша мувофиқат мебарад.

Шарҳи ҳол: Ҳ. М.

Аввалин бор дар 6 - солагӣ назди логопед рафтааст. Ҳангоме ки мутахассис бо ин кӯдак мулоқот кард, барои тармими шикофи ком ба тозагӣ ҷарроҳӣ шуда буд. Ӯ кӯдаке аст, ки ҳангоми таваллуд 4- килограмм вазн дошта, дорои шикофи коми модарзодӣ будааст. Дар давоми 6 -соли аввали умраш гирифтори сирояти гӯш буд, ки поросентез, варамҳои гӯш ва варамҳои роҳҳои нафас табобат карда шудаанд. Инчунин, ҷарроҳии рӯдаю чашм, ки ин кӯдак 2- маротиба ҷарроҳӣ бо истифодаи наркоз шудааст.

Аз сабаби бемориҳои тулонии давомнок кӯдак гирифтори бемории инкишофи асаб шудааст. Дар се солагӣ шуруъ ба роҳ рафтан карда ва дар чаҳорсолагӣ ғизо хурданро ёд гирифтааст. Дар айни замон низ ба назар чунин мерасад, муоширати худро комилан баён карда наметавонад. Ӯ ҳаргиз ба таври худангехта ҳарф намезанад, ӯ фақат қир-қираҳое бо овои номушаххас тавлид мекард, вале ҳамроҳи ин садоҳо ҳаракату ишорати зиёди лакнатзабонӣ анҷом меод ва аз тариқи ин ҳаракат манзури худро тамом ва камол баён мекард [79;145].

Ба назар мерасад, ки ин кӯдак зи ҳуши пешрафтае бархурдор аст, мо муваффақ шудем такрори тамоми калимаҳоро лоақал ба таври ҷудоғонае ба ӯ ёд бидиҳем. Дар тули омӯхтан лакнати забони шадиде дар ӯ падида омад, ки ба вузӯҳ ҳосили фишоре буд, ки бар ӯ ворид шуда буд.

Аз ин шарҳи ҳол ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки лакнати забон аз як норасоии забони-назарӣ буда, кӯдак таҳти фишор қарор доштааст. Масъалаи мушкил ва ҳассос ҳамон ношиносоии иллати ин норасоӣ аст.

Шарҳи ҳол. Г. Э.

Аввалин бор дар 3 -солагӣ назди логопед рафтааст ва ин кӯдак бемори доктор Келман Семун мебошад. Ин кӯдак ба яке аз афроде тааллуқ дорад, ки аз як миллат ба миллати дигар ҳаёт ба сар бурдааст.

Вақте ки кӯдак асабонӣ мешавад ва ё бидуни омодагӣ ба таърифи дӯст ё баҳси душвор, забонаш клиникӣ мешавад. Аммо чун донад, сухан мегӯяд, вақте ки дӯсташро таъриф мекунад, лакнати забонаш мегирад.

Инчунин, падару модари \bar{u} ва ду бародари ин кӯдак ба гирифтагии забони тоник мубталоянд .

Мураббияи \bar{u} дар кӯдакӣ ба гирифтагии забони клиникӣ гирифтбор будаанд. \bar{U} ба нуқсон муошират мекунад ва аз ҷумлаҳои печида эҳтироз мечӯяд.

Кӯдак сезабона аст. \bar{U} забони тоҷикиро, ки забони модарии \bar{u} ст, русӣ, ки забони байналмилалии муҳити \bar{u} будааст ва \bar{u} збекиро, ки забони падараш аст, фаро гирифтааст.

Хулоса, вазифаи мураббӣ ва логопед байни кӯдакон муоширати бурро, фаҳмо ва бе нуқсон бояд истифода бурда шавад [183;2109].

Яке аз муҳимтарин ва ҷолибтарин ёфтаҳо дар ин замина (лакнати забон) бо нигариши волидайн нисбат ба кӯдак муносибат пайдо мекунад. Муқоисаи гузоришҳое, ки волидайн кӯдаконе, ки лакнати забон доранд, бо гузоришоти мо дар кӯдакони солим нишон медиҳад, ки нигариши ин ду даста волидайн нисбат ба суҳбат кардани кӯдакони худ бисёр мутафовит будааст. Ба таври кулӣ кӯдакони се ё чаҳорсола дар суҳбат кардан бисёр зирак ҳастанд ва комилан амри одӣ аст, агар зимни нутқ селобҳоеро такрор кунанд ва ё бар рӯйи як селоби муайян андаке тавакқуф намоянд. Баъзе аз волидайн ин мавзӯро нахустин нишонаҳои лакнати забон медонанд ва ба кӯдакон ёдовар мешаванд, ки ҳангоми суҳбат кардан бештар диққат кунанд, дар ҳоле, ки дастаи дигар ба ҳеч вачҳ воқуниш (муқобилият) нишон намедиҳанд ва сабру таҳаммул пеша мекунанд.

Омилҳои модарзодӣ ба бемориҳои шадиди равонӣ ва сироятии волидайн дохил мешаванд. Бемориҳои шизофрения, сил, сифилис ва ғайра, омилҳои кимиёвӣ зарарноки истеҳсолот, зиёдшавии радиоактивӣ дар бисёр мавридҳо пеш аз ҳама ба системаи асаби кӯдаки ҳанӯз таваллуднашуда таъсир мерасонанд. Ин омилҳо метавонанд ба ҳолати системаи асаби насл ва навъҳои гуногуни осеб, таҷриба, шароити номусоиди зиндагӣ ва кори модар ҳангоми ҳомиладорӣ, осеби таваллуд таъсир расонанд (Шкловский В.М.) [224;159].

Аҳамияти муайян дар рушди лакнатзабонӣ ба омилҳои ирсӣ дода мешавад. Рамзи генетикии кӯдак метавонад дорои хусусиятҳои патологӣ соҳаи моторӣ ва баъзе хислатҳои шахсият (акцентуатсияҳо) бошад, ки дар шароити номусоид метавонад ба лакнатзабонӣ оварда расонад. Ҳодисаи лакнатзабонӣ дар бародарону хоҳарон 18% -ро ташкил медиҳад. Гузашта аз ин, дар дугоникҳои дизиготӣ 30% ва дар дугоникҳои монозиготӣ 70% рух медиҳанд. Дар писарон лакнатзабонӣ 22% ва дар духтарон 9% ва барои зан мутаносибан аз 36 -% ва 17 %-ро ташкил медиҳад (Л.М.Белякова, Е.А.Дякова) [18;90, 63;38].

Дар мутолиоти нишондода, бештари кӯдаконе, ки лакнати забон доштаанд, дорои волидайн аз навъи аввал будаанд. Кӯдаконе, ки дар сухан гуфтан зирак ҳастанд, дар натиҷа ба лакнати забон дучор мешаванд. Агар волидайн онҳо бидуни ҳеҷ нороҳатӣ ва изтироб нуқсони нутқашонро хотирнишон ва нуқсони онҳоро ёдовар намоянд, бе ҳеҷ дарди саре муваффақ ба ислоҳи нутқ кардани худ хоҳанд шуд. Дар ҳоле, ки агар кӯдак бо нуқсон муошират намояд, ҳаяҷони волидайн ба кӯдак муҷиб шавад, ки кӯдак ҳангоми суҳбат кардан бештар нороҳат шавад ва эҳтимолан нуқсони лакнати забони ӯ афзоиш ёбад. Дарачаи ҳассосияти кӯдак нисбат ба кушиши волидайн дар баробари лакнати забони ӯ низ мумкин аст ба унвони омили муҳимме мавриди таваҷҷуҳ қарор гирад. Бештар аз 25% аз кӯдаконе, ки ба лакнати забон будаанд, дар оилаҳои зиндагӣ мекардаанд, ки нафари дигаре ҳам дар он бо нуқсони нутқ вучуд доштааст, вале ҳамон тавр ки Л.И.Белякова хотирнишон месозад, набояд ба ин нуқсон ҷанбаи ирсӣ дод. Л.И.Белякова муътақид аст, дар оилаҳои, ки лакнати забон дар наслҳои мухталиф дида шудааст, иллати он ин будааст, ки волидайн низ ба лакнати забон дучор будаанд, дар даврае ки тарбияи кӯдак сурат мегирад, аз рӯзи аввал калонсолон ки бо нуқсон ҳарф мезаданд, ба тарбияи кӯдак таъсири бад гузоштаанд [17;212].

Илова бар ин, ки назароти Л.И.Белякова қобили қабул ба назар мерасад, тавсифоти ӯ аҳамияти нақши тарбияро дар мавриди нутқ кардани кӯдак ошкор месозад [17;58].

Лакнатзабонӣ одатан дар оила аз давраи аввали кӯдакӣ ҳангоми ташаккул ва инкишофи нутқи фразеологӣ рух медиҳад. Сабабҳои он аксар вақт тарсу ҳароси, аз ҳад зиёди функцияи нутқ мебошад, ки дар танзими фаъолияти нутқ иштирок мекунад. Ин норасоӣ метавонад дар натиҷаи ҳомиладории номусоид, таваллуди душвор, бемориҳои зуд-зуд, осеби мағзи сар дар давраи кӯдакӣ инкишоф ёбад. Нақши майли ирсӣ дар ба насл гузаштани як камбудии муайяни анализатори нутқ-моторӣ низ бояд ба назар гирифта шавад [16;11].

Ба зухур ва рафти лакнатзабонӣ хусусияти шахсияти бемор, ки бо тарбияи нодурусти кӯдакӣ алоқаманд аст, таъсири калон мерасонад. Ҳарчанд лакнатзабонӣ як бемории кӯдакӣ маҳсуб мешавад, аммо дар оила низ хеле маъмул аст, ки онро бо ду сабаби асосӣ шарҳ додан мумкин аст: то ҳол нокифоя будани самаранокии усулҳои таъбаботи он дар кӯдакон ва пайдо шудан ё шиддат гирифтани ин нуқсонҳои нутқ дар даврони кӯдакӣ оғоз меёбад.

Дар инкишофи нутқи кӯдакон давраҳои мешаванд, ки системаи асаби онҳо зери фишори зиёд дар оила қарор дорад. Барои фарорасии лакнатзабонӣ давраи ташаккули интенсивии нутқ аҳамияти хоса дорад. Дар ин вақт, бисёр кӯдакон бо пайдоиши такрори физиологӣ хос мебошанд.

Тафовути назаррас байни нафаскашии нутқи ҳанӯз нокифоя ташаккулёфта ва қобилияти зеҳнии талаффузи ибораҳои мураккаб ошкор карда мешавад. Тарафи равонии нутқ дар ин давра аз имкониятҳои амалисозии мотории он пештар аст.

Маълумоти адабиёт ба мо имкон медиҳад, ки падидаи чапдастиро ба яке аз сабабҳои модарзодӣ нисбат диҳем (Белякова Л.М., Дякова Е.А.). Мушоҳидаҳои зиёде мавҷуданд, ки дар бораи алоқаи зичи байни лакнатзабонӣ ва чапдастӣ шаҳодат медиҳанд. Инро фоизи зиёди

чаптастхо дар байни ростдастхо нишон медиҳад, ки аз фоизи чаптастхо дар оилахо хеле зиёд аст [17;129, 63;50].

Инчунин, нишондодхое ҳастанд, ки дар вақти аз нав тарбия кардани чаптастӣ ба ростдастӣ аксар вақт лакнатзабонӣ ба амал меояд. Дар ҳолатхое, ки аз нав омӯзиши саҳтгирӣ сурат мегирад, инчунин, дар як муддати нокифояи кӯтоҳ, дар кӯдак метавонад лакнатзабонӣ инкишоф ёбад. Бояд ба назар гирифт, ки кӯдакони чаптаст эҳсосоти умумии баланд, тарс, изтироб ва дигар нишондодхоро нишон медиҳанд, ки аксар вақт хангоми дучор шудан ба ангезаҳои гуногуни патогенӣ ба аксуламали невротикӣ оварда мерасонанд. Суст шудани таъсири мутақобилаи ҳамоҳангии сохторҳои симметрии мағзи сар дар лакнатзабонҳо чунин системаи марказии асабро махсусан осебпазир мегардонад, ки ин, пеш аз ҳама, ба вазифаи нутқи онҳо таъсир мерасонад.

Дар муҳитҳои мусоид маъмулан кӯдакон дар ин синну сол аз назари феҳристи калимаи ёдгирифташуда нисбат ба ҳамсолони худ бартарӣ доранд ва сохтани ҷумлаҳои ду ё се калимаро зудтар оғоз мекунанд.

Таҳқиқот дар ин замина дар соли 1951 тавассути А. Милн бо истифода аз тести балоғати равонии Калифорния, ки меъёри муносибе ҷиҳати санҷиши қудрати забонӣ дар кӯдакон мебошад, мавриди озмоиш қарор гирифтааст, ки ин таҳқиқ ва соири таҳқиқоте аз ин қабил аҳамияти нигариш ва одоти хонаводагиро дар тарбияи қудрати нутқи кӯдак нишон медиҳад. Аммо таъкид рӯйи сабабии муҳитӣ набояд ин фикрро дар зехн эҷод кунад, ки сабаби ирсӣ дар ин замина бидуни таъсир ҳастанд, балки бояд гуфт шиддат ва ҷӣ гунагии таъсири онҳо ҳанӯз ношинохта мондааст [184;88].

Модарон барои таълим додани фарзандонашон усулҳои гуногунро истифода бурда, ба онҳо меъёрҳои ахлоқию зебопарастиро меомӯзонанд. Гарчанде ки навъҳои содатар барои кӯдакони хурдсол муфиданд, намудҳои мураккабе, ки модарон барои фароҳам овардани кӯдакони

синни томақтабӣ истифода мебаранд, эҳтимоли зиёд ба интизориҳо, каноатмандӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ ҷалб карда мешаванд.

Кӯдакони табақоти пойин эҳтимолан бештар тафаккури аёнӣ ва камтар зехнӣ ҳастанд ва дар кӯдакистон ва дар озмунҳои тавоноӣ-шинохтӣ бо мушкилоти бештаре мувоҷеҳанд, аммо ин истилоҳо мавриди таҳқиқ воқеъ шудааст.

Нуқсони нутқ дар оила аз 100 -ҳолати нуқсони нутқи лакнатзабон дар як ё якчанд аъзои оилаи бемор гирифтори бемории нутқ муайян карда шудааст. Зиёда аз ин гуфтан душвор аст, зеро таърихи зиндагии кӯдакони дорои лакнатзабон аксар вақт пурра нест ва ба мо танҳо мушкилотҳои медиҳанд, ки аъзои оилаи беморон дучори он шудаанд ва мо метавонем ташхиси дақиқро танҳо аз он сабаб гузорем, ки аз худи он оилаҳо шунидаем. Дар оилаҳо онҳое, ки лакнатзабон мебошанд тарафдорони хоси забон, аз қабиле В.А.Гринер бар ин назаранд, ки ин шеваи забон бо ягон сабаб ба вучуд омадааст. Пас дуруст аст, талаффузи забон ирсӣ буда, камбудии забон-бинӣ ба амал меояд. Ниҳоят, бояд содиқона қабул кард, ки баъзе оилаҳо заминаи ирсии лакнати забон доранд [57;119].

А.П.Варонина низ ин ақидаро пазируфта, таъкид мекунад, ки он яке аз муҳимтарин таъсироти лакнати иллатшинохтии забони модарзодӣ буда, ин иллатро нуқсони дисфония (дис-набудан, фония-овоз) меноманд [45;432].

Воқеан, дар таҳқиқот мо мушоҳида намудем, ки ба ҳолате дучор наомадаем, ки як навъ нуқсони лакнатзабонӣ оила доништа мешуд.

Дар ихтилоли гуфтор ё лакнатзабон, ки дар хонаводаи кӯдак мушоҳида мешавад, ҳамеша лакнатзабонӣ номида мешавад? Ин ду савол бо ҳам алоқаманданд. Воқеият аст, ки дар мавриди забон маънои калимаро инкор мекунад. Чун кӯдаконе, ки забонашон дар мушкилӣ қарор дорад, онҳо муҳити аввали зиндагии кӯдак, яъне муҳите, ки кӯдак дар он сухан гуфтанро меомӯзад. Дар таваччуҳи волидоне, ки аз нуқсони лакнатзабонӣ азият мекашад, боиси ба лакнати забон суханронӣ дар

кӯдак гардад. Аммо далелҳо нишон медиҳанд, ки ҳатто кӯдак вақте бо кӯдаконе, ки дорои нутқи лакнатзабонӣ ҳастанд муошират мекунад, ӯ низ бо ҳамон камбудӣ ҳарф мезанад.

Лакнати забон мумкин аст аз иллати нуқсони даҳон, ҳалқ, ханчара ва танобҳои овозӣ эҷод шавад. Дар ин сурат кӯдак рӯйи як калима фишор меоварад ва аксаран низ ба иллати фишор калима яксаротиба баён мешавад ва собит шуда, ки ин ҳолат комилан ҷанбаи равонӣ дорад.

Дар лакнати забони ташанучҷӣ (пуршиддати нуқсон) як селоб мурағабан такрор мешавад. Иллати ин навъ лакнати забонро сабабҳои физиологии системаи асаб медонанд, ки дар маҳалли интиқоли асаб ба вучуд меояд ва чун ҷанбаи оилавӣ дорад, фикр мекунад, ки шояд кӯдак иллати маврисӣ дошта бошад, гарчанде ки баъзе аз муҳаққиқон ин сабабҳои физиологии гирехҳои асабро дар минтақаи синусҳо як масъалаи равонӣ ва мубодилаи моддаҳо медонанд, баъзе ҳолатҳо дар беморони ҳарду ҳолат мушоҳида мешаванд.

Лакнати забон тақрибан ҳамеша бо яксари нуқсони танаффусии ҳаракати изофӣ дар сурат, сару гардан ва ҳатто инқибози дасту шона ва ғайра ҳамроҳ ҳаст, ки боиси ҳастагии шадиди кӯдакони мубталои лакнатзабонӣ мегардад.

Ин тавре ки мулоҳиза шуд, дар лакнати забон нуқсони дастгоҳҳои овозӣ ба иллати норухати равонӣ ба вучуд омадааст, олимони онро таҳти унвони нуқсони равонии ҳаракатӣ зикр мекунад.

Сабабҳои нутқӣ бо сабабии равонӣ ҳамеша ба сурати лакнати забон нест ва гоҳе ба сурати боздории рушди равонӣ дармеояд, ки аксаран дар асари раҳмдилӣ, аз даст додани падару модар ва ҳатто дар замони ҷангу бомбаборон дар кӯдакон дида мешавад (Бехрӯзӣ, Мелонифар. 2536) [125;104].

Тақсимбандии садо, ки баъд аз он калимаҳо ташкил мешавад, дар натиҷаи ҳамоҳангӣ ва ҳаракати сарзаниш кардани кӯдакон қисматҳои нутқ вайрон мешавад, кӯдак хеле печида сухан меронад, бо кӯмаки дастгоҳи нутқӣ ба кор мебароянд. Тавлиди садо ва ҳаракати вазн аз ин

аломат аз мағзи сар мерасад. Баъд аз ин аломат нутқ мағзи сарро убуру намуда, нутқ мустақил шуда, механизми нутқро месозад. Ҳамин тавр, пайдоиши нутқи лакнатзабони кӯдак ва дастгоҳи он иборат аз ду қисмат аст.

1. Аъзои танаффусӣ, ки иборатанд аз забон, ҳалқ, хурной, дандон ва қисматҳои, ки шикамро ба ҳаракат мебарорад;

2. Дастгоҳи ҷиҳози ҳалқӣ мураккаб аз забон, лабҳо, ғуқи пойин ва ғайра мебошад. Садо дар мавқеи нафас адо мешавад, ба ин ҷиҳат қудак мавқеи, ки меҳодад калимае адо кунад, қабл аз он як нафаси кӯтоҳ кашада, шуруъ ба нутқ мекунад ва дар тули як ҷумла нафас кашада хориҷ мешавад.

Кашадани нафас дар он мавқеъ амалӣ мешавад, ки кӯдак як ҷумла ё силсила калимаеро, ки ба ҷумлаи аввал муносибат дорад, ба забон меорад ва ҳамин тавр бо ҳамон назму ритме, ки паси он аст дигаре идома дорад, бо ин тафовут, ки ҳаво аз роҳи бинӣ мебарояд.

Дар мавқеи сукут ҳам тақрибан ба ҳамин тариқ бо назму ритм, яке паси дигарӣ идома дорад, бо ин тафовут, ки ҳаво аз роҳи бинӣ хориҷ мешавад. Волидайн вазифадоранд, ки кашадани нафаси кӯдакро эътибор диҳанд.

Дар мавқеи нутқ гоҳе амали танаффус ғайбӣ ва шадидтар анҷом мегирад. Дар ин мавқеъ зуд танаффус гирифтани мумкин нест ва барои танаффус аз роҳи бинӣ каме ҳаво баровардан лозим аст. Дар ҳолате, ки мавқеи хомӯшӣ бо фишори нафасбарорӣ ва оромӣ ҳаворо аз бинӣ мегирад, нисбат ба мавқеи нутқ ҳамчун таваққуфи оромтар амал мекунад.

Дастгоҳи танаффусе, ки яке аз дастгоҳи механизмҳои инсон мебошад, мавқеи нутқ нақши муҳиммеро анҷом медиҳад [128;209].

Мавқеи танаффус ҳаво аз роҳи ҳалқ дохил мешавад ва овози кӯдак кашада шуда, ҳафраи овозии нутқ боз аст. Дар ин мавқеъ ҳаво бидуни садо дохил мешавад. Аммо агар ҳафраи овозии нутқ боз аст, дар ин мавқеъ ҳаво бидуни садо дохил мешавад. Аммо агар ҳафраи овозӣ баста

бошад, ба ин манзум метавон гуфт, ки ин манзум аз дастгоҳи нутқӣ мебошад. Волидайн огоҳ бошанд, ки агар риштаҳои овоз баста бошанд, метавон гуфт, ки ин манзум аз асбобҳои гуфтор аст.

Мавқеи танаффус ба роҳи ханчара дохил мешавад, дар он мавқеа, ки садонокҳо пайвастанд ва накашанд, садонокҳо кушодаанд. Дар ин мавқеа ҳаво бесадо ворид мешавад. Аммо агар садоҳои нутқ кушода бошанд, дар ин мавқеа бесадо дохил мешавад. Аммо агар риштаҳои овоз баста бошанд, метавон гуфт, ки ин манзум аз асбобҳои гуфтор аст.

Ташкили тақсимбандии садо дар дастгоҳи чиҳози ҳалқӣ (даҳон) бо кумаки мутаҳарриқи лабҳо, забон, фук, анҷом мегирад.

Аъзои фук дар сурати ҳаракати ҳар кадом як амале анҷом медиҳанд, масалан, лабҳо баста мешавад ё баракс кушода мешавад. Забон боло меравад ё пойин меояд ва ба нуқи дандонҳо меҳӯрад, ба фуқи боло ва ғайра. Ин дар шакли даҳон мурағабан дар тағйир мешавад ва дар ин тағйирот фуқи пойин низ ширкат кардааст (боло пойин меравад).

Тамоми ин амалиёт дар натиҷаи кашидани нафас анҷом мегирад, волидайн онро назорат мекунанд ва садоҳои мухталиф адо мешавад.

Дар мавқеи тақсимоти садо ва сохтани калима фаъолияти забон ва лаб аз андозаи ҷав ва ҷоғи поён бештар аст.

Бар асари таҳқиқоти замони муосир маълум шудааст, ки ба вучуд омадани нутқ аз дувумин системи аломатии инсон (нутқ) таркиб мешавад, ки баъд аз системаи аломатии аввал (фаъолияти маркази асабҳо) ба вучуд меояд.

Ба воситаи нутқ ва баён қардан, моро инсон меноманд. Бешак, метавон гуфт, ки қонуни асосие, ки инсон қору фаъолият мекунад, ба воситаи кумаки системаи аломати аввалӣ мебошад.

Лозим аст, ки аз вучуди системаи аломатии дувум ҳам ба ҳадди кофӣ истифода шавад, чун ҳамин қор ҳамбастагии қомил ба бофти сарзаниш дорад (аз ҷумлаи гуфтаҳои И.П. Павлов) [147;65].

Системаи аломати дувум бар поя ва асоси физиологӣ мебошад ва ин на танҳо вазифаи нутқро иҷро мекунад, балки ҳамбастагии қомил ба

афкору эҳсосоти инсон дорад ва наметавон онро аз гуфтор чудо намояд [148;109].

Дар мактаби И.П. Павлов ҳар ду системаи аломатӣ бо ҳамдигар дар алоқа мебошанд ва амалиёту кори онҳоро наметавон аз якдигар чудо намуд [147;42].

Кӯдак дар мавқеи таваллуд наметавонад ҳарф бизанд, баъдан кам-кам аз ҳамон айёми кӯдакӣ шуруъ ба нутқ мекунад. Аз назари физиологӣ чараёни рушди нутқии кӯдак бар асоси аксуламалҳои шартӣ, ки маркази он дар мағзи инсон дар нимкураи майнаи шахс қарор дорад мебошад дар миёни тамоми садоҳое, ки кӯдак дар соли аввали зиндагии худ дар оила мешунавад. Баъзе аз садоҳо ва калимаҳо бо ашӯе, ки дар меҳвари биниши кӯдак ҷойгир шудаанд, якҷоя қарда мешаванд [149;58].

Дар натиҷа ҳисси сомеа ва босира бо ҳам таркиб шуда ва сабаб мешавад, ки бо ин тариқ як муносибати шартӣ байни муҳаррикини сомеа ва босира ва ҳисси ба вучуд ояд. Чунончи кӯдак ҳангоми сухан гуфтан дорои нутқи ғайриоддӣ аст, яъне дар байни гуфтор ба суқун ва мавонез бармеҳӯрад ва дар гуфтори ӯ вучуд дорад, калимаҳо ва ҷумлаҳо ба таври номурақтаб ва бидуни вазн ва ритм адо мекунад ва шахсан маҷбур мешавад онҳоро чандин маротиба такрор намояд. Ин ҳолатро лакнати забон меноманд. Волидайн лакнати забонро ба назар гирифта, барои ислоҳ намудани он чораҳои мушаххас меандешанд.

Номурақтабии максҳо ва такрори калимаҳо бо сабабҳои нутқи кӯдак ба вучуд меоянд. Масалан, дар мавқеи дохили ҳаво ё дар ҳоли давидан ё он ки садоҳо аз даҳони худ берун меоварад, ки ба нутқ вобастагӣ надорад. Дар ин мавқеъ шиддатнокӣ дар азулоти овозӣ падида намеояд. Фақат дар мавқеи нутқ ин шиддатнокӣ ба ӯ даст медиҳад. Ин шиддатнокӣ мумкин аст клиникӣ ё тоникӣ (такон диҳанда) бошад. Дар мавқеи шиддатнокии клоникӣ, ки дар мавқеи нутқ яке пас аз дигаре дар кӯдак тавлид мешавад, аммо шиддатнокии нотикӣ сабаб мешавад, ки азулоти нутқӣ шадидтар ва тулонитар ба такон даромада, ки кӯдак маҷбур бишавад як калимаро чандин маротиба такрор намояд.

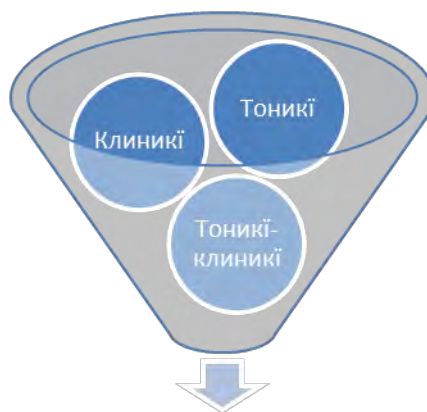
Ин ҳолат танҳо дар гурӯҳи дастгоҳи забони инсонӣ ба вуҷуд меояд ва ба ин тартиб дар оғози сухан ё мавқеи гуянда ин ҳолат ба шахси осебдида таъсир мерасонад.

Волидайн дар байни усулҳои ислоҳи нуқсонҳои нутқи лакнатзабонӣ кӯдаконро дар оила, аз ҷиҳати мусбат аз ҷиҳати самарабахшӣ, усулҳои ислоҳӣ технологияи бозӣ истифода мебарад. Маҳз дар чараёни бозӣ системаи муносибати кӯдакон дар оила бо ҷаҳони беруна сохта мешавад, функсияҳои равонӣ инкишоф меёбанд, ки дар байни онҳо нутқ ҷои асосиро ишғол мекунад. Истифодаи технологияҳои бозӣ дар оила бо кӯдакон барои пешгирӣ ё барқарор ё ислоҳи нуқсони лакнатзабонӣ мусоидат мекунад. Г.А.Волкова махсус будани бозиҳои кӯдаконро барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ дар оила тавсия менамояд [42;75]:

Бозиҳои сенсорӣ (ҳассос). Мақсад аз худ кардани таҷрибаи ҳассос мебошад. Кӯдакони лакнатзабон ашро аз назар мегузаронанд бо рег бозӣ мекунанд дар об лаппиш мекунад ва ғайра. Тавассути ин кӯдакон хусусиятҳои ашро меомузанд. Кобилиятҳои ҷисмонӣ ва ҳиссии кӯдак инкишоф меёбанд.

Бозиҳои моторӣ (таҳрик). Мақсад оғоҳӣ аз «МАН»-и ҷисмонӣ, ташаккули фарҳангии бадан аст. Кӯдаконони лакнатзабон медаванд, ҷаҳидан, метавонанд инро муддати тӯлонӣ иҷро кунанд. Бозиҳои моторӣ ғайрати тоза эҳсосиро медиҳанд, ба рушди малакаҳои ҳаракатӣ мусоидат мекунанд [40; 245-246].

Нуқсони лакнатзабонӣ ба чунин гурӯҳҳо ҷудо мешавад:

Нуқсони лакнатзабонӣ

Нуқсони клоникӣ дар кӯдак камтар аз як сония то ҳадди аксар як сонияву ним мекашад. Лекин нуқсони тоникӣ дар муддати чанд сония ва дар баъзе аз мавқеъ шадид буда, то ним дақиқа мекашад. Нуқсони тоникию-клоникӣ дар кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ ба таври вазнин мегузарад.

Дар ин ҳолат чиҳози ҳалқӣ (артикулятсионӣ) ҳангоми бурузи клоникӣ дар қисмати шуъбаи дастгоҳи нутқӣ мушоҳида мешавад, ки гуфтор ба мавоней бар мехӯрад ва ё он ки дар байни муошират гоҳ ба гоҳ қатъ мешавад.

Ин ҳолат аксаран дар шуруъи нутқ иттифоқ меафтад. Ин ҳолати қатъ шудани нутқ дар ин гуна кӯдакон ба ин чиҳат ранҷ медиҳад, ки амали танаффус сурат нагирифта, бо клоникӣ ва номуртабит анҷом мегирад ва ҳамин сабаб мешавад, ки амали гуфтор қатъ шавад. Ин таври танаффуси номураттаб дар асари мунқабиз шудани ҳуфраи овозӣ аст ва кӯдакро ба як ҳолати сиксика меоварад ва дар баъзе мавридҳо кӯдак дар ҳамин ҳолати сиксикамонанд ва бо клоникӣ калимаҳо ва ҷумлаҳо ро адо мекунад. Ин ҳолатро волидайн мушоҳида карда, маҷбур мешавад, ки фарзандро барои ташхис кардан омода намояд.

Ташхиси ин шакли лакнати забон, ки садои кӯдак ҳафиф мешавад бо муқовимат ва гирифтагии садо, ҳамчунин калимаҳо ба таври номафҳум талаффуз мешавад.

Дар дигар мавридҳо он раванди таваккуфҳои клоникӣ ва бидуни иродаро оғоз мекунад, ба ин тариқ, варам кардани шикам имконнопазир аст ва дар натиҷаи ин ҳолат ба кӯдак таъсир мерасонад.

Мушоҳида шудааст дар ин мавқеъ, ки кӯдакони лакнатзабон бо ин клоникӣ рӯ ба рӯ мешавад, амали нутқ ба кулӣ қатъ шуда нутқи садодор шунида нашуда ва ҷиҳози халқ аз амал боз меистад. Барои раҳой аз ин гуна мушкилот волидайн ба кӯдак ба бинӣ нафас кашида пешниҳод карда мешавад. Кӯдак дар тӯлии ин муддат, ки дар ҳоли клоникӣ мебошад, ба ҳамон андоза, ки метавонад ҷумларо шуруъ намуда ва ба итмом бирасонад ва дубора таҷдиди нафас намояд. Дар ин сурат метавонад ба оромӣ ва кашдор нутқ намояд, дар ғайри ин сурат мумкин аст тӯли муддати қатъи нутқи ӯ зиёдтар шавад. Дар ҳамин ҳолат кӯдаки дорои лакнатзабонӣ маҷбур мешавад, ки калимаро такрор кунад ва ҳолати клоникиро бартараф созад. Роҳи чора ва фирор аз ин душворӣ (клоникӣ такрорӣ) дар сурати иҷро намудани амале, ки аз тарафи волидайн зикр мешавад, метавонад як калимаро ҳатто ҷумларо ба хубӣ адо намояд.

Кӯдаконе, ки дорои лакнати забонӣ мебошанд маъмулан дар мавқеъи кӯдаки ҳолати клоникӣ дар ҷараёни нутқӣ дуруст ва бо назм нафас намекашанд, ба ин ҷиҳат дар онҳо боздам бидуни нутқии кутоҳ мушоҳида мешавад, бинобар ин бидуни сухан нафаскашӣ танг мешавад, вақте ки ҳаво ба бинӣ ворид мешавад, бе натиҷа ҳаво тамома мешавад ва кӯдак барои нафас душвори мекашад.

Дар ин мавқеъ як кӯдак ҳамбастагӣ ва муносибат байни нутқу танаффус ба вучуд омада ва ғайриоддӣ мешавад. Клоникӣ дар шуъбаи дастгоҳи нутқи халқӣ даст медиҳад.

Мушоҳида мешавад, ки лабҳо ва забон дуруст кор намекунад, дар натиҷа (аксаран дар ҳарфҳои аввали нутқ) ба мушкилиҳо мезананд ва талаффузи он саҳт мешавад.

Мавқеъе, ки кӯдак дучори клоникӣ шадиди тоникӣ (такондиханда) лабҳо бидуни ирода даҳон муҳкам ба ҳам фишурда шуда (пеш аз он ки

нутқ ба василаи лабҳо адо бишавад маҳкам ба ҳам баста мешавад) ва кӯдак қодир намебошад, калимаро ба итмом расонад. Дар натиҷа амали нутқ қатъ шуда, макс тавлид мешавад. Дар ин ҷо кӯдак саҳт ба талош афтода, саъй мекунад бо нафас кашидани пай дар пай ва бо фишори шадид ин монеъи тавлидшударо бартараф намояд. Ҳамин амал боис мешавад, ки ҳавое аз бинӣ ба таври номунтазам мебарояд, ба сӯрохи бинӣ зада, аз бинӣ хориҷ мешавад.

Маъмулан дар калимаҳое, ки лаб баста мешавад, адои он калима душвортар аст, аз қабилӣ «с» ва ҳарфҳое, ки бо ҳаракати забон адо мешавад, мисли «с» ва ҳарфҳое, ки баъд аз ҳарфи аввалӣ меояд, баҳусус ҳарфи «р», мисли «пар». Ҳамин тавр клоникии забон ҳам мисли лабҳо дар мушкилоти нутқӣ даҳолат дорад.

Тамоми ин тавзеҳот собит мекунад, ки ин машқҳо аз тарафи волидайн гузаронида, дар натиҷаи ритми овоз ҳалалдор шуда, оромӣ ва забони сухан гум мешавад.

Дар қонуни таҳрирот мумкин аст гуфта шавад, ки илова бар клоникӣ дар азулоти овозӣ боиси барҳам хурдани назму ритм дар нутқ шуда ва оромӣ ва фасоҳати нутқу баён аз байн биравад [8:88].

Гуфтан мумкин аст, ки ғайр аз клоникии суханронии дигар дастгоҳ, агар он бевосита аз тарафи кӯдак паҳн нашавад ва ҳалал нарасонад, ба дигар қисмҳои дастгоҳ низ паҳн мешавад.

Ин ҳолат ва такрори калимаро, ки ба кӯдак даст медиҳад, як амали кӯмаккунанда меноманд. Аксари ин аломат дар кӯдак мушоҳида мешавад, масалан такон додани дастҳо ва гардан ва бастани чашмҳо. Ин аломату ҳаракати кӯмаккунанда аксаран сабаб мешавад, ки пеш аз нутқ ва дар мавқеи гуфтор дар парраҳои бинӣ бод афтода, ба ҳаракат дармеояд. Ин аломатро дар мундариҷоти хориҷӣ аломат (фиршлес) меноманд.

Дар баъзе мавридҳо, кӯдаконе, ки ба ҳаракати ғайриклоникии бемаврид ҳам бармеҳурем, аз қабилӣ даст задан ба по, по кӯбидан ба замин.

Ба таври куллӣ дучори клоникӣ ва хусусан танаффус карда шуда ва ҳамин амал монё аз гуфтори бидуни нуқсон мешавад.

Се гурӯҳи нуқсон мушоҳида шуда дар зоҳири мубталоиён

1. Гурӯҳи хафиф. Дар гурӯҳи хафиф лакнат сабук ва хеле кам мебошад ва шумо метавонед бо онҳо ба осонӣ сӯҳбату кор кунед.

2. Гурӯҳ мутавассит. Дар гурӯҳи мутавассит ҳангоми гуфтугӯ бо кӯдак клоникӣ (клоникӣ ва тоникӣ) мушоҳида мешавад.

3. Гурӯҳи шадид (вазнин). Дар гурӯҳи шадид лакнати забони онҳо шадид (дурушт) аст, гуфтугӯ бо онҳо хеле душвор мебошад, чун калимаҳояшон дар баробари дарозии максимум иборат аст, ки дар асари клоникӣ, ки ба эшон даст медиҳад, ба саҳтӣ ҳарф мезананд. Қатъи пай дар пайи каламот ё он ки суханони кӯтоҳро ба таври номафҳум ва бо навоқисе, ки аз лиҳози ҷумлабандӣ ғайримаъмул ва ғалат мебошад, талаффуз мекунанд [187;309].

Мушкилоти нутқи кӯдакон дар оила

Нақш ва вазифаҳои волидайн пеш аз ҳама мафҳумҳои дар боло зикр гардидаро аз худ намуда, барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ чораҳои мушаххас андешида бо дастури логопед технологияи бозиро сари вақт истифода барад.

Муносибатҳои байни оила ва кӯдаки лакнатзабон ба эътидол овардан лозим аст, ки ин бо роҳи зерин ба даст оварда мешавад:

- муҳити ороми умумӣ, дӯстона;
- пайдарпайии талаботи калонсолон нисбат ба кӯдак;
- бо назардошти тарс ва изтиробӣ кӯдак.
- бо тӯбҳо бозӣ кунед (партосед, дастгир кунед, ҳадафро занед);
- агар фарзанди шумо чапдаст бошад, ўро дубора тарбия накунад;

Кӯдаке, ки лакнатзабон, набояд худро паст ё беимтиёз ҳис кунад. Волидайн низ, дар навбати худ, агар кӯдак бо лакнатзабон ҳарф занад, ҳаяҷони худро ба ў нишон додан лозим нест ва кӯшиш кунед, ки дар назди кӯдак калимаи лакнатзабонро нагӯед, речаи хонаро дуруст ташкил кардан лозим аст, барои ин ба шумо лозим аст:

- барои иҷрои вазифаҳои логопед вақти махсус ҷудо кунад;
- тавсияҳои духтури педиатрро оид ба хуроки дуруст ва мунтазами он, ташкили хоби шабу рӯз катъиян риоя кунанд;
- ҳар рӯз бо фарзандатон сайру гашт кунед;
- ҳар рӯз машқҳои ҷисмонӣ анҷом диҳед;
- аз ҳад зиёд бор кардани кӯдак бо таассурот аз рӯйдодҳои тамошобоб худдорӣ намоед (аз эҳсосоти мусбӣ ва манфӣ худдорӣ намоед);
- маҳдуд кардани иштирок дар варзишҳое, ки фишори баланди ҷисмониро дарбар мегиранд ва хусусияти рақобатпазир доранд [19;88].

Речаи махсуси гуфторро бо риояи шартҳои зерин ташкил кардан лозим аст:

- ҳатман суҳанронии кӯдакро то ба охир гӯш кунед (агар лакнатзабон рӯй диҳад);
- талаффузи муштаракӣ калимаю ибораҳо, талаффузи инъикосшуда;
- иҷрои ҳаракатҳо бо талаффузи калимаҳо, ибораҳо (бо тӯб, паридан ва ғ.),
- ҳаракатҳои лафзӣ дар ҷараёни иҷрои ягон фаъолият (масалан, ҳангоми фаъолияти бадеӣ);
- ҳарчи бештар ба сурудҳои машғул шавед;
- хондани ҳама гуна матни ритмикӣ (шеърҳо, қофияҳои ҳисоб);
- машқҳои нафаскаширо иҷро кунед, ки кӯдак бо логопед машқ мекунад (шинонидани пуфакҳо, дамидани об, ҳаракати ашё ва ғ.);
- маҳс бо воситаи зонт дар мушакҳои забон, рухсора, гардан ва китф;
- пеш аз оғози суҳан, нафас гиред (ҳангоми нафаскашӣ китфҳои худро баланд накунад) ва дарҳол ҳангоми нафаскашии ҳамвор, оҳиста, яксон ба суҳан оғоз кунед;
- суръати баробар, мӯътадил ва ритми суҳанро нигоҳ доред;
- шиноварро ёд гиред, ба об нафас кашед, ғарқ шавед;

-бозичаҳои мусиқӣ бозӣ кунед: лӯлаҳо, карнайҳо, найҳо, гармоникаҳо; [158;68,200].

Қариб ҳамаи кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ ба такрори овозҳо, ҳичоҳо ва калимаҳо шурӯъ мекунанд. Ин одатан дар давоми нутқ якчанд маротиба рӯй медиҳад. Ин лакнатзабони нест, балки такрори муқаррарист. Такрорҳои пок барои ҳар як кӯдак метавонанд гуногун бошанд ва бо ҳолатҳои гуногун алоқаманд бошанд. Баъзан даврае, ки кӯдакон садоҳо ва ҳичоҳоро такрор мекунанд, якчанд ҳафта, баъзан чанд моҳро дар бар мегирад. Ногаҳон чунин такрорҳо қатъ мешаванд. Дар ин вақт сабр ва тавачҷӯх ба кӯдак хеле муҳим аст!

1.3.Технологияи педагогии ислоҳи лакнатзабонӣ

кӯдакони синни томактабӣ

Лакнатзабонӣ як бемории нутқ ба ҳисоб рафта, бо такрор ё дароз шудани овозҳо, ҳичоҳо, калимаҳо, зуд-зуд таваккуф кардан ё ноустуворӣ дар нутқ тавсиф мешавад, ки чараёни ритмикии онро вайрон мекунад.

Бозӣ ҳамчун фаъолияти пешбарандаи кӯдакони синни томактабӣ бо як қатор хусусиятҳо фарқ мекунад. Он дар давраи барвакти кӯдакӣ дар асоси амалҳои тақлид ва манипулятсия бо ашё ба вучуд омада, дар тамоми давраи мактабӣ барои кӯдак як шакли инъикоси фаъоли эҷодии ҳаёти атроф мегардад. Бозӣ, мисли ҳама гуна фаъолияти инсон, хусусияти иҷтимоӣ дорад. Он тавассути амалҳои мураккаб, ки нутқро дар бар мегирад, амалӣ карда мешавад. Кӯдак ҳаёти калонсолонро дар рафтору гуфтор такрор намуда, ба он эҳсосотӣ ҷавоб медиҳад, бо дониш амал мекунад, онро аниқ ва ғанӣ мегардонад, ки ба туфайли ин бозӣ ба инкишофи қувваҳои маърифатӣ ва ахлоқии ӯ мусоидат мекунад.

Бозӣ дар шакли васеъшудаи худ фаъолияти коллективист, ки дар он кӯдакон таҷрибаи иҷтимоии муносибатҳои кӯдаконро меомӯзанд. Азхудкунии ин таҷриба бо роҳи инкишоф додани мустақилият, фаъолият, ташаббус, қобилияти ташкилотчиғии онҳо ба амал меояд. Ба мақсадҳои педагогӣ истифода бурдани бозӣ танҳо ҷиҳати иҷтимоии ин фаъолиятро баланд мебардорад.

Дар бозиҳо баъзе хусусиятҳои индивидуалии типологии кӯдакон барвақт пайдо мешаванд. Дар муҳити кӯдакон пайдо шудани роҳбарон, рафтори хоси кӯдакони шармгин, муоширатнашаванда ба ин шаҳодат медиҳад. Маълум аст, ки кӯдакони гуногун на танҳо бо суръати гуногун инкишоф меёбанд, балки тавассути фардӣ марҳилаҳои гуногуни инкишоф низ мегузаранд. Фаъолияти бозӣ имкон медиҳад, ки ин хусусиятҳои онтогенез ба назар гирифта шаванд [217;103].

Дар фаъолияти бозӣ қобилияти идора кардани рафтори худ тавассути аз худ кардани қоидаҳои, ки калонсолон дар чараёни бозиҳо

таҳия кардаанд, ташаккул меёбад. Дар натиҷа, фаъолияти бозӣ воситаи тарбияи кӯдакон дар зери таъсири роҳнамоии мақсаднок ва дидаю доништа мешавад. Ин хосияти фаъолияти бозӣ имкон медиҳад, ки онро дар кори ислоҳӣ бо кӯдакони лакнатзабон истифода барем. Дар чараёни фаъолияти бозӣ рафтори кӯдакони лакнатазбонӣ табиӣ, нозук ва бетаъсир тарбия карда, вазифаи нутқи онҳо ислоҳ мешавад. Ин вайроншавии нутқ худ аз худ ислоҳ намешавад, балки фаъолияти нутқ дар сохтори фаъолияти бозӣ ва вобаста ба он тарбия карда мешавад. Фаъолияти нутқ ҳамчун маҷмӯи равандҳои гуфтор ва фаҳмиш асос, моҳияти фаъолияти коммуникатсионӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки тамоми шаклҳои амали мутақобилаи миёнаравии байни одамон - шакли шифоҳӣ, имову ишора, мимикаи чеҳра, ҳаракатҳои пантомимаӣ, аксуламалҳои овозӣ ва ғайраро дар бар мегирад.

Барои бо мақсадҳои ислоҳӣ истифода бурдани фаъолияти бозӣҳо, тадқиқи дифференсиалии рафтори кӯдакони лакнатзабон дар бозӣҳо зарур аст.

Барои кӯдакони синни томактабӣ бозӣ шакли асосии дарки ҷаҳон аст. Кӯдак ҳангоми бозӣ таассурот ва эҳсосотро аз муошират, сужетҳои асарҳои бадеӣ баён мекунад, бо одамон муносибат барқарор карданро меомӯзад. Барои ислоҳи лакнатазбонӣ намудҳои бозӣҳои логопедӣ инҳоянд:

- малакаҳои дурусти нутқ дар ҳолатҳои ҳаррӯза муқаррар карда мешаванд;
- малакаҳои нутқӣ аз муҳити таълимӣ ба ҳаёт ба осонӣ интиқол дода мешаванд;

Дар чараёни таҳқиқот барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатазбонии кӯдакони синни томактабӣ якҷанд бозӣҳо истифода бурда дар як давраи муайян нуқсон ислоҳ карда шуд. Хусусиятҳои намудҳои бозӣҳо инҳоянд:

Беморони мубтало ба лакнати забон аз нуқсони худ ранҷ мебаранд, онҳо гӯшагириро интихоб карда, худро пинҳон мекунанд ва дар бозиҳо ширкат намекунанд, ки ҳамин ранҷу нигаронӣ боиси лакнати забон мешавад. Азбаски забон дар воқеъ ба таври печидае ба тамоми омили иҷтимоӣ ва хушмандӣ вобаста аст, имкон дорад кӯдакон ба душвориҳои забон дар ҷанбаҳои гуногуни дигар низ дучори мушкилот шаванд. Медонем, ки пояҳои асосии маҳорати хондан, навиштан, ҳисоб ва ҳамчунин усулу шеваҳои шинохте чун тамрину машқҳо дар заминаи истифодаи бенуқсони забон ташаккул меёбанд.

Бозиҳои дидактикӣ барои рушди шунавоӣ, нафаскашӣ, овоз, ономатопея (таклид), бозиҳо бо бозичаҳо - ҳиссиёти бинӣ ва шунавоӣ, диққат, малакаҳои мотории ангуштҳо, хотираи ихтиёрӣ аз ҷониби логопед дар шакли гуногун ба кӯдакон гузаронида мешаванд. [226;44,46].

Мақсади бозиҳои дидактикӣ ташаккул додани нутқи дуруст дар кӯдакон ва ба онҳо додани дониши муайян мебошад. Бозиҳои ритмики бо сурудхонӣ - рақсҳои мудаввар ва бозиҳои драмавӣ. Онҳо ҷузъҳои просодикии нутқро (темп ва ритми нутқ, таваққуф, ифоданокии интонатсия, фишори фонетикӣ ва мантикӣ) такмил медиҳанд.

Бозииҳое, ки ҳаракатҳои одӣ доранд, кӯдакони синни томактабӣ ҳаракати дасту пой худро мутобиқ карда, ҳаракатро бо нутқ пайваст мекунанд. Бозиҳои драмавӣ дар кӯдакон ифоданокии амал ва нутқ, тасаввурот, фантазия, эҷодиёти ҳаваскоронро тарбия мекунанд. Онҳо

инчунин кӯдаконро барои ба таври муфассал баён кардани ақидаҳо, ҳамоҳанг омода мекунанд ва фаъолияти нутқро танзим мекунанд.

Бозихои эҷодӣ ба тарбия ва инкишоф додани рафтори фаъол, худташқилкунӣ дар ҳама гуна фаъолият ва пеш аз ҳама нутқӣ ёрӣ мерасонанд. Истифодаи фаъолияти бозӣ барои ислоҳи лакнатзабонӣ ба принципҳои дидактикии мавҷудияти маводи нутқ, пайдарпайии бозихо - аз қоидаҳои оддии тайёр то бозихои эҷодӣ асос ёфтааст.

Вазифаи муҳими логопед дар гурӯҳи кӯдакони лакнатзабон фароҳам овардани шароит барои маҳдуд кардани муҳити нутқ барои кӯдакон мебошад. Ҳангоми гузаронидани «речаи хомӯш» дар тамоми марҳилаи аввали қор, маҳдуд кардани нутқи кӯдакон ҳангоми бозӣ махсусан муҳим аст. Он одатан дар давоми 2-3 ҳафтаи аввал гузаронида мешавад;

- ташкили бозии дидактикӣ, ки ба ором кардани ҳаяҷон дар системаи асаби кӯдак нигаронида шудааст;

- дуруст ташқил намудани бозихои фардӣ барои маҳдуд кардани нутқи кӯдакон хеле муҳим аст;

- дар ҳамаи гурӯҳҳо барои кӯдакони лакнатзабон бозихои руимизӣ гузаронида мешаванд, ки дар онҳо қобилияти як ба як, хомӯш бозӣ қарданро инкишоф медиҳанд, таъмин карда шавад;

Ҳамин тариқ, дар қори тарбиявӣ бо кӯдакони синни томақтабӣ шаклҳои бозӣ ҳам дар машғулият ва ҳам дар раванди фаъолияти мустақилона (лаҳзаҳои алоҳидаи тарбиявӣ) дар шакли муттаҳид истифода мешаданд [178;103].

Татбиқи принципҳо имкон медиҳад, ки маводҳои нутқ, сюжетҳо ва усулҳои гузарондани бозихо пай дар пай мураккаб гарданд. Маводи нутқ дар чараёни гузариши марҳилаҳои хомӯшӣ, пичирросӣ инъикоси нутқ ба даст меояд, вақте ки логопед, педагог, волидайн ҳамчун намунаи рафтор ва нутқ хизмат мекунанд. Логопед бо ташкили машғулият (ё қисмҳои алоҳидаи он) дар ин шакли фаъолияте, ки ба кӯдак ошно ва дастрас аст, бо ӯ «дар асоси баробар» муошират мекунад, меҳру муҳаббат ва боварии ӯро ба даст меорад, саҳтгирӣ ва шармгинии ӯро

бартараф менамояд. Ҳолатҳои гуногуни бозӣ, ки аз ҷониби логопед мохирона офарида шудааст, кӯдакро ба муоширати озод ташвиқ мекунад, диққати ӯро аз нуқсонҳои нутқ дур мекунад ва барои психотерапияи мақсаднок имкониятҳои фаровон фароҳам меорад. Худи бозӣ ба ҳолати умумии рӯҳии лакнатзабонӣ таъсири судбахш мерасонад, дар он фаъолияти зиддиятнок ба вуҷуд меоварад, ба шавқу ҳавас, фантазия ва ҳаёлотӣ ӯ таъсир мерасонад. Ҳамаи ин самарани кори ислохро зиёд мекунад.

Дар баробари ин, технологияи бозӣ кӯдакони аз дилгиркунанда, ғайритабии барои синну солшон, муддати тӯлонӣ бефаъолият дар машғулиятҳои логопедӣ наҷот медиҳад ва ба намудҳои алтернативии кори нутқ кӯмак мекунад. Аксари кӯдакони лакнатзабонӣ бо бозичаҳо, китобҳо, ҳайвонот ва ғайра бидуни лакнатзабонӣ сӯҳбат мекунанд. Барои истифода бурдани он ва нигоҳ доштани нутқи оромонаи кӯдак онро ба ҳар роҳе истифода бурдан лозим аст, кори логопедиро на дар шакли машғулият, балки бозие, ки дар асоси расмҳо, бозичаҳо, ашӯҳо, қофияҳо, амалҳо дар шакли қолиб сохтан лозим аст. Дар давоми бозӣ кӯдак сифатҳо ва малакаҳои ташаккул медиҳад, ки барои бартараф кардани лакнатзабонӣ заруранд. Бозӣ, ки ба эҳсосоти мусбӣ асос ёфтааст, ба кӯдак кӯмак мекунад, ки алгоритми суҳанронии ғайрифаволро таҳия кунад. Гуфтаҳои болоро чамбаст намуда, қайд кардан бамаврид аст, ки ташкили кор дар фаъолияти бозӣ барои кӯдак шароити мусоид фароҳам меорад, ки дар он ислоҳи ихтилоли нутқ ба амал меояд [131;18,20].

Дар машғулиятҳои логопедӣ барои амалӣ намудани мақсадҳои ҳар як марҳилаи кори ислоҳи вазъиятҳои гуногуни бозиро эҷод мекунад. Методологияи фаъолияти бозӣ дар марҳилаҳои гуногуни омӯзиш бо роҳҳои гуногун истифода бурда мешавад. Дар рафти муоина ва ташхис логопед барои муайян кардани сохти иллат, хусусиятҳои психофизикӣ ва дар кӯдакони муайян кардани характери фаъолияти бозии онҳо аз

бозиҳои гуногун истифода мебарад. Дар давраи маҳдудияти максималии нутқ (речаи нутқи хомӯш ва пичиррос) бозиҳои мақсаднок интихобшуда ба логопед кумак мекунад, ки зухуроти нодурусти нутқро суст кунанд ва барои таълими шаклҳои содакардашудаи нутқ инъикосшуда шароит фароҳам оваранд. Сипас, гузариш ба гуфтори саволу ҷавоб сурат мегирад, ки он низ тадриҷан инкишоф меёбад. Ин барои гузаштан ба сухани мустақил - омода (такрори ҳикоя) ва бетайёри (сухан дар бозиҳои эҷодӣ, ки худи кӯдакон офаридаанд) замина фароҳам меорад. Мустақкам намудани малакаҳои муоширати ғаъл дар бозиҳо - намоишҳо, бозиҳои эҷодӣ бо маводи нутқи ҳар машғулият, оид ба маводи нармафзор, бозиҳои озоди кӯдакон амалӣ карда мешавад.

Ба волидайн шаклҳои самарабахши ғаъолият, машварат пешниҳод карда мешаванд. Барои гузаронидани корҳои ислоҳӣ, тавсияҳои умумӣ "Китобхонаи бозӣ" барои рушди нутқи кӯдакон ва ғанӣ гардонидан дар хона, интихоби бозиҳо ва машқҳои амалӣ барои таҳияи лексика, инчунин мушоҳидаи лаҳзаҳои речаи мутобиқатшавӣ гузаронидан мумкин аст.

Лакнатзабонӣ дар кӯдакон то таҳсилоти 2-3 солагӣ маълум мешавад. Ин дар баробари муоширати кӯдакони синни томақтабӣ оғоз мешавад. Лакнатзабонӣ яке аз маъмултарин ихтилоли нутқ буда, он одатан дар таҳсилоти барвақтӣ пайдо мешавад ва дар сурати набудани дастгирии зарурӣ метавонад барои солҳои зиёд идома ёбад. Лакнатзабонӣ дар вайрон кардани ритм ва равонии нутқ зоҳир мешавад, ки дар натиҷаи катъияти гуногун, дароз ё такрор кардани овоз ва ҳичоҳи алоҳида ба амал меояд.

Лакнатзабонӣ дар маҷмуъ ва аломатҳои фардии он бо номувофиқӣ хос мебошад. Онҳо дар туӯли якчанд рӯз, ҳафтаҳо ва ҳатто моҳҳо зиёд ё кам мешаванд. Мушкилот ва ноқомиҳо дар нутқ, ки аксар вақт дар кӯдакони синни томақтабӣ ба вучуд меояд, боиси афзоиши неруи асаб ва баъзан ҷароҳатҳои қиддии равонӣ мегардад, ки боиси пастӣ, изтироб, нотавонӣ ва дигар эҳсосоти манфӣ мегардад. Дар натиҷа он ба маҳдуд

шудани робитаҳои иҷтимоӣ, дур шудан ба олами худ ва паст шудани фаъолияти иҷтимоӣ оварда мерасонад. Зарурати таъсиррасонии ҳамачониба ба кӯдаки лакнатзабонро дарк намуда, аҳамияти муносибати дифференсионалии инкишофи шахсият ва нутқи кӯдаки калонсол ва аз нав тарбия карданро таъкид кардан лозим аст.

Дар робита ба ин, фаъолияти пешбарандаи кӯдакони синни томактабӣ истифодаи бозиҳо ба ҳисоб меравад. Маҳз дар фаъолияти бозӣ кӯдак фаълоне инкишоф меёбад: нутқ, тафаккур, хотираи ихтиёрӣ, мустақилият, фаъолият, малакаҳои ҳаракат, қобилияти идора кардани рафтори ӯ ташаккул меёбад. Дар бозӣ кӯдакони таҷрибаи иҷтимоии муносибатҳои инсониро меомӯзанд, ин ба онҳо имкон медиҳад, ки танҳо дастаҳои гуногуни кооперативӣ таъсис диҳанд.

Ҳар як бозӣ як фаъолияти кӯдак ба ҳисоб рафта, бо ин фаҳмиш, он имкониятҳои васеъро барои истифодаи бозӣ бо мақсадҳои ислоҳӣ роҳ мекушояд. Бозӣ яке аз рӯйдодҳои ба ҳисоб меравад, ки кӯдакро дар тули ҳаёташ ҳамроҳӣ мекунад. Бозӣ, як падидаи гуногунҷанба ва мураккаб, пайваста таваҷҷуҳи муҳаққиқонро ба худ ҷалб мекунад.

Назарияи тарбиявӣ, ки дар системаи маорифи маҳаллӣ пайдо шуд, истифодаи бозиҳо дар дидактикаи системаи тарбияи томактабӣ пурзӯр менамуд. Бозиҳо ба дидактика фаълтар ворид мешаванд. Аҳамияти дидактикии бозиро дар Россия К.Д. Ушинский қор карда, солҳои охир масъалаҳои назария ва амалияи бозиҳои дидактикиро А.П. Усова, Е.И. Радина, Ф.Н. Блехер, Б.И. Хачапуридзе, Ю.А. Сорокина, таҳия ва аз ҷониби бисёр таҳқиқотчиён таҳия карда шудааст [204;29, 202;119, 163;98, 22;75, 211;35, 192;7146].

Технологияи фаъолияти бозӣ аз ҷониби логопедҳо санҷида шуда, баҳои мусбат гирифта шуд. Таҳқиқоти илмию назариявӣ (И.Г. Калмикова, 1981; Г.С. Алтшуллер., 1979) дастуру мақолаҳои илмию омавии олимони тоҷик Қурбонова Г., Рамазонова Р., Мачидова Б., Дадобоева М, Иматова Л. ба чунин хулоса омаданд, ки масъалаҳои

фаъолияти бозии кӯдакони синни томақтабӣ ҳаматарафа омӯхта шуда, инкишоф дода мешавад. Аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ кор карда баромадани масъалаҳои нақши бозӣ дар ислоҳи лакнатзабонии кӯдакони синни томақтабӣ хеле шавқовар ба ҳисоб меравад. Ҳамин тариқ, мавзӯи кори мо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯзмарра ба ҳисоб меравад [76;185, 1;211, 98;16, 164;79, 124;100, 74;76].

Муҳимияти таҷрибаи педагогӣ дар он аст, ки он имкон медиҳад, ки дар муассисаи синни томақтабӣ бо кӯдакони дорои нуқсонҳои шадиди нутқ қорҳои ислоҳӣ ва рушд дар сатҳи баланд ташкил карда шаванд. Маводи дар ин таҷриба пешниҳодшуда имкон медиҳад, ки дар кӯдакон фаъолияти шифохӣ ва маърифатӣ инкишоф ёбанд. Майдони мотории кӯдакони синни томақтабӣ ташаккул ва тақмил дода шавад. Инчунин малақаҳои муошират, тарбия дар ташаккули малақаҳои салоҳиятнокии кӯдакони синни томақтабӣ пайваста шавад.

Логопед барои ислоҳи лакнатзабонӣ фаъолият бурда, ба мушкилиҳои зиёд рӯбарӯ мешавад. Таҳқиқот нишон дод, ки дар лакнатзабонӣ, пеш аз ҳама, «руҳан» беморро шифо додан, «ба ӯ аз камбудӣ ҳалос шудан, ёрӣ расондан», боз ба худ боварӣ ҳосил кардан лозим аст. Вақте ки мо дар амал бо кӯдакони таҳсилоти томақтабии лакнатзабонҳо таҳқиқот бурда мушоҳида намудем, ки онҳо аз нуқсони худ азият мекашанд, мо кӯшиш намудем, ки роҳ, усул ва системаҳои машқҳои истироҳатиро ба таври бозӣ таҳия намоем.

Методологияи фаъолияти бозиро дар таҳқиқоти худ муҳаққиқон Л.С.Вигодский ва Л.П.Успенская «Бартараф намудани лакнатзабонии кӯдакони синни томақтабӣ дар шароити бозӣ»-ро кор карда баромадаанд. Дар методологияи ин дефектологҳои маъруф вобаста ба давраҳои ислоҳи нутқи кӯдакони лакнатзабон бозиҳо ва усулҳои гуногуни бозӣ ҷамъоварӣ ва ба низом дароварда шудаанд. Ҳолатҳои мақсадноки бозӣ, малақаҳои суҳанронии мустақилонаи кӯдаконро ташаккул дода, ба онҳо барои гузаштан аз муоширати шифохӣ дар

марҳилаи аввали кор ба изҳороти муфассал дар охири машғулият мусоидат мекунад [48;59, 203;288].

Дар кӯдакони лакнатзабон бо зиёд шудани ҳаяҷони эмотсионалӣ, нооромии моторӣ, ноустуворӣ ва ҳастагии равандҳои асаб хос аст. Бо мушкилоти нутқ, кӯдак шиддати мушакҳоро ҳам дар узвҳои артикулятсия ва ҳам дар тамоми бадан зиёд мекунад. Барои ба худ ёри расондан муштҳои худро мебандад ё дасташро зуран ба даҳонаш пахш мекунад, зеро дар ин ҳолат чӣ кор карданашро намедонад. Барои ин олимони А.С.Выгодская ва Л.П.Успенская системаи махсуси машқҳои истироҳатиро барои кӯдакони синни томақтабӣ таҳия кардаанд, ки барои бартараф кардани фишори зиёдании кӯдакони синни томақтабӣ мусоидат мекунад. Ҳама машқҳо бо ибораҳои қофиявӣ, ки барои кӯдакони кушода ва чолибанд, ба таври бозӣ иҷро карда мешаванд. Ин машқи истироҳати шартан "Орзуи чодугарӣ" номида мешавад. Инчунин, усулҳои бозӣ дар машғулиятҳои махсуси логопедӣ барои кӯдакони синни томақтабӣ ва ташкили речаи сарфакорӣ дар хона истифода мешаванд. Барои мусоидат намудан ба ташаккули малакаҳои нави нутқ, фаъолияти нутқии лакнатзабониро дар давраи аввали кор паст кардан, аз ҷумла, ҳаҷми изҳороти онҳоро маҳдуд кардан лозим аст. Одатан, ин корро кардан душвор аст ва бозӣ кӯмак мекунад, ки кӯдакро дар ҳолати хомӯшии нисбӣ ҷойгир кунад. Аз рӯи анъана ин бозӣҳо «Занони хомӯш» ном доранд. Барои ба эътидол овардани нафаскашии нутқ, ки аксар вақт дар лакнатзабонӣ ҳалалдор мешавад, чунин бозӣҳо мусоидат мекунад [48;61, 203;145].

Муҳим аст, ки кӯдакро на танҳо ба оромона муошират кардан ташвиқ кунед, балки ба ӯ имконият диҳед, ки ҳангоми нафаскашӣ равшан, ҳамвор ва ифоданок муошират намояд. Технологияи бозӣ ба ӯ имкон медиҳад, ки нафаскашии озодро ёд гирад. Дар давраи ибтидоии кор оид ба ислоҳи лакнатзабон, бозӣ ба кӯдак ба ёд додани нутқи дуруст муошират дар нафаскашӣ, таъя ба садонокҳои акцентӣ, талаффузи

калимаҳо дар сегменти маъноӣ, таваққуф ва истифодаи мантикии стресс кӯмак мекунад. Чунин бозиҳо «Дар сарзамини ҷавобҳои кӯтоҳ» ном доранд. Омӯзиши малакаҳои дурусти нутқ бо тадричан васеъ кардани ҳаҷми изҳорот дида мешавад. Дар чунин бозиҳо кӯдакони синни томактабӣ фикрҳояшро на танҳо мухтасар, балки дар ҷумлаҳои оддӣ умумӣ низ баён кунанд. Номи бозӣ барои чунин бозиҳо "Дар сарзамини ҷавобҳои пурра" аст. Бозичаҳо ба монанди лӯхтакҳо, ки ба логопед аз машғулияти аввал то охирин мадад мерасонанд. Лӯхтакҳои аниматсионӣ (нишон додани ҳаракат бо воситаи расм) ба логопед кӯмак мекунад, ки тез ба ҳадафҳои худ расад ва диққати кӯдакони худ ба худ ҷалб намояд. Ҳангоми идора кардани лӯхтак ташвишҳои мотории кӯдак аз байн мераванд, ҳама амалҳои онҳо бо мақсад истифода бурда мешавад.

Вазифаи логопед на танҳо ислоҳ кардани нутқи лакнатзабонӣ, балки аз ҷиҳати психологӣ омода кардани ӯ ба муошират аст. Як намуди корҳои ислоҳӣ барои кӯдакони ин баромадҳо дар ҷорабиниҳои кӯдакони бо иштироки меҳмонон, волидон, мураббӣён ва ғайра ба ҳисоб меравад.

И.Г.Вигодский ва Л.П.Успенская дар методологияи худ шаклҳои кор бо волидайн кӯдакони лакнатзабонро баррасӣ мекунад, ки дар онҳо ба волидайн то чӣ андоза муҳим будани муоширати дуруст бо кӯдаки лакнатзабонро пешниҳод менамоянд [49;79, 203;115].

Технологияи С.А.Миронова «Инкишофи нутқи таҳсилоти томактабӣ дар машғулиятҳои логопедӣ» системаи машқҳои бозӣ, маводи нутқро бо ҳама гуна амалҳои зич алоқаманд таъмин менамояд: манипулясия бо расмҳо, тӯб, қалам, ашё, бозичаҳо тавсия додааст. Ин ҳаракатҳо як навъ синхронизатори нутқ мебошанд, ки раванди нутқро осон намуда, динамикаи бароҳати нутқро таъмин мекунад. Дар рафти микдори зиёди машқҳои бозӣ кӯдакони лакнатзабонро, рефлексии нутқияшон ҳамвор инкишоф меёбад. Ӯ боварӣ ҳосил мекунад, ки ӯ бе нуқсон муошират мекунад. Кӯдак дар ҳаракати нутқ тадричан коҳиш

меёбад, пайвандҳои иловагӣ ва динамикаи солими суханро барқарор мекунад [128;210].

Системаи пешниҳодшудаи машқҳои бозӣ барои соли хониш тарҳрезӣ шуда, хусусияти бисёрфункционалӣ дорад:

-ислоҳи нутқ ва шахсиятро таъмин мекунад;

-ҳисси суръат ва ритмро инкишоф медиҳад;

-диққат ва хотираро фаъол мекунад;

-оҳанги мушакҳоро бозмедорад;

-ҳамоҳангсозии ҳаракатҳои нутқро инкишоф медиҳад;

-малакаҳои хуби моториро инкишоф медиҳад;

-малакаи нутқи салоҳиятдори пайвастаро ташаккул медиҳад [193;135].

Дар машғулияти аввал тавсия дода мешавад, ки шаклҳои сабуки нутқ истифода шаванд: конюгативӣ (кӯдакон ибораҳоро талаффуз мекунанд) ва инъикос (кӯдак баъд ба мактаб омадан матнро такрор мекунад). Баъдан, баробари такмил ёфтани вақти нутқи кӯдакон логопед шакли саволу ҷавоби нутқро ҷорӣ мекунад. Дар нимаи дуоми сол кӯдакони таҳсилоти томактабӣ он чизеро, ки мешунаванд, мустақилона такрор мекунанд, чизеро, ки дидаанд ё тасвир мекунанд бо калонсолон ва дигар кӯдакон сӯҳбат мекунанд. Чизи асосие, ки мо барои он саъй мекунем, он аст, ки машғулиятҳо хеле ҷолибанд ва системаи гузаронидани онҳо пайваста тамоми ҷанбаҳои барқарорсозии дурусти нутқро фаро мегирад. Мо ба ин усулҳо тавачҷуҳи зиёд доштем ва барои истифода бурдани системаҳои онҳо дар машғулиятҳои ислоҳӣ ҳангоми кор бо кӯдаконе, ки лакнатзабонӣ мекунанд, замина гардиданд [218;109].

Бо назардошти масъалаҳои лакнатзабонӣ, синну соли кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, мазмуни технологияи ислоҳӣ, нутқи кӯдакони синни томактабӣ, ки дар асоси усулҳои дар боло зикршуда системае барои гузаронидани таҳқиқот тартиб дода шуд. Машғулият дар як ҳафта 5 -маротиба бо ҳар як гурӯҳи хурд 1- соат гузаронида мешавад.

Шумораи машғулиятҳо бо салоҳдиди логопед тағйир дода шуда, бартараф намудани камбудихои алоҳидаи талаффузи овоз пешакӣ дар гурӯҳҳои алоҳида гузаронида мешавад. Равиши зина ба зина, ки барои ислоҳи лакнатзабонӣ пешбинӣ шудааст, истифода гардид.

Истифодаи бозиҳои ислоҳӣ сарчашмаи ташаккули ахлоқию зеҳнии ӯ, шартҳои ташаккули шахсият, суҳан ва малакаи муошират аст. Маҳз дар бозӣ таъсири ислоҳкунандаро дар нутқ ва шахсияти дузабон самараноктар амалӣ кардан мумкин аст. Логопед бо ташкили машғулият (ё қисмҳои алоҳидаи он) бо кӯдак дар шакли «баробар», ки дар шакли ин фаъолият ошно ва дастрас аст, муошират мекунад, меҳру муҳаббат ва боварии ӯро ба даст меорад, саҳтгирӣ ва шармгиниашро аз байн мебарад. Ҳолатҳои гуногуни бозӣ, ки аз ҷониби логопед моҳирона офарида шудааст, кӯдакро ба муоширати озод ташвиқ мекунад, диққати ӯро аз нуқсонҳои нутқ дур мекунад ва барои психотерапияи мақсаднок имкониятҳои фаровон фароҳам меорад. Худи бозӣ ба ҳолати умумии руҳии лакнатзабонӣ таъсири судбахш мерасонад, дар он фаъолияти зиддиятнок ба вучуд меоварад, ба шавқу ҳавас, фантазия ва ҳаёлотӣ ӯ таъсир мерасонад. Ҳамаи ин самарани қори ислоҳро зиёд мекунад. Дар баробари ин, технологияи бозӣ кӯдаконро аз дилгиркунанда будани бозӣ, хусусияти ғайритабӣ барои синну солшон, муддати тулонӣ бефаъолиятӣ дар машғулиятҳои логопедӣ наҷот медиҳад ва ба намудҳои алтернативии қори нутқ кумак мекунад.

Аксари кӯдакони лакнатзабон бо бозичаҳо, китобҳо, мошинча ва ғайра бидуни лакнатзабонӣ сӯҳбат мекунанд. Барои истифода бурдани он ва нигоҳ доштани нутқи оромонаи кӯдак онро ба ҳар роҳе истифода бурдан лозим аст, қори логопедиро на дар шакли машғулият, балки дар шакли бозӣ ҷолиб соҳтан лозим аст. Бозие, ки дар асоси расмҳо, бозичаҳо, ашҳо, қофияҳо, амалҳо гузаронида мешавад, диққати кӯдакро ба он ҷалб карда, сифат ва малакахоро ташаккул дода, барои бартараф кардани лакнатзабонӣ мадад мерасонад [159;118].

Эҳсосоти мусбӣ дар асоси бозӣ ба кӯдак барои таҳияи алгоритми муоширати ғайрифатоӣ кӯмак мекунад. Пеш аз оғози машғулият бо падару модарон сухбатҳо гузаронида, дар рафти он сабабҳои лакнатзабонӣ кӯдакон муайян карда мешаванд. Сипас волидайнро бо қоидаҳо ва шароитҳои шинос мекунам, ки ба воситаи онҳо ин нуқсонро бартараф кардан ва суҳанронии лакнатзабонҳоро ислоҳ кардан мумкин аст. Ба падару модарон гуфта мешавад, ки лакнатзабонӣ чист ва сабаби пайдоиши он кадомҳоянд, инчунин, дар бораи беҳтар шудани системаи асаби кӯдакони гирифтори лакнатзабон, дар кадом шароит ин система кӯмак мекунад ва дар бораи ҳар як марҳилаи кор бо кӯдакон маълумот дода мешавад.

Самаранокии таҷриба дар оғози таҳқиқот

Дар таҳқиқоти таҷрибавии нақши бозӣ дар ислоҳи лакнатзабонӣ 10 - нафар кӯдакони синни томактабӣ, тарбиягирандагони кӯдакистони махсуси №151 “Бойчечак”, 1- нафар логопед, 1-нафар мураббия ва 8-нафар кӯдакон, аз ширхоргоҳ-кӯдакистони хусусии “Наберача”-и шаҳри Душанбе 1- нафар логопед ва 1-нафар мураббия иштирок намуданд. Бозӣ чунин сурат гирифт: Масалан, ба чашмони ҳамсоятон нигоҳ карда, ба ӯ чанд суҳани нек гӯед, барои чизе ӯро таъриф кардан, ваъдаи нек кардан ё орзу кардан, тухфа интиҳоб кардан ва додан лозим аст.

Вазифаи асосии ин гуна бозиҳо аз он иборат аст, ки кӯдакони синни томактабӣ аз сабаби мушкилоти муошират доштанишон, бо дигарон муомилаи хуб доранд. Вақте ҳамсолонаш низ омодаанд барои онҳо суҳанҳои ҳавасмандгардонӣ ва таърифу таҳсин гӯянд. Ба ҳеч ваҷҳ набояд онҳоро ба ин кор маҷбур кунед ё онҳоро барои риояи нақшаҳои қоидаҳо сарзаниш накунад! Бигзор онҳо аввал аз қанор тамошо кунанд, шӯҳӣ кунанд ё танҳо хомӯш бошанд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки кӯдакон вақте, ки дар мувоҷиҳатҳои суҳанҳои таърифӣ мешунаванд, тухфаҳо мегиранд, ба дигарон тавачҷуҳ ва безътиноӣ карданро бас мекунанд ва аз ин гуна зухуроти дӯстона пинҳон мешаванд, аз ин лаззат мебаранд. Чунин тавачҷуҳ ва эътирофи

хамсолон дер ё зуд вокуниш ба бор хоҳад овард. Марҳилаи навбатии кор аз он иборат аст, ки ба кӯдакон дуруст дарк кардани ҳамсолони худ - амалҳо, изҳороти онҳоро омӯзонем. Тааҷҷубовар аст, ки кӯдакони синни томақтабӣ аксар вақт онҳоро пай намебаранд. Агар кӯдак ба худ тамаркуз кунад, ӯ ба кӯдакони дигар, вақте ки онҳо ба ӯ ҳалал мерасонанд ё таҳдид мекунанд, ё ҳангоми дар дасти онҳо дидани бозичаҳои ҷолиб диққат медиҳад. Дар ин ҳолатҳо вазифаи калонсолон аз он иборат аст, ки ба кӯдакони синни томақтабӣ таълим диҳанд, ки ба кӯдакони дигар диққат дода, ба онҳо гӯш диҳанд ва онҳоро нигоҳубин намоянд. Беҳтарин роҳ ин такрор кардани суҳанҳо ё амали одамони дигар аст. Ин қобилияти "писанд кардан" як қадами муҳим дар роҳи рушди ҳисси ҷомеа ва мансубият аст.

Бозиҳои зиёди кӯдакони ба рушди ин қобилият нигаронида шудаанд. Масалан, "Телефони шикаста", "Акси садо", "Тиреза", "Кучо будем, намегӯем, аммо чӣ кор кардаем, нишон медиҳем" ва ғайра. Илова бар ин, кори ислоҳӣ аз он иборат аст, ки ба кӯдаки лакнатзабон имкон диҳад, ки ба дигарон ёрӣ расонад, ба онҳо дар ҳолатҳои душвори бозӣ кумак расонад. Чунин дастгирӣ ва кумаки ҳамсолон, калонсолон, ҳатто агар он танҳо аз рӯйи қоидаҳои бозӣ бармеангезад, ба кӯдак имкон медиҳад, ки худ қаноатмандӣ пайдо кунад. Ғамхорӣ ва иштирок дар ниёзҳои шарикони онҳо кӯдаконро муттаҳид мекунад ва ҳисси мансубиятро ба вучуд меорад. Чунин кумак аз кӯдак қурбонҳои махсусро талаб намекунад, зеро он аз амалҳои одии бозӣ иборат аст: начотдиҳӣ аз «хирс», кумак ба «лухтак» ё «бибии пир» дар бозӣ, роҳ додан ба касе. Аммо ин ҳама амалҳоро ҳуди кӯдакон, бидуни дастуру даъвати калонсолон анҷом медиҳанд [221;208].

Дар марҳилаи охирини кори ислоҳӣ, вақте ки кӯдакон бояд амалҳои ҳудро ҳамроҳанг созанд ва бо ҳамдигар гуфтушунид кунанд, фаъолияти муштараки онҳоро ташкил кардан мумкин аст. Аксар вақт пешниҳод мекунанд, ки ташаккули муносибатҳои байнишахсӣ аз фаъолияти

муштаракӣ кӯдакон оғоз меёбад. Бо вучуди ин, бо муносибати душманона, бегонагӣ нисбат ба дигар, агар кӯдак «ҳамсолашро набинад», кӯшиш кунад, ки афзалиятҳои худро нишон диҳад, манфиатҳои ӯро ба назар гирифта нахоҳад, фаъолияти кӯдакон воқеан муштарак нахоҳад буд, онҳоро муттаҳид карда наметавонад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки фаъолияти муштарак танҳо дар сурати муносибатҳои байнишахсӣ муқарраршуда имконпазир аст. Кӯдаконе, ки дар муошират душворӣ доранд, худтамаркуз (хашмгин ва махсус) ба муошират омода нестанд. Хубтар аст, ки дар аввал дар чорабиниҳо ҷуфтҳои ташкил кунед, ки дар он ду кӯдак кори худро эҷод мекунанд, аз дигарон "пинҳон" мешаванд. Он барои муттаҳид шудан кумак мекунад, кӯдакони ба гуфтушунӣ ва ҳамроҳгосозии кӯшишҳои онҳо ташвиқ мекунад. Илова бар ин, чунин вазифаҳо бояд самаранок ташкил карда шавад.

Бозҳои логопедӣ, ки ба ин технологияи ислоҳӣ дохил карда шудаанд, ба ташаккули малакаҳои суханронии мустақил дар кӯдакон, кумак расонидан ба онҳо дар гузаштан аз муоширати шифохӣ дар марҳилаи аввали кор ба изҳороти муфассал дар охири машғулият равона карда шудаанд. Истифода аз технологияҳои бозӣ дар ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакон тавассути омӯзиши воситаҳо ва шаклҳои гуногуни таъсиррасонӣ ба онҳо сурат мегирад.

Ҳамин тариқ, дар кори тарбиявӣ бо кӯдакони синни томактабӣ шаклҳои бозӣ ҳам дар машғулият ва ҳам дар раванди фаъолияти мустақилона (лаҳзаҳои алоҳидаи тарбиявӣ) дар шакли муттаҳид истифода мешуданд [155;27].

Мо кори худро дар асоси принципҳои зерин бунёд кардем:

-якум, бодикқат интиҳоб кардани мавод, ки аз рӯи имкониятҳои синну соли кӯдакон муайян карда шуд;

-дуум, пайвастанӣ кори таълиму тарбия ва фаъолияти кӯдакони синни томактабӣ бо соҳаҳои гуногуни меҳнат (инкишофи нутқ, шиносӣ бо табиат, бозҳои гуногун);

-сеюм, чалби фаълони кӯдакон;

-чорум, дар ташкили муҳити нутқ аз имкониятҳои инкишофи шаклҳои бозӣ ба таври максималӣ истифода бурда шуд.

Барои санҷидани самарои кори иҷрошуда дар охири машғулият бо усули мушоҳида диагностикаи назоратӣ, инчунин, усули таҷрибавиро бо усули семантикӣ муайян кардани малакаи нутқи кӯдакони таҳсилоти томактабӣ Е. Струнина, А.Ушакова истифода бурда шуд [197;54].

Таҳқиқот нишон дод, ки сатҳи малакаҳои муошират дар кӯдакон боло рафтааст, онҳо ҳангоми ба миён омадани ихтилофҳо гуфтушунид карданро ёд гирифтанд. Технологияи бозӣ на танҳо барои тағйир додани шахсияти кӯдакон мусоидат кард, балки ба рушди зеҳнӣ ва нутқи онҳо низ мусоидат кард. Ҳамин тариқ, дар оғози омӯзиш 1-нафар кӯдак баҳои баландтарин гирифт, баҳои миёна 7- нафар кӯдак ва 2-нафар кӯдакон баҳои паст гирифтанд.

Маълумоти таҷрибаи назоратӣ нишон медиҳад, ки дараҷаи инкишофи маҳорати нутқ дар 20% паст, дар 70% кӯдакон дараҷаи миёнаи инкишофи маҳорати нутқ ва дар 10 % баланд аст.

Истифодаи машқҳои бозӣ дар технологияи ислоҳӣ барои ислоҳи лакнатзабонӣ имкон дод, ки сатҳи баланди инкишофи нутқи кӯдакон ба даст ояд, ки ин на танҳо аз рӯйи натиҷаҳои таҳлили назоратӣ, балки аз рӯйи натиҷаҳои иҷрои супоришҳо дар рафти таълим низ нишон дода мешавад.

Омӯзгорони гурӯҳ тағйиротро дар кӯдакон на танҳо дар нутқ, балки аз нуқтаи назари шахсӣ низ қайд карданд, дар кӯдакони синни томактабӣ тарси ҷавоб аз байн рафт, сухан равонтар шуд, кӯдакони синни томактабӣ бештар муошират кардан гирифтанд.

Ҳамин тариқ, кори ислоҳӣ бо кӯдакон натиҷаҳои намоён дод. Эҷоди вазъиятҳои мақсадноки бозӣ малакаҳои муоширати мустақилонаи кӯдаконро ташаккул дода, ба онҳо барои гузаштан аз муоширати

шифоҳӣ дар марҳилаи аввали кор ба изҳороти муфассал дар охири машғулият мусоидат мекунад.

Бозихо барои кӯдакони лакнатзабон аҳамияти зерини табобатӣ доранд:

-таълим ва мустаҳкам намудани малакаҳои дурусти муошират ва рафтори кӯдакон дар машғулиятҳои гуногун;

-ин бозихо ҳамчун омили зарурӣ барои интиқоли малакаҳои нави нутқ аз шароити махсус (мактаб) ба шароити шинос ва ҳаррӯза хизмат мекунанд;

Дар бозихо кӯдак қобилияти рафтори дурустро дар ҳолатҳои нутқ, ки бо фаъолияти ӯ хос аст, ба даст меорад, ба дигарон ва мавқеи худ дар коллектив, ҳамсолон дуруст муносибат мекунад ва дар ҷомеаи ҳамсолон малакаҳои муносиби рафторӣ пайдо мекунад. Методологияи фаъолияти бозӣ барои ба вучуд овардани муносибати ягона ба кӯдакон, ба вучуд овардани робитаи зич байни логопедия ва кори тарбиявӣ кумак мекунад, ки барои таҳкими рафтори фаъолонаи кӯдакон ва муоширати дурусти берун аз он шароит фароҳам меорад [159;209].

Дар системаи бозихои гуногун кӯдакон қоидаҳои рафтор дар бозихо ва ҳолатҳои ҳаёли, вале воқеӣ, ки воқеаҳои ҳаёт ва муносибатҳои байни одамонро инъикос мекунанд, меомӯзанд.

Шаклҳои азхудшудаи муносибатҳо барои аз нав барқарор намудани рафтору гуфтори кӯдакон бо калонсол ва бартараф намудани нуқсонҳои нутқ мусоидат мекунанд. Албатта, аз самти психологии масъалае, ки мо меомузем, сар карда, раванди педагогии дорои дурнамои бештар, инкишофи кӯдак, амалӣ намудани неруи ҳар як кӯдак дар шароити муосир, дар давраи гуманизатсияи тарбияи томактабӣ бо логопед, мураббия, кӯдакони кӯдакистони махсуси №151 “Бойчечак” ва ширхоргоҳ-кӯдакистони хусусии “Наберача”-и шаҳри Душанбе таҳқиқот сурат гирифт.

Дар муассисаи таълимии томактабии мо дар рафти бартараф намудани лакнатзабонӣ махсус машғулиятиҳои нақшбозӣ ба сифати

роҳбари фаъолияти кӯдакони синни томақтабӣ дода мешаванд. Бозӣ ҳамчун воситаи таълимӣ барои кӯдакони лакнатзабон ва ислоҳи инҳирофҳои шахсӣ истифода мешавад. Дар рафти бозӣ кӯдакон бартараф кардани душвориҳои психологиро дар муошират меомӯзанд, хотира, тасаввур ва тафаккурро инкишоф медиҳанд, бенуқсон сухан гуфтанро ёд мегиранд.

Инкишофи фаъолияти бозичаҳои кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ, барои ислоҳи рафтор, инкишофи нутқ, барҳам додани лакнатзабонӣ тавассути системаи бозии гуногун сурат мегирад. Мо нақши пешбарандаро ба бозии сурудхонӣ, бозии хомушӣ, бозии дидактикӣ мебахшем.

Бозии нақшбозӣ, мобилӣ, драмавӣ барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ аҳамияти зиёд дод. Хусусияти бозӣ, тақсимоли нақшҳо, фаъолияти нутқии кӯдакон, сатҳи мустақилият аз синну сол, имкониятҳои психофизикӣ ва марҳилаҳои кор вобаста аст. Дар марҳилаи аввали кор бо кӯдакони лакнатзабон, ҳангоми татбиқи «речаи муошират» мо бозии истифода бурдем, ки ба инкишофи шаклҳои ғайривербалии муошират нигаронида шуда буд.

Дар ин марҳила ҷавобҳои лакнатзабонӣ иҷозат дода мешаванд («Ҳа», «Не») ва пас аз чанд вақт сухани пичирросӣ ҷорӣ карда мешавад. Бозии интиҳоб карда мешаванд, ки ба суҳб шудани ҷараён ва фароҳам овардани шароит барои ислоҳи нуқсон ёрӣ мерасонад. Муошират барои иҷрои ин вазифаҳо дармоншинос ва муаллим сужети бозии дилхушии дахониро мекашанд, ки дар он кӯдакони синни томақтабӣ иштирок мекунанд. Сужети мувофиқ, нақшҳо, имову ишораҳо ва мимикаи мувофиқ тавассути ҳаракатҳо ба роҳ монда шуд.

Ҳангоми гузаронидани ин гуна бозии диққати логопед ба ташаккули ифоданокии ҳаракат ва ифодаи ҷеҳра нигаронида шуд. Оҳиста-оҳиста бозии ҷорӣ карда мешаванд, ки муоширати байни персонажҳо дар бар мегиранд. Дар кӯдакони гирифтори лакнатзабонӣ, раванди фаъолияти бозӣ фишори эмотсионалӣ бартараф

карда мешавад, устуворӣ ба нуқсон кам мешавад, имкониятҳои муоширати ғайрирасмӣ бойтар ва озодтар мешаванд. Кӯдакон аз тақлид ба рафтори ҳайвонҳои гуногун ва тарзи муоширати онҳо бо ҳамдигар хурсанданд.

Бозиҳои, ки мо дар ин марҳила мегузаронем, ба ташаккули коллектив, фаъолияти кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, қобилияти ба мақсадҳои умумии коллектив тобеъ гардондани рафтори онҳо ёри мерасонад. Дар вақти гузаштан ба шаклҳои сабуки нутқ (муттаҳидкунанда, инъикоскунанда, саволу ҷавоб) нақши бозии тарбиявӣ душвор мегардад. Бо ёрии бозӣ, эҳтимолияти амалҳои худсарона зиёд мешавад. Кӯдакон риоя кардани талаботро на танҳо аз калонсолон, балки аз ҳамсолони худ низ меомӯзанд. Аммо дар ин марҳила ронанда дар бозиҳо бо ёрии қофияҳои ҳисобӣ (муоширати ритмикӣ бо ҳаракати даст) интиҳоб карда мешавад.

Дар ин давра мо аз бозиҳои драматӣ, театрӣ, рӯймизӣ ва лухтак ва ғайра истифода мекунем, ки дар он суҳанронии мустақил истифода мешавад. Ҳамин тариқ, майнаи сари кӯдак ба суҳанронии пайгирона одат мешавад, ки ба ӯ имкон медиҳад, ки бо лакнатзабонӣ видео кунад.

Хулоса бояд гуфт, ки бо вучуди ҷиддӣ будани вазифа бозиҳои логопедӣ кӯдаконро аз лакнатзабонӣ озод мекунад, кӯдакони синни томактабро ба ҳаёти пурҷушу хурӯши кӯдакистон мутобиқ мекунад, бо завқ ба машғулият машғул мешаванд, бозӣ мекунад, суруд мехонанд, расм мекашанд, ба афсонаҳо нақшофарӣ мекунад. Амалия нишон медиҳад, ки дар натиҷаи ин муносибат кӯдакон ба таҳсил дар мактаб ҳаматарафа омода мешаванд, бенуқсон муошират мекунад ва бомуваффақият таълимро дар мактаб давом медиҳанд [183;133-134].

Хулосаи боби якум

1. Равиши лакнатзабон ва зухуроти он аз бисъёр ҷихат ба ҳолати психо-психофизикии кӯдакони синни томақтабӣ вобаста аст. Дар кӯдакони гирифтаори лакнатзабонӣ сатҳи пасти соҳаи асабҳои равонии кӯдак муайян карда шуд.
2. Таҳқиқоти донишмандон ватанию хориҷӣ оид ба пайдоиши лакнатзабонӣ ва ислоҳи он дар тамаддуни инсонӣ дараҷаи сабук, дараҷаи миёна ва дараҷаи вазнин ба иллати узвӣ дар қисматҳои мухталифи дастгоҳи нутқи вобаста буда, дар муошират кӯдак бо мушкили ҳарф мезанад.
3. Лакнатзабонӣ ба табиати нарми кӯдакон таъсир мерасонад. Дар байни кӯдакони синни томақтабӣ бо вучуди он ки бо ҳамсолон ва калонсолон ба осонӣ муошират мекунанд, фарқ мекунанд. Кӯдакони синни томақтабӣ омили ноустувор дар аввал бо майли том ба муошират машғул мешаванд, ба қору фаъолиятҳо бо шавқ зоҳир мекунанд, вале баъдтар нисбат ба хоҳишҳои калонсолон, оила барои иҷрои ин ё он қор пассивӣ, бепарвоӣ зоҳир мекунанд. Ба вазъияти мушкилот базӯр ворид мешаванд, ҳавасмандгардонии фаъолияти худро талаб мекунанд ва баъди пешниҳодҳои такрорӣ аз иҷрои вазифаи зарурӣ даст мекашанд. Кӯдаконе, ки нисбати ҳамсухбат муносибати манфӣ доранд, рафтаори пӯшида, шармгин, баъзан ҳашмгинона доранд. Зарурати иҷрои дархост, вазифа, махсусан, дар муҳити нав, боиси аксуламалҳои невротикӣ, баъзан рафтаори қариб аутистикӣ мегардад. Кӯдакон ба гурӯҳи ҳамсолон ё калонсолон ниёз надоранд. Муошират ба таври қатъӣ интихоб карда мешавад. Қалби кӯдакон ба фаъолияти гурӯҳӣ аз ҷониби ғайрифайол ё файол муқовимат карда мешавад.
4. Лакнати забон ҳам дар писарон ва ҳам дар духтарон дида мешавад. Нуқсони лакнатзабонӣ аз сабаби кам ҳарф задани писарон бештар дар онҳо мушоҳида мешавад.

5. Лакнатзабон ба ташаккули функцияҳои моторӣ таъсир мерасонад, эҳтимолияти инкишоф наёфтани минтақаи ҳаракати кӯдакро ҳатто то пайдо шудани лакнатзабонӣ, ки ба пайдоиши нуқсон мусоидат мекунад, рад кардан мумкин нест. Дар баробари пайдо шудани лакнатзабонӣ сусти инкишоф ёфтани малакаҳои ҳаракат тезтар зоҳир шуда, қавӣ мегардад.
6. Лакнатзабонӣ ин вайрон шудани суръат, ритм ва равони нутқ аст, ки дар натиҷаи ларзиш дар мушакҳои дастгоҳи нутқ пайдо мешавад. Сабабҳои ин метавонад омилҳои зиёди гуногун бошанд, аз ҷумла ихтилоли системаи асаб, осеби равонӣ, ирсият, синну сол, деморфизми ҷинсӣ, ихтилоли физиологӣ, муносибатҳои оилавӣ ва ғайра.
7. Механизми лакнатзабонӣ аз ҷониби муҳаққиқон ҳам аз мавқеъҳои клиникӣ ва физиологӣ, инчунин нейрофизиологӣ, равонӣ ва психолингвистӣ баррасӣ карда мешаванд. Омӯзиши механизмҳои лакнатзабонӣ ба шумо имкон медиҳад, ки аломатҳо ва сабабҳои пайдоиши онро муайян кунед.
8. Барои бомуваффақият аз нав омӯختани нутқ на танҳо дар гурӯҳ, балки дар ҳаёти ҳаррӯза, зарур аст, ки муҳити шодмонӣ ва бароҳати пур аз унсурҳои бозӣ фароҳам оварда шавад. Падару модарон бояд на танҳо вазифаҳои логопедро ба таври механикӣ иҷро кунанд, балки мақсадҳои ҳақиқии ҳар як машқ-бозиро фаҳманд.
9. Ба ақидаи мутафаккирон бозӣ воситаи ислоҳ намудани лакнатзабонӣ ба ҳисоб меравад. Машқҳои бозӣ бо воситаи расмҳои ҳайвонот, наботот, растаниҳо, бо тӯб, қалам, ашё, бозичаҳо ба кӯдакон омӯзонидани ибораҳоро талаффуз мувофиқи чадвали тартибдодашуда гузаронида мешавад.

БОБИ II . ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ИСЛОҲИ ЛАКНАТЗАБОНӢ ДАР КӢДАКони СИННИ ТОМАКТАБӢ

2.1. Технологияи педагогии ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ

Ҳадафҳои логопедӣ тавассути як қатор бозиҳои ба ҳам алоқаманд (дидактикӣ, бозиҳои берунӣ бо қоидаҳо, бозиҳо бо сурудхонӣ ва ғ.), ки мавзӯи машғулиятро инъикос мекунанд ва сценарияи ягонро ташкил медиҳанд, ба даст оварда мешаванд. Дар машғулиятҳои логопедӣ логопед вазъиятҳои гуногуни бозиро ба вучуд меорад, ки ҳадафҳои ҳар як марҳилаи кори ислоҳиро амалӣ созад. Методологияи фаъолияти бозӣ дар марҳилаҳои гуногуни омӯзиш бо роҳҳои гуногун истифода мешавад. Дар чараёни муоина логопед барои муайян кардани сохти иллат, хусусиятҳои психофизикӣ ва шахсии кӯдакон, муайян кардани характери фаъолияти бозии онҳо аз бозиҳои гуногун истифода мебарад. Дар давраи маҳдудияти нутқ (хомӯшӣ ва пичирроси нутқ) бозиҳои мақсаднок интихобшуда ба логопед барои суст кардани зухуроти нодурусти нутқ ва фароҳам овардани шароит барои тарбияи шаклҳои содаи нутқ инъикосшаванда кӯмак мекунанд.

Мустаҳкам намудани малакаҳои муоширати ғабол дар бозиҳо, намоишҳо, бозиҳои эҷодӣ, дар машғулиятҳо аз рӯи маводи барномавӣ дар кӯдакон амалӣ карда мешавад. Ба падару модарон яке аз шаклҳои самарабахши кори машваратӣ пешниҳод карда мешавад.

Хусусияти муҳими нутқ аз он иборат аст, ки ҳамчун воситаи муоширати байни одамон ва ифодаи эҳсосот, фикрҳо, муносибати мо хизмат мекунад. Ташаккул ва инкишофи шахсият, ки дар тамоми умри инсон ба амал меояд, ба бомуваффақият азхуд намудани маданияти нутқи каломӣ модарӣ ва мукамал истифода бурдани сарвати забонӣ алоқаи зич дорад. Лакнатзабонӣ ба инсон маълум аст, зоҳиран то замоне ки нутқи инсон вучуд дорад. Лакнатзабонӣ яке аз маъмултарин ихтилоли

нутқ аст. Он одатан дар синни барвакти кӯдакӣ оғоз меёбад ва агар табобат накунад, метавонад солҳои зиёд боқӣ монад. Лакнатзабонӣ дар вайрон кардани ритм ва равонии нутқ зоҳир мешавад, ки дар натиҷаи ҳалалдоршавӣ, дароз кардан ё такрори овозҳо ва ҳичоҳои алоҳида ба вуҷуд меояд. Лакнатзабонӣ дар маҷмуъ ва аломатҳои алоҳидаи он бо номувофиқӣ хос аст, онҳо дар тӯли якчанд рӯз, ҳафтаҳо ва ҳатто моҳҳо зиёд ё кам мешаванд. Аксар вақт мушкилиҳои нутқ ва ноқомии ба амал омада, боиси зиёд шудани сарфи қувваи асаб ва баъзан боиси осеби ҷиддии равонӣ мегардад, ки метавонад эҳсоси пастӣ, озорӣ, нотавонӣ ва дигар эҳсосоти манфиро дар кӯдак ба вуҷуд орад.

Оқибати маҳдуд шудани робитаҳои иҷтимоӣ, ба дур шудан ба олами худ ва паст шудани фаъолияти иҷтимоӣ боис мегардад. Бо дарки зарурати таъсири ҳамаҷониба ба кӯдаки лакнатзабонӣ аҳамияти муносибати дифференциализатсияро дар инкишоф, аз нав тарбия кардани шахсият ва нутқи кӯдаки лакнатзабонӣ таъкид кардан лозим аст. Дар ин бобат аз ҳама пешомаднок истифода бурдани фаъолияти пешбарандаи кӯдакони синни томактабӣ- бозӣ ба ҳисоб меравад. Маҳз дар ин фаъолият кӯдак фаъолона инкишоф меёбад - нутқ, тафаккур, хотираи худсарона, мустақилият, фаъолият, малакаҳои ҳаракат, қобилияти идора кардани рафтори ӯ ташаккул меёбад [77;153].

Дар бозӣ кӯдакон таҷрибаи иҷтимоии муносибатҳои одамонро азхуд мекунад, он ба онҳо имкон медиҳад, ки мустақилона дастаҳои гуногуни мутақобила эҷод кунанд. Ҳар як бозӣ як фаъолият аст. Бо ин фаҳмиш он имкониятҳои васеъро барои истифодаи бозӣ бо мақсадҳои ислоҳӣ мекушояд. Бозӣ яке аз падидаҳои мебошад, ки инсонро дар тӯли ҳаёт ҳамроҳӣ мекунад. Бозӣ як падидаи бисёрҷанба ва мураккаб буда, пайваста таваҷҷуҳи муҳаққиқонро ба худ ҷалб мекунад. Назарияи таълимию тарбиявӣ, ки дар системаи маорифи ватанӣ ба вуҷуд омадааст, истифодаи бозихоро дар дидактикаи системаҳои томактабӣ пурзӯр кардааст.

Муҳимияти таҷрибаи педагогӣ дар он аст, ки он имкон медиҳад, ки дар муассисаи таълимии томактабӣ бо кӯдакони дорои нуқсонҳои вазнини шадиди нутқ кори сатҳи баланд ташкил карда шавад. Маводи дар ин таҷриба пешниҳодшуда ба кӯдакон имкон медиҳад, ки фаъолияти шифохӣ ва фикриашонро инкишоф диҳанд, доираи сенсорӣ-моторӣ инкишоф дода шавад, малакаҳои муоширатро такмил диҳанд, дар ташаккули малакаи нутқронии салоҳиятдор машқ кунанд.

Таҷрибаи таҳқиқот нишон дод, ки ҳангоми лакнатзабонӣ, пеш аз ҳама, «руҳи» беморро табобат кардан, ба вай боварӣ ҳосил кардан лозим аст. Мо дар амал бо кӯдаконе, ки аз лакнатзабонӣ мушкилӣ мекашанд, рӯ ба рӯ шуда, усулҳои зиёд ва системаҳои кор бо онҳоро омӯхтам. Мо интихоби худро қатъ кардам ва онро аз рӯи якҷанд усулҳо санҷидам ва инчунин худам як қатор машқҳои истироҳатиро ба таври бозӣ таҳия кардам.

Ҳолатҳои мақсадноки бозӣ малакаҳои нутқи мустақилонаи кӯдаконро ташаккул медиҳанд, ба онҳо барои гузаштан аз муошират бо калимаҳо дар марҳилаи аввали кор ба изҳороти муфассал дар охири машғулият кӯмак мекунанд. Ба кӯдакони лакнатзабон афзоиши ҳаяҷонбахшии эмотсионалӣ, нооромии ҳаракат, ноустуворӣ ва ҳастагии равандҳои асаб хос мебошанд. Бо душвориҳои нутқ кӯдак шиддати мушакҳоро ҳам дар узвҳои артикулясионӣ ва ҳам дар тамоми бадан зиёд мекунад. Барои кӯмак кардан ба худ муштҳои худро мебандад ё дасташро бо зӯр ба даҳонаш паҳш мекунад, зеро намедонад, ки дар ин ҳолат чӣ кор кардан лозим аст.

Барои кӯдакони лакнатзабонӣ, усулҳои бозӣ барои ташкили речаи эҳтиётӣ дар машғулиятҳои логопедӣ ва дар хона истифода мешаванд. Барои ташаккули маҳорати нави нутқ мусоидат кардан лозим аст, ки фаъолияти нутқии кӯдакон дар давраи ибтидоии кор кам карда, ҳаҷми баёниҳои онҳо махсусан маҳдуд карда шавад. Одатан ин корро кардан душвор аст ва бозӣ ба кӯдак кӯмак мекунад, ки дар ҳолати хомӯшии

нисбӣ қарор гирад. Одатан ин бозиро "Хомӯш" меноманд. Ба эътидол овардани нафаскашии нутқ аксар вақт халалдор мешавад. Муҳим аст, ки на танҳо кӯдакро ба ором кардани муошират ташвиқ кунед, балки инчунин ба ӯ имконият диҳед, ки ҳангоми нафаскашӣ равшан, ҳамвор, ифоданок нутқ гӯяд [48;39].

Усулҳои бозӣ ба шумо имкон медиҳанд, ки ба ӯ нафаскашии оромонаро омӯzed. Дар давраи аввали кор оид ба бартараф намудани лакнатзабонӣ бозиҳо ва усулҳои бозӣ барои ба кӯдак таълим додани нутқи дуруст мусоидат мекунанд. Қобилияти нутқ гуфтан дар нафаскашӣ, таъя ба садонокҳо, таъкиди талаффузи калимаҳо дар сегменти маъноӣ, истифодаи таваққуф ва фишорҳои мантиқӣ воситаи асосии бозӣ ба ҳисоб меравад. Чунин бозиҳо «Дар мамлақати ҷавобҳои кутоҳ» ном доранд.

Бо тадриҷан васеъ кардани ҳаҷми изҳорот малакаҳои дурусти нутқронӣ омӯзонидани мешуд. Чунин бозиҳо ба кӯдак кӯмак мекунанд, ки фикрро на танҳо дар кӯтоҳ, балки дар ҷумлаҳои одии умумӣ низ равшан баён кунанд. Номи ин гуна бозиҳо «Дар сарзамини ҷавобҳои пурра» мебошад. Бозичаҳо, аз қабилҳои лӯхтаҳои дастӣ ё бибобос ба логопед аз сессияи аввал то ҷаласаи ниҳойӣ кӯмак мекунанд. Лӯхтаҳои эҳёшуда барои зудтар расидан ба ҳадафҳои кори логопедӣ кӯмак мекунанд ва кӯдакони мафтун мекунанд.

Ҳангоми идора кардани лӯхтаи изтиробии мотории кӯдак аз байн меравад, тамоми ҳаракатҳои ӯ мақсаднок мешаванд. Ҳамаи ин кӯдакони ором мегардонад, ба тартиб ва сушт шудани нутқ мусоидат мекунад. Бозии «Саҳнаسازی» ва «Нақшбозӣ», ки дар онҳо қобилияти кӯдакони барои тақлид кардани эҷодкорӣ ва мустаҳкам намудани маҳорати нутқи дуруст ва ба даст овардани озодии муоширати нутқ истифода мешаванд. Дар саҳнаҳои кӯдакони бе маҷбурӣ нутқ рондан ва амал карданро меомӯзанд ва нақшофариро иҷро мекунанд.

Дар бозихои нақшоварӣ ҳангоми бозӣ кардани моделҳои гуногуни ҳолатҳои ҳаёти (масалан, «Дар мағоза», «Дар сартарошхона», «Рӯзи таваллуд» ва ғайра) кӯдакон ба нутқронии ташаббускор ниёзи табиӣ доранд. Вақте ки онҳо ҳангоми бозӣ "калонсол" мешаванд, дар муоширати шифоӣ эътимод пайдо мекунанд. Дар ислоҳи лакнатзабонӣ кӯдакони синни томақтабӣ нақши калон мебозанд.

Вазифаи логопед на танҳо ислоҳ кардани нутқи лакнатзабон, балки аз ҷиҳати психологӣ барои муошират дар ҳар шароит омода кардан аст. Як навъ имтиҳон барои кӯдакон ин баромадҳо дар шабнишиниҳои кӯдакона мебошад, ки дар он меҳмонон: кӯдакони дигар, волидон, хидматрасонон ва ғайраҳо ҳузур доранд. Ба волидайн муҳим аст, ки дар хона муоширати дурустро бо кӯдаки лакнатзабон нигоҳ доранд.

Технологияи Л.Н.Смирнов «Логопедия барои лакнатзабонӣ» як системаи машқҳои бозӣ, маводи нутқест, ки бо ҳама гуна ҳаракатҳо зич алоқаманданд: манипулясияҳо бо тасвирҳо, тӯб, қалам, ашё, бозичаҳо ва ғайра. Ин ҳаракатҳо як навъ синхронизатори нутқ мебошанд, ки раванди нутқро осон намуда, динамикаи мусоиди нутқро таъмин мекунанд. Дар чараёни машқҳои сершумори бозихо кӯдак лакнатзабониро бас мекунад, рефлeksi нутқи ҳамвор инкишоф меёбад. Ӯ боварӣ ҳосил мекунад, ки бе қафо гап зада метавонад. Фикри кӯдак ба амали нутқ тадричан коҳиш ёфта, дар майна робитаҳои иловагӣ барқарор карда, динамикаи солими нутқ барқарор мегардад. Системаи пешниҳодшудаи машқҳои бозӣ барои соли хониш пешбинӣ шуда, хусусияти бисёрфункционалӣ дорад:

Ислоҳи нутқ ва шахсиятро таъмин мекунад, ҳисси суръат ва ритмро инкишоф медиҳад, диққат ва хотираро фаъол мекунад, оҳанги мушакҳоро ҳалалдор мекунад, ҳамоҳангсозии ҳаракати нутқро инкишоф медиҳад, малакаҳои хуби моториро инкишоф медиҳад, маҳорати нутқронии босалоҳиятро ташаккул медиҳад. Дар машғулиятҳои аввал, тавсия дода мешавад, ки шаклҳои сабуки нутқро конюгатсионӣ

(калонсол бо кӯдак ибораҳоро талаффуз мекунад) ва инъикос (кӯдак пас аз калонсолон матнро такрор мекунад) истифода баред [47;159].

Пас аз он ки амали нутқи кӯдакон беҳтар мешавад, логопед шакли саволу ҷавоби нутқро ҷорӣ мекунад. Дар нимаи дуюми сол кӯдакони синни томақтабӣ аллақай мустақилона он чизеро, ки шунидаанд, нақл мекунанд, чизеро, ки дидаанд ё тасвир мекунанд, бо калонсолон ва дигар кӯдакон сӯҳбат мекунанд. Чизи асосие, ки ман кӯшиш мекардам, ин буд, ки машғулиятҳо хеле шавқовар мегузаранд ва системаи гузаронидани онҳо тамоми ҷиҳатҳои барқарор намудани нутқи дурустро пай дар пай фаро мегирад. Ин усулҳо ба кӯдакон хеле шавқманд буданд ва барои истифодаи системаҳои онҳо дар кор бо кӯдаконе, ки дар гурӯҳҳои муолиҷавӣ мубтало ҳастанд, асос гузоштанд.

Бо дарназардошти мушкилотҳои лакнатзабонӣ, синну соли кӯдакон, мазмуни барномаи ислоҳи нутқи кӯдакон аз рӯи усулҳои дар боло зикршуда система тартиб дода шуд. Машғулиятҳо ҳафтае 5-маротиба дар давоми 1 соат бо ҳар як зергурӯҳ гузаронида мешаванд, шумораи машғулиятҳо бо салоҳиди логопед гуногун буда, ислоҳи камбудии алоҳидаи талаффузи овоз пешакӣ дар гурӯҳҳои алоҳида гузаронида мешавад.

Системаи марҳила ба марҳила таҳияшуда барои ислоҳи лакнатзабонӣ самаранок баромад. Дар ҳар як марҳила ҳама машғулиятҳо бо кӯдакони синни томақтабӣ ба таври бозӣ гузаронида мешуданд, ки ин имкон дод, ки нутқи кӯдакони лакнатзабон бе маҷбуркунӣ, дар муҳити мусоид, бе ҳастагӣ, бо эҳсосоти мусбат хеле самаранок ислоҳ карда шавад. Бозӣ фаъолияти асосии кӯдак аст. Ин сарчашмаи ташаккули ахлоқию равонии ӯ, шартҳои ташаккули шахсият, малакаи гуфтор ва муоширати ӯ мебошад. Маҳз дар бозӣ кас метавонад ба таври муассир таъсири ислоҳкунандаро ба нутқ ва шахсияти кӯдак анҷом диҳад. Логопед бо ташкили машғулият (ё қисмҳои алоҳидаи он) дар ин шакли фаъолияте, ки ба кӯдак ошно ва дастрас аст, бо ӯ «дар

заминаи баробар» муошират мекунад, меҳру муҳаббат ва боварии ўро ба даст меорад, сахтгирию шармгиниашро мағлуб мекунад.

Ҳолатҳои гуногуни бозӣ, ки аз ҷониби логопед моҳирона гузаронида шудааст, кӯдакро ба муоширати озоди нутқ ташвиқ намуда, диққати ўро аз нуқсони нутқ дур мекунад ва барои психотерапияи мақсаднок имкониятҳои фаровон фароҳам меорад. Худи бозӣ ба ҳолати умумии руҳии лакнатзабон таъсири судманд мерасонад, дар вай фаъолияти муқобилро ба вуҷуд меорад, ба манфиатҳо, фантазия ва тасаввуроти ӯ таъсир мерасонад. Ҳамаи ин самарани кори ислоҳиро зиёд мекунад. Дар баробари ин, усулҳои бозӣ кӯдаконро аз дилгиркунанда, ғайритабӣ барои синну солшон, ҳаракати дарозмуддат дар машғулиятҳои логопедӣ озод карда, ба намудҳои алтернативии кори нутқ мусоидат мекунанд. Кӯдакони лакнатзабон зиётар бо бозичаҳо, китобҳо, ҳайвонот ва ғайра сӯҳбат мекунанд.

Аз ин истифода бурдан ва бо ҳар роҳу восита нутқронии ороми кӯдакро нигоҳ доштан лозим аст, ки кори логопедӣ на дар шакли машғулиятҳо, балки дар шакли бозии ҷолибе, ки аз рӯи расмҳо, бозичаҳо, ашҳо, ҳаракатҳо гузаронида шавад. Дар давоми бозӣ кӯдак сифатҳо ва малакаҳои ташаккул медиҳад, ки барои бартараф кардани лакнатзабонӣ заруранд. Бозӣ, ки ба эҳсосоти мусбат асос ёфтааст, ба кӯдак кӯмак мекунад, ки алгоритми нутқронии ғайрифаволро таҳия кунад. Пеш аз оғози машғулият бо падару модарон сӯҳбат барпо мегардад, ки дар рафти он сабабҳои лакнатзабонии кӯдакон муайян карда мешавад. Сипас падару модаронро бо қоидаҳо ва шароитҳои шинос мекунанд, ки дар онҳо ин бемориро бартараф кардан ва нутқронии лакнатзабониро ислоҳ кардан мумкин аст. Ба волидайн фаҳмонда мешавад, ки лакнатзабонӣ чист ва аз чӣ пайдо мешавад. Инчунин, дар бораи беҳтар шудани умумии системаи асаби кӯдакони гирифтори лакнатзабонӣ, шароитҳои, ки ин система дар қадом ҳолат кӯмак мекунад, шарҳ дода мешавад ва ҳар як қадами кор бо кӯдакон

мувофиқи система ва нақшаи пешниҳодшуда гуфта мешавад, ки чаро ва барои чӣ шумо бояд аз ин қадамҳо гузаред.

Бозӣ бо як қатор хусусиятҳо ҳамчун фаъолияти пешбарандаи кӯдакон фарқ мекунад. Он дар асоси тақлид ва дастачамбӣ бо ашё дар давраи кӯдакӣ ташаккул ёфта, барои кӯдаки синни томактабӣ як шакли инъикоси фаъоли эҷодии ҳаёти атроф мегардад.

Бозӣ мисли ҳама гуна фаъолияти инсонӣ хусусияти иҷтимоӣ дорад. Он тавассути амалҳои мураккаб, ки нутқро дар бар мегирад, амалӣ карда мешавад. Кӯдак ҳаёти калонсолонро дар рафтору гуфтори худ инъикос намуда, бо ӯ муносибати эҳсосӣ дорад, бо дониш кор мекунад, онро муайян ва ғанӣ мегардонад, ки дар натиҷа бозӣ барои ташаккули кувваҳои маърифатӣ ва ахлоқии ӯ мусоидат мекунад. [173;32]

Дар шакли васеъшуда, бозӣ як фаъолияти дастачамбона мебошад, ки дар он кӯдакон таҷрибаи иҷтимоии муносибатҳои одамонро меомӯзанд. Аз худ кардани ин таҷриба бо роҳи инкишоф додани мустақилият, фаъолият, ташаббус ва қобилияти ташкилотчиғии онҳо сурат мегирад. Ба мақсадҳои педагогӣ истифода бурдани бозӣ танҳо ҷиҳати иҷтимоии ин фаъолиятро зиёд мекунад. Баъзе хусусиятҳои типологии фардии кӯдакони синни томактабӣ дар бозиҳо барвақт пайдо мешаванд. Инро дар муҳити кӯдакон пайдо шудани роҳбарон, рафтори хоси кӯдакони шармгин, муоширатнашаванда тасдиқ мекунад. Маълум аст, ки кӯдакони гуногун на танҳо бо суръати гуногун инкишоф меёбанд, балки марҳилаҳои гуногуни инкишофи фардиро аз сар мегузаронанд.

Фаъолияти бозӣ имкон медиҳад, ки ин хусусиятҳои онтогенез ба назар гирифта шаванд. Дар фаъолияти бозӣ қобилияти идора кардани рафтори худ тавассути аз худ кардани қоидаҳои, ки калонсолон дар рафти бозӣ таҳия кардаанд, ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, фаъолияти бозӣ як воситаи тарбияи кӯдакон дар зери таъсири роҳнамоии мегардад. Ин хусусияти бозӣ имкон медиҳад, ки он дар кори ислоҳӣ бо кӯдакони лакнатзабон истифода бурда шавад. Дар рафти машғулиятиҳои бозӣ

рафтори кӯдакони лакнатзабон ба таври табиӣ, нозук ва бепарво буда, нуқсони нутқӣ онҳо ислоҳ карда мешавад. Ин ихтилоли нутқҳои худислоҳшаванда нест, балки фаъолияти нутқ ҳамчун ҷузъи фаъолияти бозӣ ва вобаста ба он тарбия карда мешавад. Фаъолияти нутқ асос ва моҳияти фаъолияти коммуникатсионӣ ва иҷтимоӣ буда, тамоми шаклҳои амали мутақобилаи миёнаравро ҳамчун маҷмуи равандҳои нутқ ва фаҳмиши амали инсонро дар бар мегирад. Шакли шифоҳӣ, имову ишора, мимика, ҳаракатҳои пантомима, реакцияҳои овозӣ ва ғайра. Барои ба мақсадҳои муолиҷавӣ истифода бурдани машғулиятҳои бозӣ рафтори кӯдакони таҳсилоти томактабиро омӯхтан лозим аст.[49;67]

Кӯдакони мубтало ба як дастаи бозигарони синну соли гуногун муносибати норавшан доранд. Кӯдакони 4-5-солаи лакнатзабон дар гурӯҳҳои хурди иборат аз 2-3 нафар бозӣ карданро авлотар медонанд, аммо ҳама дӯстони худро фаромӯш карда, ба таври худ бозӣ мекунанд.

Дар бозииҳои дастачамӣ онҳо бо як намуди амалҳои нақшҳои дуҷумдараҷаро иҷро мекунанд: ронанда мошинро идора мекунад, доя ба кӯдакон хӯрок медиҳад ва ғайра.

Кӯдакон дар нақшҳо хеле кам ихтилоф мекунанд ва худашон онҳоро ҷудо намекунанд. Одатан ба кӯдаке, ки дар ин синну сол лакнатзабон мешавад, нақшро пешниҳод мекунанд, ки ҳамсолонаш фикр мекунанд, ки ӯ бояд аз ӯҳдааш барояд. Дар байни кӯдакони лакнатзабон, ки дар паҳлуи як гурӯҳи кӯдакони маъмулӣ танҳо бозӣ мекунанд, онҳо на ҳама вақт тулонӣ ва то охир бозиро иҷро мекунанд. Сеяки кӯдакони 5-6-сола ҳангоми иштирок дар бозииҳои гурӯҳӣ, сеюмӣ - дар бозииҳои гурӯҳи хурд бо як ё ду нафар ва каме бештар аз сеяки кӯдакон танҳо бозӣ карданро афзалтар медонанд. Кӯдакони бе нуқсони нутқ дар ин синну сол 50-60 дақиқа бозӣ мекунанд, бозии онҳо аз рӯйи сюжетҳои мураккабтар инкишоф меёбад, ки дар онҳо кӯдакони зиёд иштирок мекунанд. Кӯдакони лакнатзабон аз чанд дақиқа то 20-дақиқа бозӣ карда

метавонанд, дар бозии онҳо тарафи муурофиавӣ бартарӣ дорад, инчунин кӯдакон қоидаҳои бозиро аз ҳолатҳои мушаххаси бозӣ фарқ намеkunанд.

Дар кӯдакони 6-7-солаи лакнатзабон муносибат ба гурӯҳи ҳамсолони бозикунанда бо ҷамъ шудани таҷрибаи ҳаёт, пайдоиши манфиатҳои нав ва нисбатан устувор, инкишофи тасаввурот ва тафаккур муайян карда мешавад. Бозиҳои онҳо аз ҷиҳати сюжет ва сахнача пурмазмунтар, гуногунанд. Аксарияти кӯдакон дар бозиҳои дастаҷамъӣ ва гурӯҳҳои хурд иштирок мекунанд, аммо тақрибан панҷаки кӯдакон танҳо бозӣ карданро афзалтар медонанд. Инҳо кӯдакони пӯшида, то андозае ғайрифавол мебошанд, ки ҳангоми дар як даста ва дар бозиҳои умумӣ будан муддати тулонӣ тоб оварда наметавонанд. Дар шароити якрангӣ беҳтар кор мекунанд, стереотипҳои амал ва ҳамроҳии нутқро зуд аз худ мекунанд. Умуман, дар кӯдакони 4-7-сола лакнатзабонӣ аз ташаккул наёфтани малакаҳои муоширати гурӯҳӣ ва муошират бо гурӯҳи ҳамсолони бозикунанда шаҳодат медиҳад. Ин ҳислатҳо боиси суст инкишоф ёфтани рафтори оммавии кӯдаконе, ки лакнатзабонанд гардад. Маълум аст, ки рафтори иҷтимоӣ барои кӯдакони синни томактабӣ аллақай дар бозиҳои паҳлӯӣ хос аст. Ин марҳилаи аввали рафтори иҷтимоӣ барои кӯдакони аз 4 то 7-сола калонтар хос аст. Дар байни онҳо заминаҳое, ки ба манфиати асос ёфтаанд, каманд ва гурӯҳҳое, ки дар асоси дӯстӣ ва ҳамфикрӣ нисбат ба ҳамдигар бозии устувор нишон медиҳанд, ягона нестанд.

Ба кӯдакони лакнатзабон бо нокифоягии идеяҳои бозӣ, парокандагии гурӯҳҳои бозӣ, ташаккул наёфтани маҳорати бозӣ хос аст. Зеро кӯдакони лакнатзабон дар омӯхтани шаклҳои гуногуни рафтори иҷтимоӣ душворӣ мекашанд, зеро муҳити онҳо ба синну сол, фаъолияти бозиашон мувофиқ нест. Омӯзиши фаъолияти бозикунии кӯдаки лакнатзабонро логопед ва муаллими динамика анҷом медиҳанд. Ғайр аз ин, хусусиятҳои бозии кӯдакони синни томактабӣ дар хона муайян карда мешаванд. Агар дар ибтидои таълими педагоги логопед муайян намояд,

ки ҳар як кӯдак ба яке аз чор гурӯҳи клоникӣ мансуб аст, дар натиҷаи таҳқиқоти динамикии психологию педагогӣ дараҷаи фаъолияти лакнатзабонӣ муайян карда мешавад.

Манзараи клиникии лакнатзабон муайян шуда, пурра карда мешавад ва бо ба назар гирифтани дараҷаи фаъолияти бозӣ ба логопед имкон медиҳад, ки мақсаднок гурӯҳҳои бозии устувори кӯдакони лакнатзабонро ташкил намояд. Ин ба тарбияи рафтори иҷтимоии онҳо ва умуман барқарорсозии иҷтимоии онҳо мусоидат мекунад [141; 55].

Дар бозӣҳои мобилии нақлӣ онҳо метавонанд ҳам ба ҳамсолон ва ҳам ба калонсолон назорат кунанд. Дар ҳолати аввал, ҳар як дар бозии умумӣ саҳми имконпазирро илова мекунад ва дуюм, талабот ба рафтори ҳар як бозигар меафзояд, ки ин дар кӯдакон сифатҳои ташкилотчигиро ошкор мекунад. Бо мақсади ба ҳам пайвастанӣ рафтори фаъол ва гуфтор, бозӣҳои берунии дорои хусусияти варзишӣ ва фароғатӣ (сангпуштҳо, бибиҳо, бозӣҳои тӯб) гузаронида мешаванд, ки ба кӯдакон берун аз фаъолиятҳои бозӣ озод муошират мекунанд. Ҳама бозӣҳои берунӣ бо қоидаҳо дар кӯдакон ҳислат, мустақилият, ташаббус, истодагарӣ, қатъият ва дӯстиро инкишоф медиҳанд.

Дар зери таъсири логопед, ки бозӣ карданро медонад, ба дигарон ёрӣ мерасонад ва танҳо барои ғалаба кӯшиш мекунад, кӯдакон нақши ташкилкунандаи бозиро фаҳмида, дар онҳо хоҳиши баланд бардоштани фаъолияти бозӣ ба вучуд меояд. Кӯдакон қоидаҳои бозиро риоя мекунанд, онҳоро бошуурона тағйир медиҳанд, пурра мекунанд, кӯшиш мекунанд, ки нақшҳоро одилона тақсим кунанд, дар баҳо додан ба натиҷаҳои бозӣ ва рафтори бозии рафиқонашон мунтазам ва объективӣ бошанд.

Аз ин рӯ, бозӣҳои берунӣ бо қоидаҳо ба кӯдакони лакнатзабон таъсири мусбӣ мерасонанд ва барои бо нармӣ ислоҳ кардани инҳирофҳои ӯ кӯмак мекунанд [184;52-54].

Ғайр аз ин машқҳои артикулятсия • «Аспча» • «Дандоншуяк» • «Тамошо» • «Забони нозаниро чазо диҳед» • Автоматикунони садо • «Моторҳои қавӣ» • «Моторҳои заиф» • «Тӯб» • «Трек» • «Тасодуф» Инкишофи шунавоии фонематикӣ • «Пинҳон кардани дастаҳо» • «Пайрахҳои ҳичой» • «Ду баҳр» • «Туфон» • «Ду шаҳр» Ташаккули сохтори ҳичовии калима • «Тасмаҳо» • «Хаторо ислоҳ кунед.» • «Калимаро ба ҳичоҳо ҷудо кунед», Кори лексика • «Калимаҳои мураккаб» • «Калимаҳои модарӣ» • «Ки дам - кардам» Такмили сохтори грамматикӣ нутқ • «Кикӣ» • «Чӣ рафт» • «Калимаро бигир». "Садо" барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ истифода бурда мешавад.

Дар ин қисмати кор дар бораи хусусияти бозиҳо бо воситаи расм, диаграмма, зонд (мизи тиббӣ) мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор ёфт. Дар рафти таҳқиқот маълум гардид, ки кӯдаконе, ки дар оила тарбия меёбанд, нисбат ба кӯдаконе, ки дар муассисаи томақтабӣ бо бозиҳои артекулятсионӣ барои ислоҳи лакнатзабонӣ омӯзиши мегиранд, ба табобати бештар муваффақ мешаванд. Волидон ба ин навъи бозиҳо («Аспча», «Дандоншуяк», «Тубча», «Мураббои ширин», "Садо", «Бо оби даҳон пуфак кардан» ва ғайра) бештар муроҷиат менамоянд.

Ин нишондиҳандаҳо дар диаграммаи зерин инъикос меёбанд:

1) бозиҳои берунӣ - 40%, аз он ҷумла:

аспча ва дандоншуяк - 20%

тубча - 20%

2) бозиҳои беруна бо ҳаракатҳо - 60%, аз он ҷумла:

Мураббои ширин - 7%

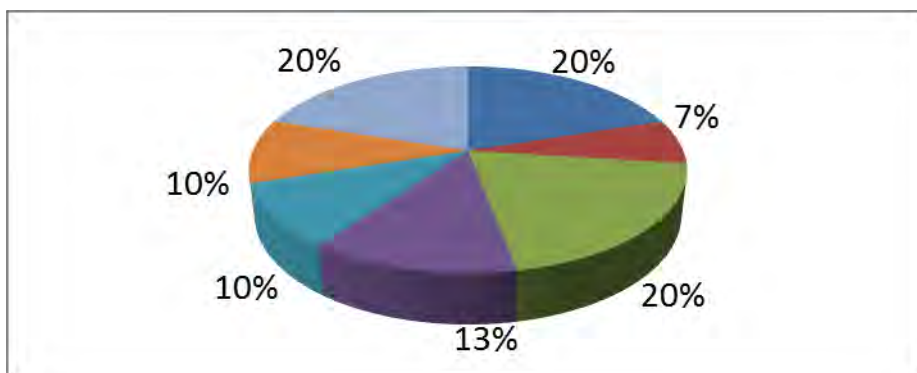
бо тӯб - 20,0%

Садо ва бо оби даҳон пуфак кардан - 10,0%

бо дигар ҳаракатҳо - 13%

3) бозиҳои дигар - 10%

Натиҷаи он дар диаграммаи нишон дода шудааст:

Ҳамин тариқ, ташхиси таҷрибави назоратӣ 1 кӯдак баҳои баландтарин гирифт, баҳои миёна - 7 кӯдак, кӯдакони дорои ҳолҳои паст - 2 нафар буданд. Маълумоти таҷрибаи назоратӣ нишон медиҳад, ки сатҳи инкишофи маҳорати нутқ дар 20% паст, дар 70% кӯдакон сатҳи миёнаи инкишофи маҳорати нутқ ва дар 10% баланд аст.

Тавре ки аз диаграмма дида мешавад, бозихҳои берунӣ бо тӯб, садо, ва бо оби даҳон пуфак кардан, нисбат ба дигар намудҳои бозихҳо дар кӯдакистон ва оила бештар истифода бурда мешавад. Ба андешаи мо, сабаби асосӣ инҳоянд:

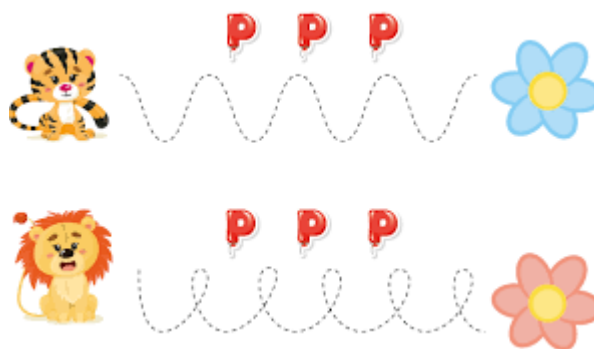
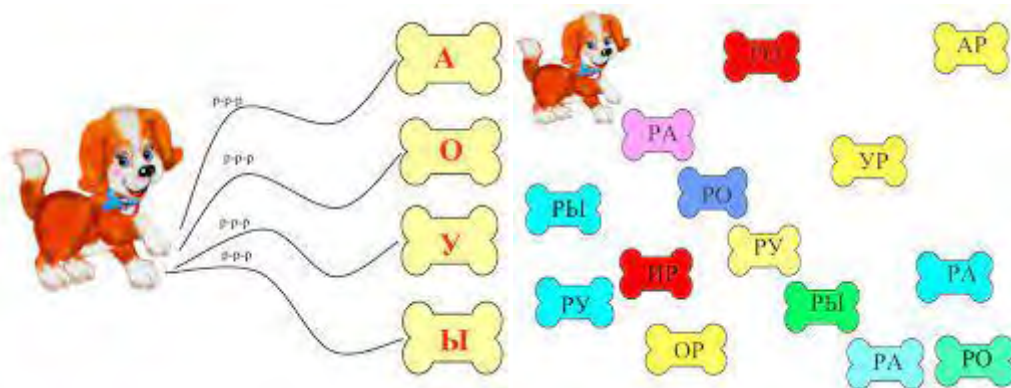
1) бозии бо луоби даҳон пуфак кардан ба кӯдаки синни томақтабӣ тез одат мешавад ва барои ислоҳи лакнатзабонӣ, инчунин барои фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ қулайтар истифода мешавад;

2) бозихҳои бо луоби даҳон пуфак кардан рағбати кӯдакони синни томақтабиро бедор мекунанд ва ҳислати рақобатпазирӣ доранд;

3) бозихҳо ва садо дар кӯдакони синни томақтабӣ барои хондани суруду таронаҳо, рақс, ритмикаи логопедӣ истифода бурда мешаванд;

4) бозӣ бо туб на танҳо барои чусти чолокӣ, инчунин барои ислоҳи лакнатзабонӣ (тубчаҳои хурдро дар таги забон монда ҳарфи “Р”-ро талаффуз мекунем) истифода мешаванд.

Дар ҷараёни таҳқиқот бозии дидактикии “Автоматикунонии садои ҳарфи “Р” бо кӯдакони синни томақтабӣ гузаронида шуд.

Бозии дидактикии «Автоматикунонии садои ҳарфи “Р”.

Мақсади бозӣ: Автоматикунонии садои ҳарфи “Р” дар алоҳидагӣ ва ҳичо.

Тавсифи кор: Ба кӯдак се корт пешниҳод карда шуд, ки бо ёрии онҳо раванди автоматикунонӣ ҷолибтар гашт. Корти якум ба автоматикунонии садои ҷудошудаи ҳарфи “Р”, дуюм ва сеюм - ба автоматикунонии садои ҳарфи “Р” дар ҳичо нигаронида шуд.

Ин сагча Рекс ном дорад. Метавонед мисли ӯ хурсандӣ кунед? Ба ӯ кумак кунед, ки ба ашӯҳо бирасад (кӯдак ангушти худро ба роҳро мебарад ва садои ҳарфи "р-р-р" -ро талаффуз мекунад).

Бояд қайд намуд, ки бозиҳои таълимӣ ҳам дар оила, ҳам дар кӯдакистон, аз ҷумла, дар машғулиятҳои логопедӣ истифода бурда мешаванд.

Бозиҳои драмавӣ. Дар навъи ин бозиҳои сахнавӣ (матни назмӣ, насрӣ, мизи, театри ангушт) калима ба ҳаракати персонажҳо, расмкашӣ, ороиши декоратсия, асбобҳои мақсадноки сахна алоқаманд аст. Дар ин бозиҳои сахнавӣ кӯдакон метавонанд ба ҳамсолон ба калонсолон назорату итоат кунанд. Дар ҳолати аввал, ҳар як кӯдаки дузабона дар бозии умумӣ сахми имконпазирро илова мекунад ва дуюм, талабот ба рафтори ҳар як бозигар меафзояд, ки ин дар кӯдакон сифатҳои ташкилотчигиро ошкор мекунад.

Бинобар ин, логопед аз адабиёти кӯдакони синни томактабӣ матнҳоеро интихоб мекунад, ки аҳамияти тарбиявӣ доранд, барои бой будани захираи луғавӣ, пайдарпайии равшани ҳодисаю амал, ифодаи бадеии забонро доро буда, бо будани сохти ибораҳо фарқ мекунанд.

Кӯдакон аввал дар драмасозии ҳамсароӣ иштирок мекунанд ва баъд бо ёрии логопед мустақилона ба талаффузи фардии нақш мегузоранд. Бозиҳои драмавӣ дар кӯдакон ифоданокии амал ва нутқ, тасаввурот, фантазия, иҷрои ҳаваскорони эҷодӣ, ташкилотчигӣ, сифатҳои коргардониро тарбия мекунанд. Онҳо ба ислоҳӣ хислатҳои фардии лакнатзабонӣ мусоидат мекунанд, ба кӯдакони гурӯҳи III ва IV –и клиники таъсири мусбат мерасонанд, фаъолияти бозии онҳоро баланд мебардоранд.

Диққати кӯдакон дар аксуламали биной ба ҳамсӯҳбат ва тақлид ҳамчун асоси мустақилият беҳтар мешавад. Бозиҳои драмавии барои муфассал, пайдарпай баён кардани фикру зикри кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, фаъолияти нутқӣ онҳоро танзим намуда, дар асоси онҳо ба вучуд омадани бозиҳои эҷодӣ сахм мегузоранд.

Бозиҳои эҷодӣ мустақилияти кӯдаконро дар фаъолият ва сатҳи баланди худташқилкунӣ инъикос мекунанд. Дар кӯдакони лакнатзабон ин хислатҳо аввал дар бозиҳои эҷодӣ бо пешниҳоди логопед

(калонсолон) ва баъд аз руйи нақшаи худи кӯдакон инкишоф меёбанд. Нуқтаи асосии бозсозии эҷодӣ нақшбозӣ мебошад [134;109].

Дар раванди муошират бо дигар иштирокчиёни бозӣ кӯдак бо амалҳо ва суҳанҳо тасвир эҷод мекунад. Аз ин рӯ, бозихои эҷодӣ дар дар қобилияти кӯдакони қатъӣ барои риояи қоидаҳои рафтор дар ин ё он нақш ва берун аз он, риояи талаботи шарикӣ муҳим буда, ҳалли низоъҳои бавучудода ташаккул медиҳанд. Бозихои эҷодӣ таҷрибаи ҷамъиятии кӯдакро бой мегардонанд, ба тарбия ва инкишоф додани рафтори фаъол, худташаккулони онҳо дар ҳар гуна фаъолият, хусусан, нутқ ёрӣ мерасонанд.

Дар кори муолиҷавӣ-тарбиявӣ бо кӯдакони лакнатзабон ҳамаи бозихо бо назардошти як қатор принципҳо истифода бурда мешаванд. Пеш аз ҳама, принципи кор ба амал бароварда мешавад. Ҳар як бозӣ бояд ҳамчун фаъолият ва системаи бозихо ҳамчун маҷмуи фаъолиятҳои гуногуни бо ҳам алоқаманд баррасӣ карда шаванд. Аз ин рӯ, бозӣ ҳамеша интихоби мавзӯ, таҳқиқи бозӣ барои кӯдакон, тақсими нақшҳо, оғоз, инкишоф, анҷоми бозӣ ва баҳодиҳии рафтори кӯдакони дар бар мегирад. Чунин фаҳмиши бозӣ ба логопед имкон медиҳад, ки машқҳои бозӣ (бо тӯб, қироати шеър дар амал ва ғ.) ва бозиро ҳамчун фаъолият омехта накунад [24;44].

Принципҳои системасозӣ, мувофиқат ва ба назар гирифтани синну сол имкон медиҳанд, ки бозихо дар системаи муайян бо тақсимои муҳимтарин намудҳои бозихо барои ҳар як гурӯҳи синну сол ҷудо карда шаванд. Пайдарҳамии инкишофи бозӣ дар машғулиятҳои логопедӣ барои кӯдакони лакнатзабони аз ҳамсолони онҳо, ки дуруст ҳарф мезананд, фарқ мекунад. Агар дар кӯдакони синни томақтабӣ калонсолон бозиро ҳамчун воситаи тарбия истифода бурда, пеш аз ҳама ба бозихои эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ такъя кунанд, дар рафти ислоҳи бозӣ ба тарзи дигар мегузарад. Чунин пайдарпайии истифодаи бозихо имкон медиҳад, ки манзараи клиникии лакнатзабонӣ, бахусус,

рафтори кӯдакон ва инкишофи худташкилӣ ва фаъолияти кӯдакони лакнатзабонро ба назар гирем.

Гурӯҳҳои III ва IV ба логопед, кӯдакон имконият медиҳанд, ки ба талаботи коллектив одат кунанд, зеро дар ин бозихо аз кӯдакони синни томактабӣ рафтори фаъол талаб карда намешавад. Кӯдакони гурӯҳҳои I ва II назар ба дигарон тезтар пешсаф мешаванд, шаклҳои сабуки нутқро (конюгат ва инъикос) аз худ мекунанд. Тағйирнопазирии шадиди рафтори онҳо, беқарорӣ ҳаракат, оромии умумии бозӣ ва ҳаракатҳое, ки дар раванди суруд заруранд, аз қабилӣ қадам задан, гардишҳои ҳамвори бадан, ба пеш ва ба паҳлӯ ҳам шудан, боло бардоштани дастҳо бо ҳаракат монеъ мешавад. Пас аз он ки логопед ба кӯдакон мефаҳмонад, ки дар бозихои муштарак чӣ тавр ба ҳамдигар кумак кардан лозим аст, кӯдакони гурӯҳи I ва II кӯшиш мекунанд, ки шитоб накунанд ва бозингари сустрарро интизор шаванд.

Аз тарафи дигар, кӯдакони гурӯҳи III ва IV дар амал фаъоланд, дар иҷрои нақшо далеранд, зеро онҳо мавқеи баробарии худро бо ҳама мекунанд. Дар ин раванд рушди фаъолияти бозӣ дар зери бозихои бинӣ бо қоидаҳо идома меёбад, ки барои лакнатзабонии кӯдакони 4-5 сола аз ҷиҳати аҳамият дуҷумдараҷа мебошанд. Кӯдакони ин синну сол дар бозӣ бо тӯб душворӣ мекунанд, аз ин рӯ, дар бозихо барои инкишоф додани ҳаракатҳо, парчам, гул ва ҳалқа тавсия дода мешавад. Дар таълими талаффузи инъикоси конъюгатсионӣ аллақай бозихои кушода бо сюжет амалӣ карда мешаванд. Қоидаҳои бозиро фаҳмонда, худи логопед роҳбарро таъин мекунад ва бо ӯ матнро талаффуз мекунад, кӯдакон амалҳоро иҷро мекунанд. Дар тағйир додани роҳбарон, логопед маводи бозиро бо ҳама кӯдакон бо навбат талаффуз мекунад. Дар айни ҳол як бозии кушод барои ду гурӯҳ гузаронда мешавад, зеро аксарияти кӯдакони таҳсилоти томактабии гурӯҳҳои III ва IV ҳанӯз дар онҳо фаъолона иштирок карда наметавонанд ва кӯдакони таҳсилоти томактабии гурӯҳҳои I ва II фаъолияти ҳаракати худро хеле зиёд мекунанд. Логопед дар бозихои қофиявӣ рафтори онҳоро бо он танзим

мекунад, ки бо онҳо роҳбар ё сарварро интиҳоб мекунад. Ҳар касе, ки аввал мебарояд, сарвар аст ва кӯдаки ҳаяҷонзада, аз ҳад зиёд серталаб бояд дар бозӣ қоидахоро риоя кунад. Риояи қоидаҳо бо ёрии логопед хоҳиши худхоҳонаи роҳбарони кӯдаконро барои ҳамеша аввал будан маҳдуд мекунад ва кӯдакони камфаъолро ташвиқ мекунад.

Бозиҳои дидактикӣ дар системаи таълими кӯдакони таҳсилоти томактабии 4-5-сола, ки лакнатзабонӣ доранд, ҷои сеюмро ишғол намуда, «на танҳо барои омӯзонидани рафтори бозсозӣ, балки барои ислоҳи ихтилоли талаффузи овоз низ истифода мешаванд. Баъзан овоз бо бартараф намудани вайронкуниҳо, муҳофизат, нутқи кӯдак умуман, муътадил мегардад. Аксаран дар сари миз бозиҳои дидактикӣ гузаронида мешаванд: кӯдакон ором мешинанд, бо ангуштон, дастҳояшон ҳаракатҳои хурд мекунанд, бо логопед дар бораи фаъолият гап мезананд [67;517].

Дар рисолаи илмӣ пешниҳод мешавад, ки на ҳар як оила медонад, ки чӣ гуна муносибатҳо бо кӯдакони дорои нутқсони лакнатзабонӣ дошта бошад. Логопед кӯшиш мекунад, ки ба волидон дар тартиб додани речаи кор барои кӯдакон, дар хона кӯмак расонад. Корҳои ислоҳӣ бурдани оила, чӣ гуна рафтор карданро ҳангоми нуқсони лакнатзабонӣ дар кӯдакон, ба волидайн таълим додани усулҳои нутқ (калонсолон бояд дар хотир дошта бошанд, ки муоширати онҳо барои кӯдак намуна аст).

Барои бомуваффақият аз нав омӯхтани нутқ на танҳо дар гурӯҳ, балки дар ҳаёти ҳаррӯза, зарур аст, ки муҳити шодмонӣ ва бароҳати пур аз унсурҳои бозӣ фароҳам оварда шавад. Падару модарон бояд на танҳо вазифаҳои логопедро ба таври механикӣ иҷро кунанд, балки мақсадҳои ҳақиқии ҳар як машқ-бозиро фаҳманд.

Бисёре аз бозиҳои пешниҳодшударо дар машғулиятҳо бо хонандагони лакнатзабон истифода бурдан мумкин аст, ки ба волидайн тавсияҳо пешниҳод карда мешавад.

Рӯзи хуб, азизон!

Дар нутқи фарзандатон ягон мушкилот вучуд дорад?

Бо дониستاني тарзи муошират, кӯдак аллакай ҳис мекунад, ки ин машқҳо ҳатмӣ мебошанд. Аз ин рӯ, вазифаи асосии волидайн тавачҷуҳи ислоҳи нуқсони кӯдак мебошад. Аммо ин корро чӣ тавр бояд кард? Тавассути бозиҳо! Имрӯз мо дар бораи аз байн бурдани лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ дар заминаи бозӣ сӯҳбат мекунем.

-Ту чӣ фикр мекуни?

-Оё шумо инро медонед?

Аз нуқтаи назари одӣ, ман ҳама чизи истироҳаткунандаро номбар мекунам: муаммоҳо, расмҳо ва ғайра. Аммо ин комилан дуруст нест.

Лакнатзабонӣ як бемориест, ки бо он бояд самаранок мубориза бурд. Аз ин рӯ, бозиҳо дар ин ҷо низ бояд махсус бошанд. Мақсад аз он иборат аст, ки кӯдак на танҳо аз мушкилиҳо раҳо мешавад, балки аз муошират дар даста наметарсад.

2.2. Татбиқи технологияи педагогии ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонии кӯдакони синни томақтабӣ дар озмоиши педагогӣ

Лакнатзабонӣ ҳамчун нуқсони нутқи шифоҳӣ на танҳо бо кашиш хӯрдани мушакҳое, ки ҳангоми нутқронӣ иштирок мекунанд, муайян карда мешавад, инчунин он аз нуқтаи назари неврологӣ хусусиятҳои педагогӣ-психологӣ мушкилотҳоро ба вучуд оварда, ба ниҳоди эмотсионалӣ- иродавӣ ва характери кӯдаки лакнатзабон таъсири манфӣ мерасонад.

Мувофиқи натиҷаҳои тадқиқоти дар боло овардашуда, лакнатзабониро дар муассисаҳои таълимии томақтабӣ бо роҳҳои зерин ислоҳ кардан мумкин аст:

- якҷоя бо кӯдакон анҷом додани корҳои ислоҳӣ ва барои пешгирии кардани лакнатзабонӣ, логопедҳо, муаллимон ва волидон бо кӯдакон кор карда, кӯшиш мекунанд, ки речаи ҳаррӯзаро қатъиян риоя кунанд:

- бо кӯдакони гурӯҳ мунтазам танаффусҳо ва бозиҳои гурӯҳӣ мегузаронад: бо сухан, ангушт ва ҳаракат, бозиҳои нишастан, бозиҳои театрӣ, бозиҳои эҳсосот (бо зонд);

-барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ дарсҳои инкишофи мусиқӣ ва ҷисмонӣ гузаронида мешавад;

- логопед дар шакли комплексҳои истироҳатӣ гузаронида шавад;

Аввалин маълумотҳо дар бораи одамони лакнатзабон дар китобҳои Ф. Аристотел, А.И.Сино ва дигарон оварда шудааст, ки онҳо лакнатзабониро ҳамчун беморӣ, шарҳ дода методҳои табобат кардани онро бо воситаи бозӣ дар синни томақтабӣ пешниҳод карда буданд [7;177, 190;140].

Дар адабиёт лакнатзабониро чун ҳалалдор шудани психика аз ҳисоби аксуламали дуҷумдараҷа ба норасоии нутқ меноманд (С. И. Павлов) [146;74,93].

Лакнатзабонӣ ҳамчун нуқсони нутқи шифоҳӣ на танҳо бо кашиш хурдани мушакҳое, ки ҳангоми нутқронӣ иштирок мекунанд муайян

карда мешавад, он аз нуқтаи назари неврологӣ ба хусусиятҳои педагогӣ - психологӣ мушкilotҳоро ба вуҷуд оварда ба ниҳоди эмотсионалӣ-иродавӣ ва характери кӯдаки лакнатзабон таъсири манфӣ мерасонад.

Қайд кардан зарур аст, ки дар тамоми ҷаҳон тадқиқотҳои илмӣ олимон бештар ба лакнатзабонӣ бахшида шудааст; нисбат ба лакнатзабон методҳои гуногуни баргараф кардан ва корҳои ислоҳӣ пешниҳод гардидааст.

Муҳаққиқон ислоҳи лакнатзабониро дар кӯдакони томактабӣ аз чунин, вазифаҳо иборат донистааст:

1. Гузаронидани таҳлили назариявии адабиёти махсуси психологию педагогӣ оид ба масъалаи таҳқиқот;

2. Таҳлили назариявии адабиёти психологию педагогӣ барои муайян намудани хусусиятҳои фаъолияти бозикунии кӯдакони нуқсонӣ лакнатзабонӣ;

3. Ташаккул додани усулҳои бозӣ бо истифода аз қум ва об барои баргараф кардани лакнатзабонӣ дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ.

Барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ омӯзгор-логопед Маҳмадиева Муҳаббат Пирмаҳмадова дар дастури “Маҳси логопедӣ” қисми якум ва дуюм чунин маҳсҳои логопедиро пешниҳод намудааст, ки онро мо дар таҳқиқот истифода бурда, натиҷабардорӣ намудем.

Маҳси логопедӣ ин як усули табобат ва пешгирӣ мебошад, ки ҳаракатҳои маҳс барои фаъолияти мушакҳо шароити мусоид фароҳам оварда, интиқоли ҳаяҷони асабро тезонид.

Ҳаракатҳои маҳс барои фаъолияти мушакҳо шароити мусоид фароҳам оварда, интиқоли ҳаяҷони асабро тезонид. Ҳамагуна маҳс хастагиро ислоҳ кард, фаъолияти ҷисмонӣ ва рӯҳиро зиёд кард, сабукӣ ва хушҳолӣ бахшид. Комплексиҳои маҳс ба эътидол овардани праксиси артикулятсионӣ мусоидат намуд, диксияи кӯдакро беҳтар кард, ки паҳлуи просодикии нутқро ба эътидол овард. Логопедҳо на ҳама вақт маҳсро дар машғулиятҳо истифода мебаранд, аммо таъсири мусбати он

бешубҳа аён аст. Усулҳои маҳс вобаста ба нуқсони нутқ интиҳоб карда шуд.

Вазифаҳои асосии маҳси логопедӣ:

-ба эътидол овардани қувваи мушакҳо;

- беҳтар кардани сифати ҳаракатҳои артикуляторӣ (дақиқӣ, ҳаҷм, ивазшаванда);

-беҳтар кардани нишонаҳои патологӣ (гиперкинез, девиатсия ва ғайра)

Дар амалия логопедҳо бояд маҳси зондиро истифода баранд. Санҷишҳо бояд ба давра тобовар бошад. Зондро бо тампони спиртӣ пок кардани онҳо безаргардони дурустро таъмин карда, барои ҳар як кӯдак алоҳида истифода бурда мешавад. Инчунин зондҳо дар дорухонаҳо фурӯхта мешаванд. Зондҳои пластикӣ ва зондҳои аз пӯлоди зангногир тайёршуда дар маҳс истифода мешаванд. Е.И. Складенко (1996) зондҳои дизартриро таҳия карда, Е.В. Новикова (2000)-комплекси маҳси зонд ва маҷмуи зондҳоро омода намудааст [141;319].

Нишондодҳо барои истифодаи маҳси логопедӣ:

-вайрон шудани тонус (қувваи мушакҳо);

-суст ҷорӣ намудани овозҳо дар нутқ;

- то 3 сол сабабҳои ноаён дар рушди нутқ (этиологияи норавшан);

-дар ҳолатҳои тару тозаи лакнатзабони (табиати невротикӣ);

Одатан, пас аз ду курс (16 ё 20 сессия бо фосилаи байни курсҳо тақрибан 3 ҳафта), натиҷа аллақай ба таври равшан намоён аст. Масалан, дар кӯдакони дар инкишофи нутқ «ҷаҳиш» мушоҳида мешавад. Кӯдак ба суҳан оғоз мекунад. Албатта, нуқсонҳои мураккаби нутқ таъсири мураккабро талаб мекунад ва танҳо маҳс кофӣ нест, шумо бояд онро бо дигар усулҳо якҷоя ба роҳ монед.

Ҳучра барои маҳс бояд на камтар аз 10 метри мураббаъ бошад. Ҳарорати ҳучра бояд бароҳат, тақрибан 22 дараҷа бошад. Ба мо мизи маҳсули маҳсӣ лозим аст, ки бояд ба баландии муқарраркардаи логопед

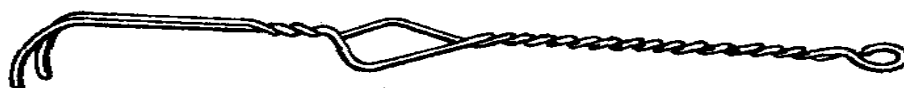
мувофиқат кунад. Сатҳи миз набояд аз ҳад саҳт ё мулоим бошад. Зарур аст, ки талаботи умумии гигиенӣ аз ҷониби мутахассис риоя карда шавад - либоси тоза, ҷам кардани мӯй, тоза шӯстани дастҳо. Пӯст бояд пок бошад - бидуни буридан, абразишҳо, доғҳо, пӯстулохҳо (инчунин пӯсти мизоч). Дастпӯшакҳо танҳо барои маҳсҳои логопедии забон ҳангоми тамос бо луобпардаи даҳони мизоч истифода мешаванд. Маҳси минтақаҳои дигар бидуни дастпӯшак бо дастони тоза анҷом дода мешавад. Пӯшидани ҷавохирот ба дастони мутахассис ҳангоми кор низ манъ аст. Нохунҳои худро тоза, кӯтоҳ нигоҳ доред. Дастҳои худро хушк ва гарм нигоҳ доред. Логопед бояд пеш аз машғулият ва баъд аз машғулият дастҳои худро бишӯяд.

Бояд қайд кард, ки маҳси логопедӣ-ин як усули табобат ва пешгирӣ мебошад, ки ҳаракатҳои маҳс барои фаъолияти мушакҳо шароити мусоид фароҳам оварда, интиқоли ҳаяҷони асабро метезонад. Ҳамагуна маҳс хастагиро ислоҳ карда, фаъолияти ҷисмонӣ ва рӯҳиро зиёд карда, сабукӣ ва хушҳолӣ мебахшад. Барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ аз чунин маҳсҳои логопедӣ дар таҳқиқот истифода намудем.

Аз ҷумла, зондҳо барои маҳси мушакҳои забон, устухони рухсора, лабҳо, коми нарм истифода бурда мешаванд.

Зондҳои маҳс

Зонди №1

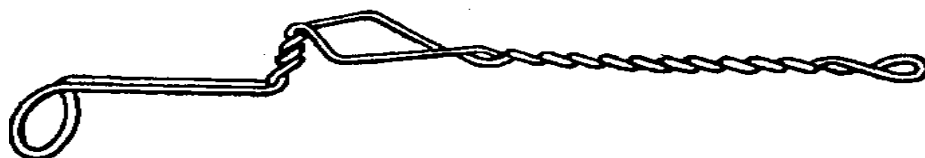

Чунин зондҳо барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ, маҳси мушакҳои забон, устухони рухсора, лабҳо, коми нарм истифода мешавад. Зонд барои ҳалонда кардани мушакҳо таъин шудааст ва нӯғҳои зонд кунд буда, осеби мушакҳоро баргараф мекунад. Онро ҳамчун бозӣ пешниҳод намуда, кӯдакон бо истифода аз зондҳои пластикӣ сурудро хонда, такрор менамоянд (суруди яку, дую, сею чор).

Дар натиҷаи ин таъсир, мушакҳо фаъолона амал менамоянд. Ҳангоми ҳалондан, ҳаракатҳои кӯтоҳ, зуд-зуди сабук истифода карда шуда инчунин, ҳалондан бояд ба ҳам наздик бошад. Таъсири шадидтарро тавассути истифодаи усули ҳалонданро бо ҷунбондан ба даст овардан мумкин аст: бо гузоштани зонд дар ҷои муайян, онро ба рост, чап, ақиб дар тули 4-6 сония истифода бурда шуд.

Усули дигари нишондодашуда: бо ғарқ кардани зонд ба мушакҳо, ҳаракати гардиш бо самти соат (ё ба самти муқобил) анҷом дода шуд. Вақти фишор-5 сония истифода бурда шуд. Зонд аз нуқтаи пахшкунӣ ҷудо карда шуд.

Зонди №2

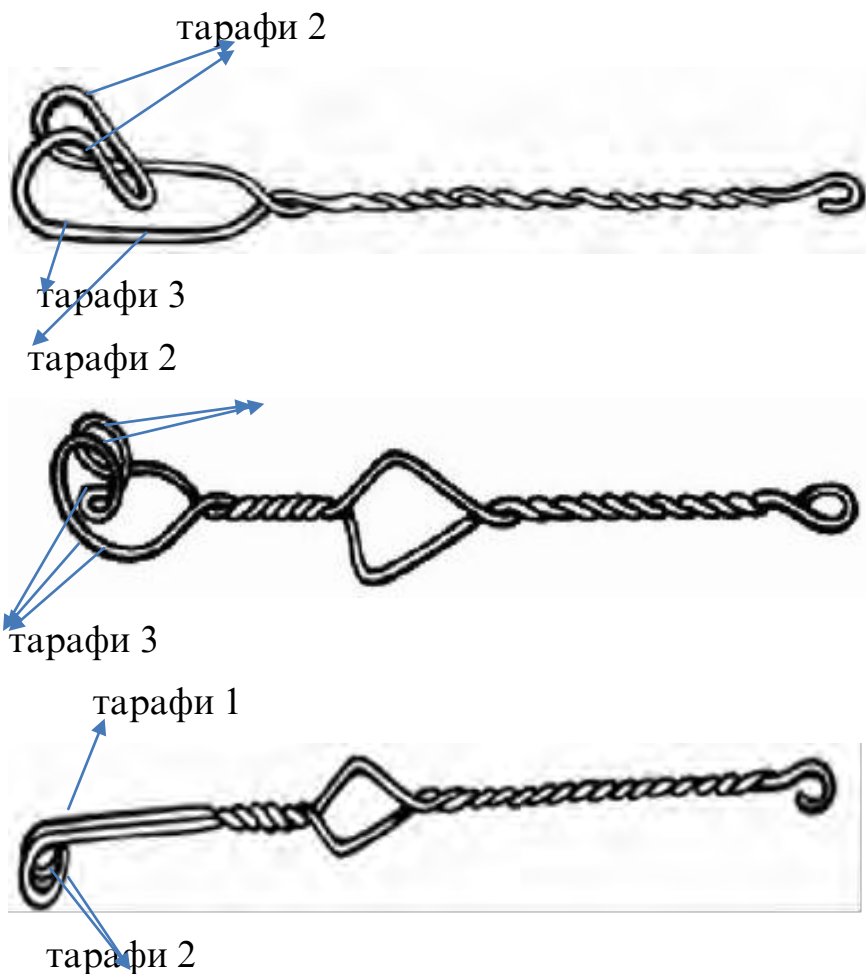

Барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ дар маҳси мушакҳои забон, устухони рухсора, лаб иштирок кард. Зонд барои «молидани» мушакҳо тарҳрезӣ шудааст: бо пахш кардани ҳалқа ба мушакҳо (ғарқшавии амиқи зонд), 6 маротиба ҳаракатҳо аз боло ва поён анҷом дода шуд. Зонд аз ҷои фишурда ҷудонопазир аст. Сипас зонди «ҳашт»-ро дар масофаи кӯтоҳе ҳаракат медиҳем ва масофаи навбатиро маҳс мекунем. Зонд дар баробари забон ҳаракат мекунад ва мушакҳоро ғарқ мекунад, онҳоро дар ҷояш мечунбонад ва маҷбур месозад, ки як гурӯҳи мушакҳои бодбезакшакл фаъолона кор кунанд. Кӯдакони синни томақтабӣ бо воситаи бозӣ забон, устухони рухсора, лаби худро бо зондҳои пласмаси маҳс карданд [123;202].

Зондҳои №3, №4, №5 «Чанаҳо» калон, миёна, хурд.

Ин зондҳо дар самти мушакҳои забон, устухони рухсораҳо, коми нарм, лабҳо ба самти гуногун ҳаракат мекунанд ва онҳоро маҷбур мекунанд, ки фаъолона кор кунанд. Ҳалқаҳои зондҳо тавре сохта шудаанд, ки шумо метавонед бо воситаи бозӣ аз ҳар ду ҷониб кор кунед.

Зондҳои №3, №4, №5

Агар аз як тараф ду нуқтаи фишор ва лағжиш интихоб карда шавад, пас аз тарафи дигар, зонти рақами 3 истифода бурда шуд. Қисми болоии зондҳо низ дар маҳс иштирок карданд; ҳангоми паҳш кардани мушакҳо истифода бурда шудаанд. «Чанаҳо» усулҳои маҳсро иҷро карданд, аммо зонти майдони маҳсшаванда ва шиддати фишор барои онҳо гуногун буд. Илова бар ин, зонди №5 (тарафи 2) халонданро ва ҳаракатҳои бозгашти кашишдорро иҷро кард [123;27].

Зонд №6 «Табарча»

Ин зонд дар маҳси забон фаъолна истифода бурда шуд. Ин барои маҳси мушакҳои устухони рухсора, лабҳо, коми мулоим иштирок мекунад, рӯи калонро (дар муқоиса бо зондҳои дар боло тавсифшуда)

фаро мегирад ва ба аппарати мушакҳо ба таври шадид таъсир мерасонад. Зонд барои иҷрои ду техника тарҳрезӣ шудааст: фишор ба таври қатъӣ («поракунии» мушакҳо) ва лағжиш дар мушакҳо.

Дар зери фишор оҳанги мушакҳо ба эътидол меояд, қувваи кашидашавии мушакҳо меафзояд ва ҳаракатазирӣ низ меафзояд. Дараҷаи фишор аз ҳолати мушакҳо вобаста аст: қувваи ҳаракат пасттар бошад, фишор ҳамон қадар шадидтар мешавад. Ҳаракатҳои фишор зуд-зуд рух медиҳанд, фосилаи байни вақти фишор 5- сонияро дар бар мегирад. Бо воситаи бозӣ чандирӣ ва устувории мушакҳоро лағжидан беҳтар мекунад, шиддатро сабук мекунад.

Зонд № 7 «Чорчиллик»

Ин навъи зонд дар маҳси мушакҳои устухони рухсора ва лаб иштирок мекунад. Он дар бозӣ ҳангоми маҳс кардани қисмҳои миёна, назди решагии забон истифода бурда шуд, он ба мо имкон дод, ки ба мушакҳое амал кунед, ки баланд кардани забонро таъмин мекунанд. Бо паҳш кардани забон ва ба қафо тела додани он, мо онро маҷбур сохтем, ки ба кори мушакҳои қитъаҳои нишондодаи забон дохил шуд ва «Чорчиллик» метавонад барои фишурдани мушакҳои забон истифода шуда, онҳоро дар ин фишори нимсохт то 30- сония нигоҳ дорад. Бо кӯмаки ӯ корҳои зеринро иҷро карда тавонистем:

-ҳаракатҳои фишурдан (фишор). Вақти фишор -5 сония.

-ҳаракатҳои бозгашти кашишдор ақиб- пеш (кашидан).

Пас аз анҷом додани 5-6 ҳаракат дар як нуқта, сипас зондро ба масофаи начандон дур ҳаракат кардем, то ин ки минтақаи дигарро маҳс кунем.

-пахш кардани ҳаракатҳои даврашакл ба рост ба чап (тофта даровардани зонд ба мушакҳо). Вақти фишор -5 сонияро дар бар гирифт.

Бо зондҳо мондани овозҳои пуштизабонӣ **К, Г, Х**, ва овозҳои **Ш, Ч, Р**, мувофиқ аст.

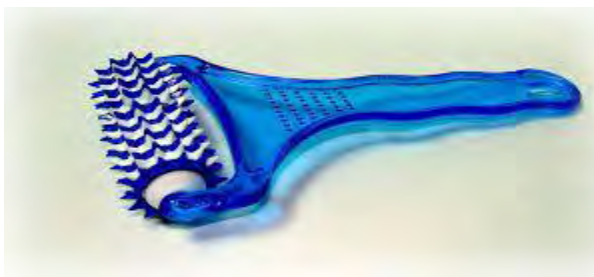
Зонди №8 «Теладиханда»

Дар маҳс кардан мушакҳои устухони рухсора, лаб, коми нарм иштирок мекунад. Ба мушакҳои тулонӣ, кӯндалангӣ, бодбезакшаклии забон таъсир мерасонад ва онҳоро барқарор мекунад.

Маҳсҳо на танҳо барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ, балки барои кӯдакони дорой- эписиндром, эпилепсия, стоматит, гингивит, осеби пӯсти луобпарда, аллергия, ҳассосияти шадиди пӯст, нишонаҳои аввалини бемории соматикӣ, ҳама гуна бемориҳои музмин дар марҳилаи авҷгири, герпес, метеоризм истифода бурда шуд.

Маҳси логопедӣ одатан, пас аз ду курс (16 ё 20 сессия бо фосилаи байни курсҳо тақрибан 3 ҳафта), натиҷа дода, ба таври равшан намоён шуд. Масалан, дар кӯдакони бенуксон дар инкишофи нутқ «чахиш» мушоҳида мешавад. Кӯдак ба сухан оғоз мекунад. Албатта, нуксонҳои мураккаби лакнатзабонӣ таъсири мураккабро талаб мекунад ва танҳо маҳс кофӣ нест, шумо бояд онро бо дигар усулҳо якҷоя ба роҳ монед, ки онро мо ба тариқи бозӣ бо зондҳо нишон медиҳем [123;31].

Дар махсҳо ба воситаи бозӣ бештар асбобҳои пластикӣ истифода бурда шуд, то ин ки ба кӯдакон таъсири бад нарасонад. Бо воситаи дандоншӯяк (зубная щотка) кӯдак дандонҳо ва рухсораҳоро бо забон, бо лабҳои пӯшида масҳ карда, ба ҳаракати даҳони моҳӣ тақлид мекунад; [123;22].

Машқи дигар ҳангоми хондани суруд. Ба шумо лозим аст, ки рухсораҳои худро ламс карда, ҳаворо озод кунед.

Инчунин, дар фаъолияти бозӣ барои кӯдакони лакнатзабон маҳс кардани забон ва бозиҳои сурудхонӣ - рақсҳои мудаввар, бозиҳои драмавиро муфид меҳисобанд. Онҳо оҳангҳои рақс, рақси мудавварро бо ибтидои оҳанги дурахшон ва асоси суруди ритмикии одӣ васеъ истифода мебаранд.

Дар ин бозиҳо дар кӯдакон қобилияти идора кардани бадани худ, мутаносиб кардани суръат ва ритми ҳаракатро босуръат ва ритми мусиқӣ, ифоданокии ҳаракатҳо - бо хусусияти ҳамроҳии мусиқӣ инкишоф медиҳанд. Бо кӯдакони лакнатзабон бозиҳои ҳаракати миёна ва паст гузаронида мешаванд, то суръати нафаскашӣ ва суханронии кӯдакон халалдор нашавад. Бозиҳои берунӣ бо ҳаракатҳои одӣ, бозиҳои берунӣ бо сужети ва варзиш ва вақтхушӣ мавҷуданд [124;22].

Мо ҳама машқҳоро дар зери мусиқӣ иҷро кардем ва мусиқиро тавре интиҳоб кардем, ки дар порчаҳои мусиқӣ, суръат, ритм, ҳислат ва қувваи садо тағйироти дурахшон ба амал омад, зеро маҳз чунин мусиқӣ ба кӯдак кӯмак мекунад, ки иваз кардани ҳаракатро ёд гирад. аз як ҳаракат ба ҳаракати дигар.

Мо дар кори худ инчунин машқҳои интиқоли акцентро ҳамчун воситаи баён, ҳамчун сигнал барои анчоми порчаи мусиқӣ ва иҷрои дастури мувофиқ (масалан, ист) истифода мебарем.

Азбаски аксари кӯдакон робитаи байни ҳаракат ва тағирёбии сигнали мусиқиро хеле оҳиста муқаррар мекунанд, яъне онҳо қисман пас аз сигнале, ки таваққуфро талаб мекунад, ҳаракатро идома медиҳанд, мо аз машқҳои «Тӯб ба мусиқӣ гузаштан» истифода кардем. Ба зери мусиқӣ гузаштани байрақ», «Ҳаракат дар давра» ва ғайра истифода намудем.

Дар ибтидои машғулиятҳои логопедӣ ин бозиҳо ва машқҳо барои кӯдакон душвор буданд. Баъз аз чандин маротиба такрор кардан онҳо ҳатто пас аз қатъ шудани мусиқӣ ҳаракатро идома доданд. Инак, мо ба хулосае омадем, ки ин машқҳоро бо мусиқии сустанг иҷро кардан лозим аст. Танҳо оҳиста-оҳиста, вақте ки кӯдакон муваффақият пайдо карданд, мо суръатро тезондем. Сипас, ба сифати мушкул, мо машқҳоро дохил кардем, ки дар онҳо шумораи сигналҳо зиёд мешаванд ва ҳаракатҳо ҳамеша бо навоҳи навоҳи иваз карда мешаванд.

Вақте ки мо ба иҷрои машқҳо дар асоси гузаштан аз як ҳаракат ба ҳаракати дигар шурӯъ кардем, мо ба он дучор шудем, ки Садбарг порчаҳои мусиқии аз ҷиҳати суръат наздикро аниқ фарқ намекард, аз ин рӯ мо аввал машқҳои иборат аз ҳаракатҳои муқобил, масалан, роҳ рафтан ва давиданро омӯзонидем.

Ин ду ҳаракат низ ба ду оҳанги аз рӯи суръати муқобил мувофиқат мекунанд: гаштугузор бо марш, давидан бо мусиқӣ бо суръати тез. Аввал ин оҳангҳоро навоҳтем, баъд ба онҳо ҳар ду ҳаракат - давидан ва роҳ

гаштанро ичро кардем. Аксарияти кӯдакон барои бодикқат ва дақиқ ичро кардани супориш ҳамеша ба ҳавасмандкунӣ ниёз доштанд. Ҳамин ки кӯдакон бе ягон ёрӣ ва таклиф ба ичрои супориш шуруъ карданд, мо ба машқҳои ивазкунӣ гузаштем, ки аз се ҳаракат иборат буд. Дар ин ҷо кор чунин пеш рафт: аввал ду ҳаракати шинос ва як ҳаракати нав доданд. Онҳо се порчай мусиқиро шуниданд ва аз кӯдак хоҳиш карданд, ки фаҳмонад, ки кадом ҳаракатҳо ва бо кадом пайдарпай ичро карда шаванд. Танҳо баъд онҳо ба ин кор шуруъ карданд. Пайдарҳамии порчаҳо аз машғулият ба машғулият тағйир ёфт.

Истифодаи рег ва об дар кори фардӣ бо кӯдакони лакнатзабон муфид ҳисобида мешавад. Мушоҳидаҳои кӯдакони лакнатзабон нишон доданд, ки аз як қатор ашё ва маводи барои машғулият пешниҳодшуда - каламҳои ранга, фломастер, рангҳо, пластилин, конструктор, пазлҳо, расмҳои ҷудошуда, бозичаҳои гуногун-аксари кӯдакон пайваста бозихоро бо оби гарм (37-38°C) инчунин бозӣ бо қумро интихоб карданд. Барои кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, ин пеш аз ҳама бозиест, ки на омӯзиши дидактикӣ, балки лаззати бузург медиҳад. Агар кӯдакон надонанд, ки чӣ гуна суханро бо ҳаракатҳои даст дар об ё қум якҷоя кардан - онҳо бозӣ мекунанд ё гап мезананд, ба онҳо инро мо омӯзонидем [191;109].

Барои ислоҳи лакнатзабонӣ ба кӯдак нахуст таълим дода мешавад, ки хангоми омӯхтан ва машқ кардани машқҳои артикулятсия, автоматикунонии садоҳои ҷудогона, талаффузи ҳичо, калимаҳо ҳаракатҳои забон ва ангуштҳоро дар об ё қум якҷоя кунад.

Агар тарафи овозбарории нутқи кӯдак осеб надихад, ўро маҷбур кардан лозим аст, ки шеърҳои шинос, қофияҳои кӯдаконро бо ҳаракатҳои ритмикӣ дар қум ё об нақл кунад. Аксар вақт аз логопед талаб карда мешавад, ки дасти кӯдакро ба дасти худ гирифта, якҷоя кор кунад.

Принсипи кори ислоҳӣ: «Дар як вақт бозӣ кунед ва гап занед».

Таҷҳизотҳои зарурӣ: Барои ислоҳи лакнатзабонӣ дар машғулиятҳои фардӣ бо кӯдакон (вақти машғулият то 15 дақиқа) шумо метавонед куттии андозаи 50x70 см истифода бурда, онро бо реғи майда, аз филтршуда бо қабати 9 см пур кунед. Ҳавзи васеъ ё мудаввар, ранги кабудии торик барои об, бо чуқурии 50 см, ки дар стени махсус ё мизи кӯдакон насб карда шудааст, мувофиқ аст. Ба гуфтаи табибони чашм, ранги тира чашми кӯдакро асабонӣ намекунад ва дурахши офтоб ва равшании сунъии дурахшон хомӯш мешавад. Ранги кабудии пластмасса, ки аз он ҳавз сохта шудааст, ба ранги табиӣ об дар табиат наздиктарин аст. Барои бозиҳо бо қум ва об кӯдак бояд пешдомани клеёнка ва дастмоле дошта бошад. Намунаҳои истифодаи реғ ва об дар кори фардӣ ислоҳӣ бо кӯдакони 5-7 -сола лакнатзабонӣ истифода бурда мешавад. Инкишофи нафаскашии диафрагматикӣ (нафаскашии диафрагматикӣ) - «Бе баланд кардани китфҳо аз бинии худ ҳаворо нафас гиред ва меъдаатонро бо «тӯб» варам кунед. Оҳиста ва ҳамвор нафас кашед. Кӯшиш кунед, ки тавре вазида бошед, ки чараёни ҳаво хеле дароз бошад»; [21;266].

- «Роҳро ҳамвор кунед»;
- «Дар зери реғ чӣ? - "Сӯроҳ»;
- "Ба харгӯш кумак кунед" ;
- "Роҳи дӯст" - "Сирри" - "Азичумони хуб»;
- "Тӯфон»;
- "Сайругашт дар баҳр»;

Ин фаъолиятҳо ба танзими оҳанги мушакҳо, ислоҳи шиддат аз мушакҳои ангуштон ва беҳтар кардани малакаҳои хуби моторӣ оварда мерасонад. Дастҳои худро ба қум ё об гузоред, ангуштони худро оромтар ҳис кунед.

- Ангуштони худро ба қум ё об ғарқ кунед, муштҳои худро фишурда ва кушоед;

- Ангуштон худро ба қум ё об ғарқ кунед, ба навбат ангушти хурдро, сипас ангушти калонро аз як тараф ва дар ҳар ду даст дар як вақт фишурда ва кушоед.

- Ангуштони худро ба қум ё об гузоред ва бо ҳаракатҳои сабук "мавҷҳо" эҷод кунед;

- Ангуштони худро дар қум ғўтонед ва машқҳои алтернативии ангуштонро иҷро кунед ("ғўшҳо" - "шоҳҳо", "як ангушт - ҳама ангуштҳо");

- Ҳангоми иҷрои вазифаҳо бо ангуштони дасти қисми зиётари дасти дуюм бояд дар қум ё оби гарм ғарқ карда шавад.

Дар як машғулияти фардии логопед, бо истифода аз рег ва об, шумо метавонед корҳоро ҳам дар ҷанбаҳои гуногуни нутқи кӯдак ва ҳам алоҳида оид ба талаффузи садоӣ, грамматика, гуфтори муттаҳид, ва ғайра гузаронед. Ин кор бояд на камтар аз як маротиба дар як ҳафта анҷом дода шавад.

Аёнӣ: Ҳама таҷҳизот мустақилона ҳарида мешаванд ва воситаҳои асосии бозӣ (рег ва об) моро дар ҳаёти ҳаррӯза ихота мекунанд, бинобар ин, пайдо кардани онҳо душвор нест. Пешдоман ва дастмолро волидайн алоҳида барои фарзандонашон мехаранд.

Бозиҳои логопедӣ бо қум ва об дар машғулиятҳои фардӣ бо кӯдакони 5-7-сола бояд эҳсосоти мусбиро дар кӯдакон бедор намояд. Онҳо хоҳиши такрор ба такрор бозӣ кардан ва пайвастан бо дигар намудҳои корҳои ислоҳии ҳамарӯза, бо ҳаракатҳо гузаронад. Мисол бозӣ бо тӯб, машқҳои нафаскашӣ аз руи усули А.Н. Стрельникова (7-10

дақиқа), сурудхонии хорӣ ва фардӣ (10-15 дақиқа), ба туфайли чунин машғулиятҳо дар кӯдакон нутқи ҳамвор ва спазм, нафаскашии дурусти диафрагматикӣ, нутқи мураттаб, малакаҳои мотории майда ва ғайра инкишоф меёбанд [196;56].

Анализатори мотории нутқ дар раванди дарки нутқ нақши ингибиторӣ (боздории нутқӣ) мебозад. Камбудии талаффуз, тасвирҳои артикулятории норавшан ба азхудкунии норавшани хусусиятҳои дифференсиалии шунавоӣ мусоидат мекунанд. Мушкилоти талаффуз кӯдакро аз имкони равшан кардани садои шунидашуда ва равшантар дарк кардани он маҳрум мекунанд. Дар навбати худ, анализатори шунавоӣ ба анализатори нутқи моторӣ таъсири манфии худро мерасонад. Дарк ва назорати норавшани шунавоӣ боиси доимӣ нигоҳ доштани нуқсонҳои талаффузи овозӣ дар нутқи кӯдакони мубтало мегардад.

Ҷанбаҳои методологии ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ бо ёрии технологияҳои бозӣ, мо шартан ду марҳилаи корро барои таҷриба муайян намудем:

1. Марҳилаи омодагӣ;
2. Марҳилаи асосӣ (таълими бевосита).

Дар машғулият ва ё дар ҳаёти ҳаррӯза. Таҷриба дар солҳои таҳсили 2020-2024 гузаронида шуд. Дар марҳилаи омодагӣ мо методологияи машғулиятҳои бозиро бо кӯдакони лакнатзабони синни томактабӣ омӯхтем, барои бозии минбаъда васоити дидактикӣ омода намудем ва бо волидон сӯҳбат доштем, ки дар рафти он ба волидайнӣ кӯдакони лакнатзабон нигоҳ доштани муоширати дуруст бо лакнатзабонӣ то чӣ андоза муҳим аст, гуфтем. Дар давраи дуюм кор дар гурӯҳ ва дар рӯзгор ташкил карда шуд. Кори ислоҳӣ на танҳо ба ташаккули маҳорати нутқ ва барҳам додани лакнатзабонии кӯдакон, балки ба ташаккули хислатҳои муайяни характер ва малакаҳои рафтори фаъоли кӯдакон нигаронида шуда буд.

Ҳамин тариқ, барномаи ислоҳӣ як қатор марҳилаҳоро дар бар гирифт. Вазифаи марҳилаи аввал баргараф кардани мавқеи бегона нисбат ба ҳамсолон, несту нобуд кардани монеаҳои муҳофизатӣ, ки кӯдаки лакнатзабонро аз дигарон ҷудо мекунанд. Дар кӯдакони лакнатзабон тарс аз он, ки онҳоро нодида мегиранд, рад мекунанд, онҳо хоҳиши худро ба ҳар гуна роҳе тавассути намоиши хашмгинонаи қудрати худ, ё ба худ кашидан ва тамоман нодида гирифтани дигарон ба вуҷуд меоранд. Таваҷҷӯҳ ва меҳрубонии ҳамсолон метавонад ин тарсро баргараф кунад. Барои он бозихоро ташкил мекунанд, ки дар онҳо кӯдакон бояд ба ҳамдигар чизи мусбат гӯянд, номҳои меҳрубон гузоранд, дар дигарон танҳо хислатҳои хубро таъкид кунанд, кӯшиш кунанд, ки барои дӯстон кори хуше кунанд. Масалан, ба чашми ҳамсоя нигоҳ карда, ба ӯ чанд сухани нек гуфтан, барои чизе ӯро таъриф кардан, ваъда ё орзуи нек кардан, тухфа интихоб кардан ва додан лозим аст. Шумо метавонед ба кӯдак бо пӯшидани "айнаки садбарг" пешниҳод кунед, кӯшиш кунед, ки дар як ҳамсолон ҳарчи бештар фазилатҳоро бубинед. Махсусан, вақте ки касе ин камолотро дар ӯ бубинад, гуворо мешавад. Вазифаи асосии ин гуна бозихо аз он иборат аст, ки ба кӯдакони лакнатзабон нишон диҳем, ки дигарон бо онҳо муносибати хубдоранд ва омодаанд барои онҳо чизи хубе бигӯянд [179;107].

Марҳилаи навбатии кор ба он нигаронида шудааст, ки ба кӯдакон дуруст дарк кардани ҳамсолон - ҳаракат, амал, изҳороти онҳоро омӯзонем. Аҷиб аст, ки кӯдакони синни томақтабӣ аксар вақт онҳоро пайҳас намекунанд. Агар кӯдак таваҷҷӯҳи худро ба худ дошта бошад, ӯ ба кӯдакони дигар танҳо, вақте ки онҳо ба ӯ ҳалал мерасонанд ё таҳдид мекунанд, ё ҳангоми дидани бозичаҳои ҷолиб дар дасташон диққат медиҳад. Вазифаи калонсолон дар ин мавридҳо ҷалб кардани диққати кӯдак ба дигар кӯдакон, таълим додан, ба онҳо гӯш кардан ва нигоҳ кардан ба онҳо мебошад. Роҳи беҳтарини ин кор такрор кардани суханҳо

ё амалҳои каси дигар аст. Қобилияти чунин «монандӣ» як қадами муҳим дар рушди ҳисси ҷомеа ва мансубият ба дигарон аст.

Бисёр бозиҳои кӯдакона ба ташаккули ин қобилият нигаронида шудаанд. Корҳои ислоҳии минбаъда ба кӯдаки лакнатзабон имконияти изҳори дастгирӣ ба дигарон, кӯмак ба онҳо дар шароити душвор бозиро истифода бурдан бомаврид аст. Чунин дастгирӣ ва кӯмак ба ҳамсолон, ҳатто агар онҳо танҳо бо қоидаҳои бозӣ ҳавасманд карда шаванд, ба кӯдак имкон медиҳад, ки аз кори хайри худ қаноатмандӣ пайдо кунад. Ғамхорӣ ва иштирок дар ниёзҳои шарикони онҳо кӯдаконро муттаҳид мекунад ва ҳисси мансубият ба ҳамдигарро ба вучуд меорад. Ин дастгирӣ аз кӯдак қурбонҳои махсусро талаб намекунад, зеро он аз амалҳои оддии бозӣ иборат аст: “начот додан” кӯмак кардан ба “лухтак” ё “бибии пир” дар бозӣ, ба касе роҳ додан. Аммо ин ҳама амалҳоро ҳуди кӯдакон бидуни дастури раҳнамоии калонсолон анҷом медиҳанд.

Дар марҳилаи охирини кори ислоҳӣ, ташкили фаъолияти муштаракӣ кӯдакон мумкин аст, вақте ки онҳо бояд амалҳои худро ҳамроҳанг созанд ва бо ҳамдигар гуфтушунид кунанд. Аксар вақт, ташаккули муносибатҳои байнишахсӣ байни кӯдакон пешниҳод карда мешавад, ки аз фаъолияти муштаракӣ онҳо оғоз мешавад. Аммо бо муносибати душманона, бегонапарастӣ ба дигарон, вақте ки кӯдак «ҳамсолеро намебинад», бартарии худро нишон додан мехоҳад, манфиатҳои ўро ба инобат гирифтани намехоҳад, фаъолияти кӯдакон воқеан якҷоя намешавад, онҳоро муттаҳид карда наметавонад. Тавре ки таҷриба нишон медиҳад, фаъолияти умумӣ танҳо дар сурати муносибатҳои байнишахсӣ муқарраршуда имконпазир аст. Кӯдаконе, ки муошираташон душвор аст, худмарказ буда, (ҳам хашмгин ва ҳам худбин) барои муошират омода нестанд. Дар аввал, беҳтар аст, ки фаъолияти муштаракро дар ҷуфтҳо ташкил кунед, ки дар он ду кӯдак кори худро мустақилона, аз дигарон «пинҳон» эҷод мекунанд.

Ин ба муттаҳидшавӣ мусоидат мекунад, кӯдаконро ба гуфтушунид ва ҳамоҳангсозии кӯшишҳои худ ташвиқ мекунад. Гузашта аз ин, чунин вазифаҳо набояд рақобатпазир бошанд, балки самаранок бошанд. Ин барномаи ислоҳӣ бозиҳои логопедиро дар бар мегирад, ки ба ташаккули малакаҳои мустақилонаи нутқи кӯдакон нигаронида шудааст, ки ба онҳо барои гузаштан аз муошират бо калимаҳо дар марҳилаи аввали кор ба изҳороти муфассал дар охири машғулият мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, истифодаи технологияҳои бозӣ дар ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакон тавассути маҷмуи воситаҳои гуногун ва шаклҳои таъсиррасонӣ ба онҳо амалӣ карда мешавад.

Шаклҳои бозӣ дар кори таълимӣ бо кӯдакони лакнатзабони синни томактабӣ ҳам дар машғулият ва ҳам дар раванди фаъолияти мустақилона (лаҳзаҳои ҷудоғонаи тарбиявӣ) дар шакли муттаҳид истифода мешуданд.

Мо кори худро дар асоси принципҳои зерин бунёд кардем:

-якум, дар интихоби дақиқи мавод, ки аз рӯйи имкониятҳои синну соли кӯдакон муайян карда мешавад;

-дуюм, ҳамгирии кор бо самтҳои гуногуни кори таълиму тарбия ва фаъолияти кӯдакон (инкишофи нутқ, шиносӣ бо табиат, бозиҳои гуногун);

-сеюм, фарогирии фаъолонаи кӯдакон;

-чорум, ба таври максималӣ истифода бурдани неруи инкишофи шаклҳои бозии кор дар ташкили муҳити нутқ.

Барои санҷидани самаранокии корҳои анҷомдода дар охири машғулият мо ташҳиси назоратӣ бо усули мушоҳида, инчунин усули таҷрибавӣ бо усули семантикӣ барои ташҳиси малакаҳои нутқи кӯдакони синни томактабӣ аз пажӯҳиши Е.Струнина ва О.Ушакова истифода бурдем. Таҳқиқот нишон дод, ки сатҳи малакаҳои муошират дар кӯдакон афзоиш ёфтааст - онҳо ҳангоми ба миён омадани ихтилофҳо гуфтушунид карданро ёд гирифтанд. Барномаи бозии гузаронидашуда на танҳо

барои тағйир додани шахсияти кӯдакон кӯмак кард, балки ба рушди зеҳнӣ ва нутқи онҳо низ мусоидат кард [197;45].

Истифодаи чорабиниҳои бозӣ дар барномаи ислоҳӣ барои ислоҳӣ лакнатзабонӣ имкон дод, ки сатҳи баланди инкишофи нутқи кӯдакон ба даст ояд, зеро на танҳо аз рӯйи натиҷаҳои ташхиси назоратӣ, балки инчунин натиҷаҳои иҷрои супоришҳо дар рафти кори таълимӣ дар кӯдакистон ба роҳ монда шавад.

Дар рафти таҷриба, инчунин, ҳодисаҳои вайрон кардани таҳлили фонемикӣ, синтез, ифодаҳои фонемикӣ ошкор карда шуданд. Вайронкуниҳо дар инҳо зухур ёфтанд. Кӯдакони таҳсилоти томактабие, ки лакнатзабонӣ доранд, дар муайян кардани овози ҳамсадо дар талафузи ду-се калимаҳо душвориҳои зиёд доштанд. Таъкид кардани садоноки охирин ва ҳамсадои аввали калима, муайян кардани пайдарпай ва шумораи овозҳо дар калима, муайян кардани ҷойгиршавии овоз дар калима дида мешуд. Дар синтези калимаҳои духела бо ҳампайванд, хангоми ихтироъ кардани калимаҳои дорои овози додасуда дар мавқеи муайян (хусусан дар мобайн ва охири калима) миқдори зиёди хатоҳо мушоҳида карда шуданд.

Таъсири мутақобила ва робитаи мутақобилаи мафҳумҳои акустикӣ ва гуфторӣ-мотории садо рушди пайгиронаи таҳлили фонемикиро таъмин мекунад. Ихтилоли кӯдаконе, ки лакнатзабонӣ доранд мутақобила аз сабаби фаъолияти нокифояи анализатори нутқи ҳаракаткунанда ба ташаккули пурраи равандҳои фонематикӣ (дарки фонематикӣ, тасвирҳои фонематикӣ, таҳлил ва синтез) ҳалал мерасонад.

Кӯдакони лакнатзабон аз таъя ба артикулясия, талафузи возех, ки барои пароканда кардани симои садои калима, дарк ва дақиқ муайян кардани таркиби садои он мусоидат мекунанд, маҳруманд.

Кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, ки лакнатзабонӣ доранд, дар татбиқи шаклҳои оддии таҳлили фонематикӣ носоҳеҳӣ ва душвориҳои амалӣ намудани шаклҳои мураккаби онро доранд. Аз ин рӯ, кӯдакони дорои қабати садои калима ҳамчун предмети фаъолият, дуруст дарк

кардани вазифа худсарона чудо кардани унсурҳои он, аксар вақт як унсуро бо унсури дигар иваз мекунанд. Дар раванди таҳлили фонематикӣ қисмҳои калимаҳоро дар баробари овозҳо, ҳиҷо, намоиши сатҳи ночизи ориентасияро (ҷои худро муайян кардан) дар воқеияти солим номгузорӣ мекунанд. Ба ташаккули таҳлили фонемикӣ душвориҳои фарқкунонии шунавоии овозҳо низ таъсири манфӣ мерасонад, ки дар душвории фарқ кардани калимаҳои овоздихӣ он фарқҳои фонемикӣ, ки барои фарқкунонии калима асос ёфтаанд, зоҳир мегардад. Кӯдакони лакнатзабон дар бораи таркиби садои калимаҳо тасаввуроти дақиқ надоштанд [77;118].

Ҳамзамон маълум гардид, ки ҷузъи семантикӣ ба амалҳои фонематикӣ дар кӯдакони таҳсилоти томактабии мубталои лакнатзабонӣ мусоидат мекунанд.

Ҳамин тариқ, таҳқиқот вайроншавии функцияҳои фонематикиро дар кӯдакони синни томактабӣ, ки лакнатзабонӣ доранд ва дар сатҳи гуногун зоҳир мешаванд, ошкор намуд. Бо кӯдакон барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ технологияи бозиро бояд истифода бурд.

2.3. Чамъбасти озмоиш ва натиҷаҳои бадастомада

Забони нутқ яке аз параметрҳои асосии изҳороти шартии меъёрӣ мебошад. Он, пеш аз ҳама, бо риояи параметрҳои нутқи просодикӣ ва мотории нутқ таъмин карда мешавад.

Вайронкунии шеваи нутқ дар риоя накардани ин параметрҳо зоҳир мешавад, ки дар натиҷа нутқи муошират бо суръати ғайримуқаррарӣ коста мегардад, бо овози баланд садо медиҳад, бо сутунҳои мушаххас катъ мегардад, ки дар доираи масъалаи нуқсоншиносӣ, лакнатзабонӣ номида мешавад. Лакнатзабонӣ, ки дар натиҷаи ларзиши мушакҳои дастгоҳи периферикӣ (ғайримарказӣ) нутқ ба вучуд меояд, зухури берунии лакнатзабонӣ буда, дар айни замон сабаби асосии вайрон шудани фаҳмиши нутқ мебошад.

Дар марҳилаи қаблии таҳқиқот зарурати амалии дохил кардани фаъолияти бозиро ба системаи қор, оид ба ислоҳи лакнатзабонии кӯдакони синни томақтабӣ исбот намудам.

Вазифаҳои қорҳои ислоҳиро чунин пешниҳод намудем:

1. Ба кӯдакон талаффузи дурустро омӯзонидем;
2. Аппарати артикуляториро мустаҳкам ва инкишоф додем;
3. Қобилияти гӯш кардани калимаи садонокро инкишоф додем, онро бо мавзӯъ алоқаманд кардем;
4. Дарки фонематикӣ, нафаскашии нутқ, воситаҳои интонатсияи ифодаро инкишоф додем;
5. Қобилияти кӯдаконро дар талаффузи садонокҳо (а, у, и, о, е) ва баъзе ҳамсадоҳо (н - т - д - к - г; ф - в; т - с – с-в), ҳамчунин аниқ талаффуз кардани калимаҳоро такмил додем;
6. Малақаҳои ҳаракати дастгоҳи сухан-моторӣ, дарки шунавоӣ, шунидани нутқ ва нафаскашии нутқ, аниқ ва мустаҳкам кардани артикулясияи садоҳоро ташаккул додем ;
7. Суръати дурусти муошират, ифоданокии интонатсияро инкишоф додем;

8. Ташаккул додани малакаи возеҳ талаффуз кардани калимаҳо ва ибораҳои кӯтоҳ, оромона, бо интонатсияҳои табиӣ сухан гуфтанро омӯзондем;

Дар натиҷа чунин шароити бомуваффақият ба даст овардани комёбиҳо имконпазир гардид.

1. Ташкили муҳити инкишофёбанда, ки ба ташаккули фарҳанги солими нутқ дар фаъолияти бозӣ мусоидат кардем;

2. Васеъ намудани доираи андешаи кӯдакон;

3. Маданияти гуфтори тарбиятгар ва калонсолони атроф;

4. Истифодаи бозиҳо ва машқҳои махсус дар меҳнат;

5. Муносибати зич бо оилаҳои кӯдакон;

Бозиҳо ва машқҳо мувофиқи синну соли кӯдакон интихоб карда шуд, инчунин хусусиятҳои кӯдакон низ ба назар гирифта шуд.

1. Дар кӯдакистон мавҷудияти муҳити фанӣ: «Утоқи болоии забони тоҷикӣ», ки дар он ашӯҳои ҷолиби санъати милли, ашӯи рӯзгор ҷамъ оварда шуд;

2. Дар ҳучраи гурӯҳ гӯшаи фаъолияти театри тавре мучахҳаз карда шуд, ки кӯдакон ба ҳама гуна бозичаҳо дастрасӣ дошта бошанд ва барои рушди ғояҳои худ мавод интихоб карданд;

3. Макети театр, экран, минбари сахна барои театри миз, инчунин, театрҳои гуногун: миз, фанус, соя, ангушт сохта шудаанд; элементҳои костюмҳо, инчунин худи баъзе либосҳо мавҷуданд;

4. Интихоби бозиҳои театри тартиб дода шуд;

Бартариҳои бозиҳо дар он аст, ки онҳоро на танҳо дар машғулият ва фаъолияти муштараки тарбиятгар бо кӯдакон истифода бурдан мумкин аст, балки дар фаъолияти мустақилонаи кӯдакон, низ заминаи мусоиди эмотсионалӣ ба вучуд овардем.

- дар асоси кор бо паронимҳои (калимаҳои ҳаммаъно) фонетикӣ шунавоии фонематикии кӯдакони синни томактабиро такмил додем;

-чараёни интонатсияро ҳамчун пропедевтикаи (пешгири) таҳлили фонемикӣ истифода бурдем;

- интиҳоб кардани овоз ва амалиёт бо он, бо назардошти шароити комбинаторӣ (ҳамсоҷҳои фонетикӣ) ва мавқеияти овози омӯхташуда дар ҳиҷо ва калима интиҳоб кардани маводи нутқ;

- бо пешниҳоди вожаҳои гурӯҳҳои гуногуни мавзӯӣ ва баъзе ҳосилаҳои ин вожаҳо, таваҷҷуҳи хоса ба рушди семантикаи калима ва ҷузъҳои морфемикии он дода, захираи луғавии кӯдаконро васеъ намудем; Дар чараёни кор, пеш аз ҳама, ба назар гирифта мешавад, ки ҳар як кӯдак дар кадом дараҷаи инкишофи фонемикӣ мебошад.

1. Такмили шунавоии фонемии кӯдакони синни томақтабӣ дар асоси кор бо паронимҳои фонетикӣ.

Аксарияти олимони қайд менамоянд, ки қобилияти нозук фарқ кардани фонемаҳои шартӣ зарурии фарқ кардани калимаҳои аз ҷиҳати садо монанд, вале аз ҷиҳати маъно гуногун, яъне, паронимҳои фонетикӣ (А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурия, М.Е. Хватцев, Д.Б. Эльконин ва ғ.) гуфтан мумкин аст. Ба гуфтаи Т.Б.Филичева овозҳои, ки дар калима аз ҳамдигар фарқ мекунаманд, ба фарқкунӣ, фаҳмидани онҳо ва дар натиҷа эътирофи минбаъдаи калимаҳои пештар дар ин тафовутҳо омӯхташуда мусоидат карда шуд. Ин аст, ки хусусиятҳои фонемикӣ барои фарқ кардани калимаҳои пеш маълум ва нав асбобе ба вучуд омад [105;32, 116;307, 213;219, 228;23, 205;200].

Дар бораи қобилияти фарқ кардани паронимҳои фонетикӣ аз гуфтаҳои Н.А.Чевелева дараҷаи инкишофи шунавоии фонемии кӯдакони дусоларо ошкор намудем. Аз ин рӯ, дар раванди ташаккули фонематикии кӯдак қобилияти аз рӯйи гӯш фарқ кардани калимаҳои дорои фонемаҳои мутақобила асосист.

Дар асоси ин, онҳо кори худро аз бозиҳои оғоз мекунаманд, ки мақсадшон дарк кардан ва фарқ кардани паронимҳои фонетикӣ ва ҳиҷоҳои дорои фонемаҳои муқобил мебошанд [220;72].

Силсилаи машқҳои пешниҳодшуда бевосита ба ислоҳи шунавоии фонематикӣ нигаронида шуд. Ҳама бозиҳо ҳатман бо маводи биноӣ мувофиқ тасвир карда шуд. Асосан муқоисаи ҳуди калима бо ифодаи он асос ёфт. Танҳо пас аз он ки маънои калимаро кӯдакон хуб дарк кунанд, яъне тасвири калима ва тасвири ашёе, ки бо он калима ифода ёфтааст, ба таври возеҳ мувофиқат кард, супоришҳои бозӣ бидуни тавачҷуҳ ба мазмуни предмети калимаҳо ҷорӣ карда шуд. Инҳо баъзе аз вазифаҳои бозӣ ба ҳисоб мераванд, ки барои татбиқи самти зикршуда истифода мешаванд.

Бозии "Кулбача"

Мақсад: инкишоф додани шунавоии фонемикӣ кӯдакон дар асоси маводи тасвирӣ.

Таҷҳизот: тасвирҳои мавзӯ, қулоҳҳо бо тасвири ҳайвонот, хона.

Раванди бозӣ:

Баъзе кӯдакон қулоҳҳоеро бо тасвири ҳайвонҳо пӯшида, ҷуфт мешаванд. Ронанда дар хона менишинад, кӯдакони боқимонда тамошобинанд, рафти бозиро пай бурда, шарҳ медиҳанд.

Як ҷуфти аввали кӯдакон ба хона наздик мешаванд. Ин хирс ва муш аст. Як бача тирезаи хонаро мекубад. Ронанда мепурсад: - Он ҷо кист? Кӯдакон бо навбат ҳудро «Муш» меноманд. «Хирс» аз хона пурсон мешавад. Ронанда аз тамошобинон мепурсад, кӣ ба наздаш омадааст ва

оё онҳоро ба хона иҷозат додан мумкин аст. Баъд яке аз тамошобинон ба хона рафта, меҳмононро даъват карда, нишон медиҳад.

Баъд ҷуфти дуум ба хона наздик мешаванд: Дарро кӯфта мепурсанд, ки дар хона кӣ зиндагӣ мекунад. - Муш ва хирс. - "Ва шумо кистед?" - "Гурба» ҷавоб медиҳад Ҳаминхел бозӣ идома меёбад.

Бозии "Тарозу"

Мақсад: Омӯзиши кӯдакон дар интиҳоб, талаффуз ва фарқияти паронимҳои фонетикӣ, ки дорои садоҳои мутақобила мебошанд.

Таҷҳизот: Туғҷаи ҳамвор бо ҷайбҳои ба як порайи картон басташуда, маҷмуи тасвирҳои мавзӯ: лак, хона - моҳӣ, кит - гурба ва ғайра. Кортҳои ҷуфтшуда дорои расмҳои, ки номашон садоҳои мутақобиларо дар бар мегирад, тақрибан якхела вазн доранд. Як ҷуфти дигари кортҳо вазнашон гуногун аст.

Раванди бозӣ:

Логопед ба кӯдакони лакнатзабон мефаҳмонад, ки тарозу солим аст, бинобар ин, мо наметавонем ба онҳо тарозуи вазни хонаро баркашем: «Мо калимаҳои, ки аз рӯйи гӯш фарқ мекунам, бо як садо баркашем. Мо калимаҳои рӯйи коғаз навишташуда надорем, аммо расмҳо дорем. Ҳар як расм дорои унвон аст. Ҳоло мо онҳоро номбар мекунам ва баркашем». Агар кӯдакон нисбии садоро барои ҳар як калима дуруст интиҳоб кунанд, вазни онҳо мувофиқат мекунад. Бозӣ ба таври дастаҷамъӣ, бо талаффузи номи ҳар як ҷуфти корт сурат мегирад. Вақте ки кӯдакон малакаҳои шунавоӣ ва талаффузи фонематикӣ худро тақвият медиҳанд, онҳо на танҳо ҷуфтҳои фонетикӣ номбар мекунам,

балки кӯшиш мекунанд фаҳманд, ки онҳо бо кадом садоҳо фарқ кунанд [51;43].

Бозии "Чуфтро интиҳоб кунед"

Мақсад: инкишоф додани шунавоии фонемии кӯдакон дар асоси маводи тасвирӣ.

Таҷҳизот: тасвирҳои мавзӯ, хонаҳои бисёррошӯна бо тиреза.

Раванди бозӣ:

Кӯдакон ба се даста тақсим мешаванд, ки ҳар кадоме аз чаҳор нафар иборат аст. Ду гурӯҳ бевосита бозӣ мекунанд ва кӯдакони гурӯҳ сеюм ба иҷрои дурусти супориши аъзоёни гурӯҳҳои дигар назорат мекунанд.

Логопед ба ҳар як даста расмҳои худро пешниҳод мекунад ва мефаҳмад, ки кӯдакон медонанд, ки дар онҳо чӣ нишон дода шудааст. Баъд ба кӯдакон фаҳмонда медиҳанд, ки ҳар як расм як чуфт дорад, номашон ба ҳам монанд аст. Кӯдакон бояд ин чуфтҳоро пайдо кунанд, номи онҳоро талаффуз кунанд ва сипас онҳоро дар як ошӯнаи хона ҷойгир кунанд.

Дастае, ки ҳамаи чуфтҳоро зудтар ва бидуни хато пайдо мекунад, ғолиб мешавад. Намунаҳои паронимҳои фонетикӣ: по - қошук, гӯш - тапонча, танк - чана, чӯяк - бун, ангӯшт - писар, кум - чӯроб, асои сайд - мурғобӣ ва ғ [78;29].

Бозии "Ҷумларо анҷом диҳед"

Мақсад: Инкишоф додани шунавоии фонемии кӯдакони лакнатзабон, омӯхтани интиҳоби паронимҳо аз рӯи маъноии ҷумла.

Таҷҳизот: Суратҳои мавзӯ.

Раванди бозӣ:

Кӯдакон даъват карда мешаванд, ки бо истифода аз расмҳои мавзӯ ҳукмро анҷом диҳанд.

Барои намуна:

Он дар баҳр шино мекунад ... (наҳанг, гурба). Кӯдакон барфӣ карданд ... (хона, пора, ҳаҷм). Дарахти солим канда шуд ... (шода, гамбусак, пиёз).

Бо интиҳоб кардани тасвири дуруст, кӯдак интиҳоби худро шарҳ медиҳад.

2. Ба сифати пропедевтика барои таҳлили фонемикӣ истифода бурдани ҷараёни интонатсия

Бозии ҳамсароӣ ("Хор")

Мақсад: Дар кӯдакон ташаккул додани амалҳои интонатсия, «сурудхонӣ»

Раванди бозӣ:

Дар давоми бозӣ кӯдакон «суруд»-и садоҳои ҷудогонаро дар шакли ҳамсароӣ, ки аз рӯи логопед намунавӣ шудаанд, ёд мегиранд.

Пеш аз саршавии бозӣ логопед ба кӯдакон аз тахтаи электронӣ ҳамсароиро нишон медиҳад. Кӯдакон мебинанд, ки дирижёр чӣ кор карда истодааст ва ба кӯдакон бозӣ карданро таклиф мекунад. Кӯдакон аз ҷой бармеҳезанд ва бо мавҷи дасти логопед ба сурудхонӣ шурӯъ мекунанд. Вақте ки дасташ паст мешавад, ғавран хомӯш мешаванд. Аввал кӯдакон як овози алоҳида, баъд ду овозро мехонанд.

Баъзан ҳамсарои ба ду қисм тақсим кардан мумкин аст: яке як овозро месарояд, дигараш вобаста ба мавҷи даст идома меёбад. Илова бар ин, логопед кайфияти намоишро муқаррар мекунад: ғамгинӣ, шодӣ ва ғайра.

Бозии "Калимаро ёб"

Мақсад: инкишоф додани қобилияти шунидани овозҳои аввал, овозҳои охирин дар калимаҳо, оҳанги онҳо.

Таҷҳизот: Тасвирҳои мавзӯӣ, лухтакҳо ва бозичаҳои нарм, планшетҳо бо ҷайбҳо барои тасвирҳо ва ҳарфҳои мавзӯӣ.

Раванди бозӣ:

Логопед мегӯяд, ки бояд номи писарону духтаронро омӯзем. Барои ин, шумо бояд аввалин садоҳои калимаҳоро муайян кунед - номи объектҳои, ки дар расмҳо дар таври чопӣ кашида шудаанд, нишон медиҳад.

Дар баробари ин маҳфӣ нигоҳ доштан ва номҳоро (интонияро) оромона талаффуз кардан лозим аст, ки касе нашунавад. Кӯдакон талаботи логопедро иҷро мекунанд ва баъд аз он номи худашонро тахмин мезананд.

Масалан, рӯйхати тасвирҳои мавзӯӣ барои хондани номи лола: гург, лайлак; гурба.

Бозии "Сабзавотро аз мева фарқ кунед"

Мақсад: Ташаккул додани қобилияти шунидани садои аввалини калима, муайян кардани он аз рӯйи садо.

Тачҳизот: Расмҳои мавзӯӣ, ки дар онҳо сабзавот, меваҷот ва дигар молҳо (либос, пойафзол, табақ ва ғ.), ҳарфҳои чуфтшуда (с, д, х, р, е ва ғ.) тасвир шудаанд.

Раванди бозӣ:

Як кӯдакро фурӯшанда интиҳоб мекунад, дигарон харидор мешаванд.

Харидор аз ҳар як қатор ё бо навбат ба назди фурӯшанда меояд, ки дар паси ӯ лавҳае бо номи мағоза, масалан, «сабзавот ва меваҳо» овехта шудааст ва хоҳиш мекунад, ки ба ӯ маҳсулотеро фурӯшад, ки номаш бо садои муайян сар мешавад. Ин садоро ҳарф дар пулашон нишон медиҳад. Кӯдак молро мегирад, масалан: лаблабу ба садо [л], пул медиҳад ва ба ҷои худ менишинад.

Кӯдаке, ки аз ҳама бештар ашё харад, ғолиб мешавад.

3. Интиҳоби маводи нутқ бо назардошти шароити комбинаторӣ (ҳамсоҷҳои фонетикӣ) ва мавқеияти овоз дар ҳиҷо ва калима барои гирифтани овоз ва амалҳо бо он.

Муқаррар шудааст, ки ҳиҷо унсури асосии нутқ мебошад. «Албатта, ҳиҷо дар худ маъноӣ объективӣ надорад, балки ба таркиби калима ва сохти синтаксисӣ дохил шуда, гурӯҳбандӣ ва интиҳобҳои динамикаи нутқ, бофтаи зиндаи онро ташкил медиҳанд. Тавассути азнавсозии ҳиҷо таркиби овозии калима тағйир меёбад, тембрҳои нутқ тағйир меёбад, намудҳо ва пайдарпаии гуногуни таъкид ба амал меоянд, ки аллакай ба маъноӣ объективӣ тағйироти ҷиддӣ ворид мекунад [66;214].

Аммо, чунон ки мо дар боло кайд кардем, Т.Б.Филичева, инчунин ба он диққати махсус дод, ки «ҳар як калима баробари ба ҳиҷо тақсим шудан ва ҳар як аз ин ҳиҷоҳо ҳамчун ташаккули алоҳида дода мешавад, десемантикизатсия (гум шудани маънои калима) мешавад. Механизми нутқ калимаҳоеро қабул мекунад, ки дар онҳо комплексҳои овозӣ бо воситаҳои динамикӣ муттаҳид шудаанд. Ба ҳиҷои калима талаффузшуда ҳангоми қабул бояд синтези иловагӣ гузарад. Танҳо дар ҳамин шароит вай шакли стереотипи муътадили шифоҳиро мегирад, ки дар лексикон захираи луғавии калимаҳо) маънои муайян доранд. Ин мавқеъ барои кор дар ҳар як садо ниҳоят муҳим аст [206;204].

Аз як тараф, чунон ки таҳқиқот нишон дод, дарки садо ва чудошавии он тавассути функцияҳои фонематикӣ аз ҷониби кӯдакони синни томақтабӣ бо дизартрия (аз юнонии *dis* – пайвандаки инкоркунӣ ва *antron*- аз ҳам чудокунӣ) тозашуда дар шароите, ки садои ҳамсадо дар ибтидои калима ҷойгир аст, устувортар ва бо душвории камтарин амалӣ карда мешавад. Ҳиҷои С-З (баробар ба калима) пас аз садонокҳои [а], [о] ва баъдтар [з] дар мавқеи қавӣ, инчунин дар ҳама гуна ҳиҷоҳо, вақте ки ҳамсадоҳои таъкидшуда пеш аз садои дароз меояд, ҳамсадо бо садонокҳои якхела мавқеи қавӣ пайдо мешавад.

Аз тарафи дигар, баъди изҳороти Н. Жинкин, зарур буд, ки ҳар як сохтори ҳиҷои дорои садои барҷаста ба калимаи гуфтор дар асоси маънои денотативии он дохил карда шавад [65;445].

4. Васеъ намудани захираи луғавии хонандагон тавассути пешниҳоди калимаҳои гурӯҳҳои гуногуни мавзӯӣ ва баъзе ҳосилаҳои ин калимаҳо.

Ба гуфтаи Т.Б.Филичева агар шахс дар ҷараёни ташаккули нутқ «аллақай дар таркиби зарурӣ луғатро аз худ карда бошад, пас танҳо масъалаи интиҳоби калимаҳо аз ин луғат ба миён меояд. Агар фарз кунем, ки луғат ханӯз азхуд карда нашудааст (ки ин маҳз дар кӯдаконе,

ки дар таълим мушкили лакнатзабонӣ доранд) чӣ мешавад, пас масъалаи ташаккули лексика ба миён меояд [205;156].

Васеъ намудани доираи фаъолияти нутқи кӯдакон дар таҷрибаи ташаккули мо, ҳамчунин гуруҳбандии мавзуии калимаҳо, алоқамандии предмети онҳо, ташаккули калимаҳои нав бо морфемаҳои сермахсул, тағир додани шаклҳои калимаҳо яке аз самтҳои аввалиндараҷа гардид.

Ҳангоми интихоби лексикаи мавод барои ҳар як гурӯҳи мавзӯӣ мо аз мавқеъҳои зерин баромад кардем:

1. Мавҷудияти калимаҳои пешниҳодшуда ҳам аз ҷиҳати фонематикӣ ва ҳам аз ҷиҳати талаффуз;

2. Содда будани таркиби ҳичо, чи аз ҷиҳати сохт ва чӣ аз ҷиҳати шумораи ҳичоҳое, ки калимаҳоро ташкил медиҳанд;

3. Басомади калимаҳо дар нутқ.

Шакли асосии шиносӣ бо ашё дар ин давра мушоҳида ва фаъолияти амалӣ бо онҳо буд.

Барои амалӣ намудани ин соҳаи кор, расмҳои як гурӯҳи муайян мавзуӣ асосӣ буданд. Бинобар ин, расмҳои як мавзӯ ба бисёр мавзӯҳои дигар, мунтазам дохил карда шуданд. Дар баробари ин, бо морфемаҳои истеҳсоли сохтани калимаҳо машқ қарда шуд.

Дар мавзуӣ «чангал» кӯдакон чунин хитоб мекунанд: «Дарахт, дарахт, дарахтон; занбурӯғ - занбурӯғ, бутта - бутта, бутта; гул - гул, гул, гул; майдаи алаф - алаф, алаф, гиёҳҳо ва ғайра.

Кӯдакон дубора ба ҳамон ашё занг зада, тасвиrho дар расмҳо нишон медиҳанд ва бо ҷавоби дуруст онҳо чипҳои ҳавасмандкунанда мегиранд.

Дар баробари ин, кор оид ба интихоби калима- хешовандон идома дорад. Логопед саволҳо медиҳад ва кӯдаконро ташвиқ мекунад, ки калимаҳои категорияи грамматикӣ гуногунро ташкил кунанд:

-Хона аз ҷӯб сохта шудааст. Хона - чӣ?

- Шӯрбо аз занбурӯғ пухта мешавад. Шӯрбо - чӣ? ва ғайра.

Дар аниқ ва васеъ намудани захираи луғавии кӯдакон, фаҳмонидан талаффузи ҳар як калима, бозиҳои дидактикӣ бо маводҳои иллюстративии (асбобҳои аёни барои аз худ кардани матн) махсус интихобшуда, видеоклипҳо, инсценировкаҳо (саҳнабоб) аҳамияти калон доранд.

Биёед якчанд техникаи бозиро тавсиф кунем.

Ин бозиҳо гуногунанд ва истифодаи калимаҳои марбут ба қисмҳои гуногуни нутқро дар бар мегиранд. Мақсади бозиҳои дидактикии зер инкишоф додани захираи луғавии кӯдакон, зиёд намудани меъёрҳои дуруст дар анализатори нутқи мотории кӯдак ва дар натиҷа тақмил додани дарки фонематикӣ мебошад.

Бозии "Фикр кунед!" Мақсад: инкишоф додани луғат, зиёд кардани шумораи стандартҳои дуруст.

Таҷҳизот: оинаи нилгун, видеомагнитофон, сабти овоз.

Логопед хангоми муаррифии мавзӯи «Ҳайвоноти хонагӣ» аз кӯдакон мепурсад: «Ба ман бигӯед, чи мияв мекунад? Чӣ аккос мекунад? Агар кӯдак дуруст ҷавоб диҳад, дар экрани оинаи нилгун тасвири «ҳайвони гапзан» пайдо мешавад. Сипас, кӯдакон бо навбат ба ҳайвонҳо овоз медиҳанд ва ҷавоб медиҳанд, ки онҳо чӣ гуна "гуфтаанд" [164;68].

Бозии "Ҷустуҷӯ ва ном"

Мақсад: инкишоф додани луғат, зиёд кардани шумораи стандартҳои дуруст.

Таҷҳизот: оинаи нилгун, видеомагнитофон, сабти овоз, тасвирҳои мавзӯ, бозичаҳо.

Логопед кӯдаконро даъват мекунад, ки аз рӯйи мавзӯ тасвирро пайдо кунанд ва баръакс. «Ба модарамон ёрӣ расонед» (барои кӯдакон - гурба, барои гӯсолаҳо - гов ва ғайра).

Аввалан, кӯдакон бо маводи тасвирӣ ва бозичаҳои ҳаҷм "кор" мекунанд. Сипас, кӯдакон "падару модар" ё "фарзандонро" ба ҳайвоноте, ки дар экран нишон дода шудаанд, мувофиқат мекунанд. Агар интихоб

дуруст карда шавад, логопед садои оинаи нилгунро даргиронда, кӯдакон ғайр аз ҳайвони дар экран тасвиршуда овози ўро низ мешунаванд.

Бозии "Мавзуро ба таври дигар номбар кунед"

Мақсад: инкишоф додани луғат, зиёд кардани шумораи стандартҳои дуруст.

Таҷҳизот: бозичаҳои нарм, саҳифаи ибтидоӣ.

Раванди бозӣ:

Логопед бозиро бо чунин суҳанон оғоз мекунад: «Хирси хурдакакро калимаҳои гуногун номидан мумкин аст: хирс бача, хирс, хирс, хирс, хирс».

"Агар фил хурд бошад, шумо онро чӣ номида метавонед?"

Интихоби калимаҳо аз маҷмуи расмҳои дар саҳифа ҷойгиршуда ҳангоми омӯзиши ҳарфи мушаххас вобаста аст,

Бозии "Камтар - бештар"

Мақсад: инкишоф додани луғат, зиёд кардани шумораи стандартҳои дуруст.

Таҷҳизот: тасвирҳои мавзӯ, мардон - диаграммаҳо, телевизион.

Раванди бозӣ:

Логопед ба объекти дар экран (расм) нишондодашуда занг мезанад ва хоҳиш мекунад, ки номи онро гузорад. Сипас логопед тасвири ҳамон, вале хурдтар, баъд хеле хурд ва ниҳоят азимро нишон медиҳад. Кӯдакон бо навбат ба ашё номгузорӣ мекунанд. Баъд аз ин дар тахта як қатор чадвалҳо одамон: ҳаҷми муътадил, хурд ва калон пайдо мешавад.

Дар зери чадвали якум карточка гузошта мешавад, кӯдакон аввал бо ёрии логопед, баъд мустақилона калимаҳои нав месозанд. Агар зарур бошад, кӯдакон метавонанд андозаи ашёро бо дастони худ нишон диҳанд. Масалан, «Тамоку, дуд, дуд, дуд» [169;19].

Бозии "Сабзавот чамъ кунед"

Мақсад: инкишоф додани луғат, зиёд кардани шумораи стандартҳои дуруст.

Тачҳизот: сабадҳо барои чамъоварии сабзавот, картаҳо бо тасвири сабзавот.

Раванди бозӣ: Пеш аз оғози бозӣ мафҳумҳои «боғ», «сабзавот», инчунин номи баъзе сабзавотҳо аниқ карда мешаванд. Ба кӯдакон сабадҳои калон дода мешавад, ки дар он тасвири контури сабзавотҳои гуногун (сабзӣ, пиёз, бодиринг, помидор, лаблабу ва ғайра) тасвир шудааст.

Дар тахта тасвири боғи катҳо акс ёфтааст. Кортҳо бо сабзавот дар катҳо, дар слотҳо "рӯёнанд". Аввал дар кадом катҳо кадом сабзавот рӯёнда мешавад ва баъд кӯдакон ба чамъоварии ҳосил шуруъ мекунанд. Кӯдакон як-як ба назди тахта баромада, ду сабзавоти якхеларо чида, хангоми нишон додани расмҳои мувофиқ мегӯянд: «Ман бодиринг ва бодиринг чидаам». Сабзавоти чамъовардашуда (карта бо тасвири он) ба ковокии сабад гузошта мешавад.

Дар вақти тайёр кардан ва гузарондани машғулиятҳо ба ташаккули таъби мусбати эмотсионалии кӯдакон, тарбияи дарки эмотсионалӣ-тимсолии мазмуни афсона диққати махсус додан лозим аст. Ба ин маводҳои муайяни адабӣ, хамроҳии мусиқӣ, бозичаҳо, элементҳои либосҳо (шака-ниқоб), аз нав ба тартиб даровардани одитарин мебел дар хонаи кӯдакона, сохтани экранҳо натиҷаи дилхоҳ дода, шавқу ҳаваси кӯдаконро ба фаъолияти дарпешистодаи бозсозӣ бедор менамуданд, ёрӣ мерасонданд. Кӯдакон ба тамошои намоишҳои театрии лакнатазбонӣ, махсусан, театри бозичаҳо, театри ангуштон ва бозӣ бо ангуштон тавачҷуҳи махсус доранд. Дар вақти тайёри ба бозӣҳои театрии кӯдаконро

беихтиёрӣ ба бозӣ кардани «афсона» даъват мекунад, баъзан кӯдакон асари адабиро худашон интихоб мекунад. Кор ба таври фардӣ (кор аз рӯй ҳаракатҳои муайян, диқсия), дар гурӯҳи хурд ва умумӣ гузаронида мешавад.

Асоси таълим, ташаккули маданияти солими нутқ - ташаккули қобилияти шунидани нутқ, дарки мазмуни он, инчунин тамаркуз, «мутобиқ кардан» ба дарки нутқ мебошад.

Аристотел сабаби асосии лакнатзабониро «намии майна», кӯтоҳии забон ва тангии ҳалқ медонист [7;200].

Мақсади таҳқиқоти эмпирикӣ: бартароф кардани лакнатзабонӣ бо кумаки машғулиятҳои кӯдакони таҳсилоти томактабӣ бо воситаи ҷумла технологияи бозӣ

Барои самаранокии ин ҳадаф ташхиси ҳамаҷонибаи психологию педагогии кӯдакони синни томактабӣ бо лакнатзабонӣ гузаронида ва таҳлил карда мешавад. Самаранокии машғулияти логопедӣ мураккаб, ки унсурҳои бозиро барои кӯдакони таҳсилоти томактабии муқталои лакнатзабонӣ дар бар мегиранд, сохтем ва ба таври таҷрибавӣ санҷидем.

Корҳои озмоишӣ дар кӯдакистони махсуси №151 “Бойчечак” ва ширхоргоҳ-кӯдакистони хусусии “Наберача” бо кӯдакони синни томактабӣ гузаронида шуд.

Логопед бо кӯдакон кори зергурӯҳӣ ва фардӣ анҷом медиҳад. Фаъолияти логопед ба ташаккули малакаҳои муоширати озод, ташаккули рафтори боваринок ва бемонеа, инкишоф додани равандҳои раванӣ нигаронида шудааст, ки барои омодагии кӯдакон ба мактаб хеле муҳим аст. Ӯ кори худро барои ноил шудан, ба ҳадафҳои зерин равона мекунад:

-бо воситаи бозӣ, рушди нафаскашии физиологӣ ва нутқ;

-дар кӯдакон ташаккул додани ҳисси суръат ва ритм, қобилияти интиқол додани он дар нутқ;

-дар кӯдак ташаккул додани қобилияти эҳсоси боварӣ ва озод дар раванди муошират бо лухтакҳо.

Дар таҳқиқот аз бозиҳои логопедӣ дар муддати аз 6 моҳ то 1 сол барои ислоҳи нуқсони лакнатзабонӣ дар кӯдакон истифода шуд:

Бозии "Баръакс гӯед".

Мақсад: Инкишоф додани шунавоии фонематикӣ.

Таҷҳизот: Истифодаи расмҳои, ки объектҳоро тасвир мекунанд ва номашон паронимҳои фонетикӣ мебошанд.

Рафти бозӣ:

Логопед калимаро талаффуз мекунад, кӯдакон гӯш мекунанд, такрор мекунанд, расмро нишон медиҳанд ва расми дигареро мечӯянд, ки , ки дар номи он садои мутақобила мавҷуд аст.

"Як, ду, се - беҳато такрор кунед".

Ҳангоми тайёр кардани машғулияти бозӣ натиҷаҳои таҳлили кӯдакони сини томақтабӣ ба назар гирифта шуд. Марҳилаҳои корҳо оид ба ислоҳи лакнатзабонӣ бо технологияи бозӣ дар кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ, инчунин мундариҷаи он дар ҷадвали 4 -оварда шудаанд.

Ҷадвали 1 - Корҳо оид ба бартараф намудани лакнатзабонӣ дар кӯдакони сини томақтабӣ бо истифода аз технологияи бозӣ

Марҳилаҳо	Мундариҷа	Вақти гузаронидан
Машқҳои логопедӣ барои бедор кардани мушакҳои забон (бо воситаи бозӣ)	Муоинаи машқҳои артикулятсионӣ дар кӯдакони сини томақтабӣ	10.09.2022с 13.09.2022 с.
Маҳсули логопедӣ барои бедор кардани мушакҳои артикулятсионӣ (бо воситаи бозӣ)	Истифодаи зонд, шпател, ритмикаи логопедӣ	10.10.2022с. 10.11.2022с.
Назоратӣ, бозиҳои логопедӣ барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ	Таҳлили назорати корҳои ислоҳӣ. Ҷамъбасти кор	11.01.2023с 27.01.2023с.

Ҳангоми муоинаи кӯдакони сини томақтабӣ нақшаи чорабиниҳои вазифаҳоро тартиб додем:

- аввал шумо бояд маълумоти анамнези кӯдаконро (чамъоварии мавод оид ба кӯдак ва оилаи ӯ) омӯхтем;

- омӯзиши хислатҳои шахсияти кӯдакони лакнатзабон;

- мушоҳидаи гурӯҳи кӯдакони синни томақтаби лакнати забондошта.

Дар таҳқиқот 8 нафар кӯдаки синни томақтабӣ бо нуқсони лакнатзабонӣ ҷалб карда шуд. Хусусиятҳои кӯдакон дар ҷадвали 2 - оварда шудаанд.

Ҷадвали 2 - Анамнези иштирокчиёни таҷриба

Ном	Синну соли таваллуд	Маълумот дар бораи кӯдаки лакнатзабон ва машқҳои логопедӣ барои бедор кардани мушакҳои забон (бо воситаи бозӣ)
Садбарг	5, 9- сола 13.01.2019 с.	Шакли омехта (бемории ирсии лакнатзабонӣ). Лакнатзабонии тоникӣ дорад. Аппарати артикуляторӣ ва ҳаракати лабҳо ва забон ба таъбиқат ниёз доранд, хусусияти газидан дорад. Аз уҳдаи бозии “Хотираро ислоҳ кунед” баромада тавонист. Дар дигар бозихоҳам серҳаракат аст.
Лола	5,7 -сола 25.06.2019 с.	Шакли невротикӣ лакнатзабонӣ дорад. Нуқсонаш клоникӣ мебошад. Дар 2-солагӣ ба лакнатзабонӣ дучор шудааст. Аз уҳдаи бозии “Дандоншӯяк” баромад. Бо ҳамсолонаш бозихоро афзалтар дониста, тез монда мешавад.
Акбар	5,6- сола 5.11. 2019 с.	Шакли омехта (бемории ирсӣ ба лакнатзабонӣ). Ин кӯдак нуқсони тоникӣ дошта, хоби хеле бад дорад. Аз уҳдаи бозии “Мураббони ширин” баромада

		натавонист. Ба бозиҳо майл надорад.
Назар	5,7- сола 26.04. 2019 с.	Шакли невротикии лакнатзабонӣ дорад. Дар ӯ нуқсони клоникӣ мавҷуд аст. Ин нуқсон дар 4,5- солаги пайдо шудааст. Баъд аз гузаронидани бозии “Туфон” муоширати ӯ мувофиқи меъёр инкишоф ёфт, аппарати артикуляторӣ ва рафтораш муқаррар шуд. Бозии нақшофариро дӯст медорад.
Соня-Сомия	5- сола 1.10. 2019 с.	Шакли невротикии лакнатзабонӣ дорад. Дар ӯ нуқсони клоникӣ мавҷуд аст. Баъд аз гузаронидани бозии “Бо оби даҳон пуфак кардан” хоб ва дастгоҳи артикуляторӣ бе патология нутқ муқаррарӣ шуд
Кароматулло	5,1- сола 18.09. 2019 с.	Шакли омехтаи лакнатзабонӣ, нуқсони тоникӣ дорад. Баъд аз бозии “Аспча” нуқсони артикулятсионӣ беҳтар гардид. Дар вақти бозӣ тез қаҳр мекунад.
Валихоҷа	5,9- сола 7.02. 2019 с.	Шакли неврозӣ шабоҳати лакнатзабонӣ ва нуқсони тоникӣ дорад. Баъд аз бозии “Пайраҳаҳои ҳичой” қобилиятнок гардид, аммо шармгинияш баргараф нашуд. Дар ҳамаи бозиҳо кӯшиш мекунад, ки муошират накунад.
Оимниссо	5,3- сола 13.10. 2019 с.	Шакли невротикии клоникии лакнатзабонӣ дорад. Рафтораш дастгоҳи артикуляторӣ бо бозии “Тапонча” ислоҳ карда шуд ва хобаш низ муқаррар гардид. Ташкилкунандаи бозӣ худро меҳисобад.

Барои чамъ овардани маълумоти ибтидоӣ дар бораи лакнатзабонии кӯдакони синни томактабӣ маълумотҳои анамнестикиро (маълумот дар бемор ё аҳли оила) таҳлил кардан лозим буд, ки дар рафти он муайян карда шуд, ки шакли лакнатзабонӣ, рагкашӣ, инкишофи нутқ, рафтор, хоб, ва ғайра ба чашм мерасид. Нуқсони шакли лакнатзабонӣ, ки дар кӯдакони синни томактабӣ рагкашӣ, нодурустии инкишофи нутқ бо воситаи машқҳои логопедӣ барои бедор кардани мушакҳои забон истифода бурда шуд.

Бо дарназардошти натиҷаи маълумотҳои бадастомада метавон тахмин кард, ки лакнатзабонӣ дар кӯдаконе, ки аз рагкаши мушакҳо ба ин нуқсон шудаанд, яъне дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ таъсири бештар дорад.

Мушоҳида дар машғулиятҳои фардӣ ва гурӯҳӣ бо логопед гузаронида шуд. Дар рафти мушоҳида бештар ба он диққат дода шуд, ки кӯдакон дар гурӯҳ чӣ тавр рафтор мекунанд, нутқи худро чӣ тавр баён мекунанд, лакнати забонашон то чӣ андоза вазнин аст, рафторашон дар муомила бо дигарон чӣ тавр гузаронида мешавад. Нуқсони лакнатзабонӣ бо воситаи бозиҳои логопедӣ барои бедор кардани мушакҳои забон ислоҳ карда шуд.

Дар ҷадвали 3, технологияи ислоҳи нуқсонҳои лакнатзабонӣ бо воситаи маҳсҳои логопедӣ, ки барои бедор кардани мушакҳои забон равона гардидаанд, оварда шудаанд.

Натиҷаи маҳс дар **ҷадвали 3** оварда шудааст.

Ҷадвали 3.

Ном	Истифодаи маҳсҳои логопедӣ барои бедор кардани мушакҳои артикулятсионӣ (бо воситаи бозӣ)
Садбарг	Ҷ дар гурӯҳ баъд аз таҳқиқот хеле фаъол буда, нутқаш ба сатҳи баланд баромад. Бо воситаи зонд забон, устухони рухсора ва лаб ба муҳлати 10-рӯз маҳс карда шуд.
Лола	Дар гурӯҳ хомӯширо пешаи худ гузоштааст. Бо зондҳои №3,4,5 “Чанаҳо” маҳси логопедӣ барои коми нарм ва

	лабҳо ба самтҳои гуногун ҳаракат дода шуд.
Акбар	Дар гурӯҳ шармгин буда, фаъолияти нутқ ва захираи луғавияш кам буд. Баъд аз маҳс бо зонди “Табарча” ва дагар маҳсҳои забон нуқсон бартарарф карда нашуд. Дар бозӣ канораҷӯӣ мекунад.
Назар	Дар машғулият иштирок намекунад. Маҳорати моторикааш суст инкишоф ёфтааст. Барои бозӣ кӯшиш намекунад. Дар чараёни маҳс низ шавқу рағбат надорад.
Соня-Сомия	Бо воситаи бозии маҳси “Чорчилик” қисмати миёнаи забон, назди решагии забон, истифода бурда шуд. Баъд аз бозӣ захираи луғавияш пасиф монд, нуқсони лакнатзабонӣ каме бартарарф шуд.
Кароматулло	Худ бозиро оғоз мекунад ва ба хубӣ анҷом медиҳад. Бо воситаи маҳси “Зонди теладиҳанда” машқҳои тулонӣ гузаронида шуд, ки дар кӯндалангӣ, бозбезакшаклии забон гузаронида шуд ва онҳо барқарор карда шуданд.
Валихоча	Дар гурӯҳ фаъол аст. Баъд аз маҳс кардани забон ва бозиҳои сурудхонӣ, ва рақсҳои мунаввар фаъолияти нутқаш баланд мешавад. Бозикуниро дӯст медорад.
Оимниссо	Баъд аз гузаронидани маҳс бо воситаи шоткаи дандоншӯяк ва бо воситаи бозии қум ва об нуқсони лакнатзабони ислоҳ карда шуд. Дар бозииҳои дигар низ хеле фаъол гардид.

Дар асоси натиҷаҳои мониторинги як гурӯҳи кӯдакони синни томактабӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар аксари кӯдакони гурӯҳ сатҳи пасти мутобиқшавии иҷтимоӣ мушоҳида мешаванд, дар қисми дигари кӯдакон малакаҳои мотории суст инкишоф ёфтааст.

Барои тасдиқи самаранокии машғулиятҳои комплексӣ таҳқиқоти таҷрибавӣ гузаронида шуд, ки дар он иштирокчиёни таҷриба, кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, ки лакнати забон доранд, бо воситаи маҳс (зонт ва

шпател) ба ду зергурӯх тақсим карда шуданд. Гурӯҳҳои иштироккунандагони таҷриба хусусиятҳои якхела, як хел шароит доранд.

Бо гурӯҳи якум, кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ, ки лакнатзабонӣ доранд, кор аз рӯи усулҳои анъанавӣ, бозӣ бо зонт гузаронда шуд. Кор бо гурӯҳи дуюм, кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ, ки лакнатзабонӣ доранд, аз рӯи маҷмуи маҳс бо машқҳо тартиб дода шуда буд.

Бо мақсади ислоҳ намудани лакнатзабонӣ бо кӯдакон бозиҳои логопедӣ гузаронида шуд. Баъд аз баргузори бозиҳо бо онҳо суҳбат гузаронда шуд. Натиҷаи бадастомада дар ҷадвали 4 -оварда шудааст.

Ҷадвали 4.

Ном	Бозиҳои логопедӣ барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ
Садбарг	Бозӣ карданро бо нафаскашӣ дӯст медорад. Баъд аз бозии “Ҷумларо анҷом диҳед” инкишофи фонематикии кӯдак хубтар гардид. Бо воситаи бозиҳои логопедӣ нуқсони лакнатзабонӣ бартараф карда шуд.
Лола	Хондани сурудро дӯст медорад. Аз уҳдаи бозии ҳамроҳӣ (Хор) баромада метавонад. Кушиш мекунад, ки аз уҳдаи дирижёрӣ баромада тавонад.
Акбар	Талаффузи логопедро бодикқат гӯш карда, такрор мекунад. Аз уҳдаи бозии “Баръакс гӯед” мебарояд.
Назар	Бозии бо оби даҳон пуф карданро дӯст медорад. Аз уҳдаи ҳамаи бозиҳои логопедӣ хуб мебарояд.
Соня-Сомия	Барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ бозии “Сабзабот чамъ кунед” истифода бурда шуд. Дар вақти ҷамоварии сабзабот аз уҳдаи омода кардани афсона баромад.
Кароматулло	Аз уҳдаи бозии “Тарозу” баромада метавонад. Ҷуфтҳои фонетикиро номбар карда метавонанд ва садоҳоро дуруст

	интихоб мекунад.
Валихоча	Аз рӯйи мавзуи “Чангал” ҳикоя карданро дӯст медорад, лекин бо азият онро аз худ мекунад.
Оимниссо	Баъд аз бозиҳои “Чустучу бо ном” ва дигар бозиҳо дар ислоҳи нуқсони лакнатзабонӣ бартарӣ дида шуд. Нуқсони лакнатзабонии ӯ миёна буда, ба бозиҳо шавқу рағбат дорад.

Инчунин, логопедҳо ва мураббӣён дар нимаи якум ва дуюми рӯз барои кӯдакон бозиҳои фардии истироҳаткунанда ташкил мекарданд. Логопед ба ғайр аз бозиҳои фардӣ барои ислоҳи кӯдакони лакнатзабон чорабиниҳои фарҳангӣ, аз қабилӣ рақсҳо ва сурудхонӣ, ки онро ритмикаи логопедӣ меноманд, мегузaronиданд.

Маълумот дар бораи аҳли хонавода ҳамчун суҳбат гузаронида шуд. Инчунин, бо воситаи бозӣ барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ дар гурӯҳҳои томактабӣ истифода бурда шуд.

Натиҷаи ибтидоии ташхис барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ дар кӯдакон нақши муҳими бозӣ ва суҳбатро бо онҳо нишон медиҳад. Дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ нуқсони лакнатзабонӣ малакаҳои муошират дар сатҳи паст қарор дошт ва баъд аз бозиҳо бартарӣ дида шуд.

Гузaronидани машғулият бо воситаи бозӣ, маҳс ва машқҳо ва усулҳои логопедии ритмикӣ, ки барои бартариф кардани лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ нигaronида шуд.

Дар марҳилаи ташаккули таҷриба 4 -кӯдаки таҳсилоти томактабӣ ширкат варзиданд. Машғулият ҳафтае ду маротиба гузаронида мешуданд, давомнокии машғулият 15-20 дақиқа буд.

Мақсад: Ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакони синни томактабӣ бо ёрии машқҳо, бо воситаи бозӣ.

Вазифаҳо:

1. Ташаккул додани малакаҳои муошират дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, ки лакнатзабонӣ доранд;

2. Ташаккули фасеҳи нутқ дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ;

3. Инкишофи захираи луғавии пасивӣ ва фаъол;

Принсипҳои методологии зерин низ риоя карда шуданд:

- Принсипи мураккабӣ;

- Принсипи пайвастагӣ;

- принсипҳои умумии дидактикӣ;

- Принсипи марҳилавӣ;

- баҳисобгирии хусусиятҳои шахсӣ;

- баҳисобгирии фаъолияти роҳбарикунанда.

Ҳама гурӯҳҳо дорои сохторӣ возеҳ мебошанд:

- салом;

- қисми асосӣ;

- анҷоми машғулият.

Дар асоси параметрҳои дар боло зикршуда, маҷмуи гурӯҳҳо таҳия карда шуданд.

Гурӯҳҳои ҳамаҷониба барои ташаккули маҳорат ва малакаҳои нутқ ва ғайримаъноӣ дар кӯдакони синни томактабӣ пешбинӣ шудаанд.

Барои тасдиқи самаранокии маҷмуи гурӯҳҳои таҳияшуда, кор бо гурӯҳи таҷрибавии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, ки лакнатзабонӣ доранд, гузаронида шуд.

3. Таҳлил ва моделсозии натиҷаҳои таҳқиқоти эмпирикӣ

Мақсади ин марҳила санҷиши самаранокии марҳилаи ташаккули таҳқиқоти эмпирикӣ мебошад.

Вазифаҳо:

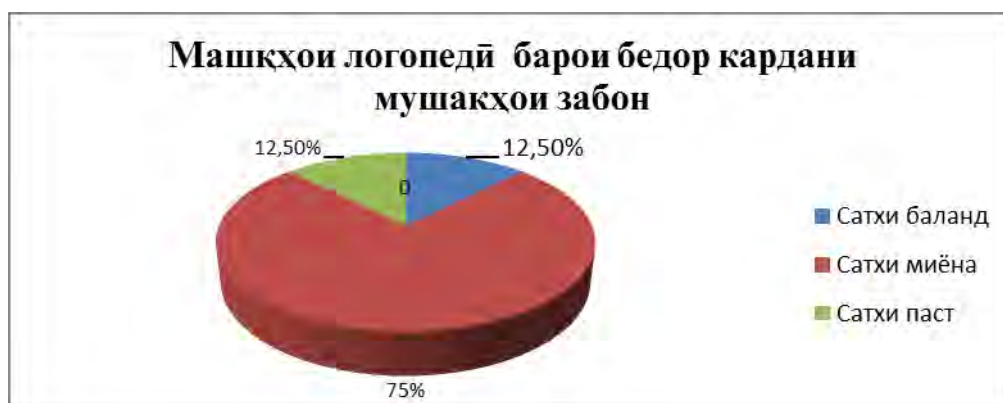
1. Гузаронидани ташҳиси такрорӣ ҳамаҷониба, аз ҷумла муоинаи такрорӣ кӯдакони таҳсилоти томактабӣ бо нуқсонҳои лакнатзабонӣ;

2. Таҳлили миқдорӣ ва сифатии натиҷаҳои гузаронидани машғулиятҳои комплексӣ бо кӯдакони таҳсилоти томактабӣ бо нуқсони лакнатзабонӣ;

Дар асоси ин, мо дар машғулиятҳо, бозиҳои дидактикӣ, эҷодӣ, нақшофарӣ, драмавӣ, маҳси логопедӣ ва ғайраҳо бо истифода аз машқҳои ислоҳӣ ташкил карда, бо ин роҳ дар бештари кӯдакон нуқсони лакнатзабонӣ ислоҳ карда шуд.

Тасдиқи самаранокии маҷмуи методикаҳои таҳияшуда, ки дар қор бо гурӯҳи кӯдакони синни томактабӣ барои ислоҳи лакнатзабонӣ истифода шуданд, дар диаграмма оварда шудааст.

Диаграммаи 1.

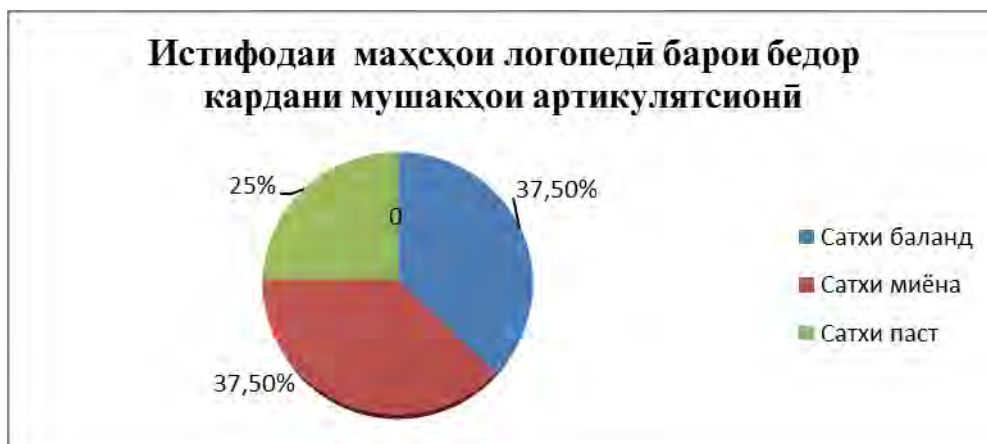

Аз натиҷаҳои бадастомада пешравии назаррасро мебинем. Аз ҷумла, 12,5% сатҳи баланди машқҳои бозикунӣ, 75% кӯдакон сатҳи миёнаи машқҳои бозикунӣ, 12,5% кӯдакон машқҳои бозикунӣ дар сатҳи паст қарор доранд.

Баъд аз таҳқиқот дар 1-нафар кӯдак, дар сатҳи баланд нуқсони лакнатзабонӣ тамоман бартараф шуд, дар 6-нафар кӯдакон ифоданокии нутқ беҳтар шуд, дар 1-нафар кӯдак ифоданокии нутқ дар як сатҳ боқӣ монд.

Дар ҷадвали №3 бо воситаи зонд, шпател ва бозиҳои ритмикӣ ислоҳи нуқсони лакнатзабонӣ дар таҳқиқот истифода бурда шуд. Натиҷаи таҳқиқот чунин сурат гирифт.

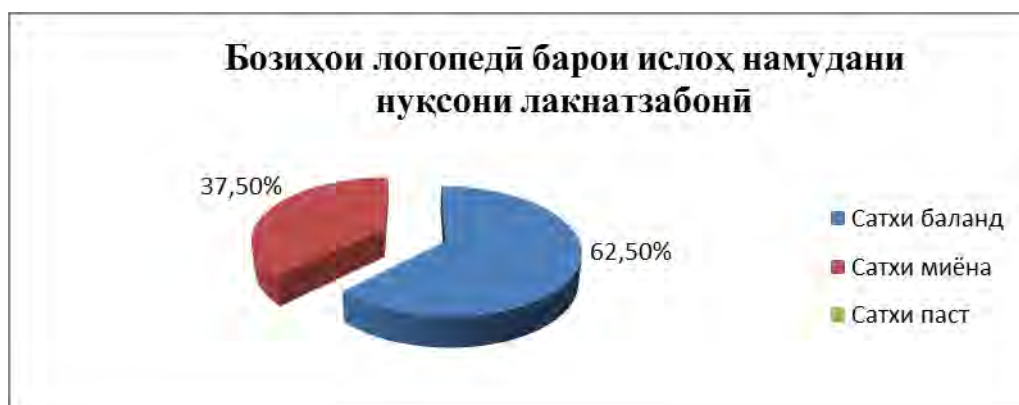
Диаграммаи 2.

Аз чадвал чунин бармеояд, ки аз 8 -нафар озмудашудагон, яъне мавриди ташҳиси педагогӣ фарогирифташуда, фақат 3 –нафар кӯдак, (37,5%) бо воситаи маҳси логопедӣ нуқсони нутқ дар сатҳи баланд ислоҳ гардида, 3 нафар, яъне (37,5%) дар сатҳи миёна ва 2 нафар кӯдак (25%) дар сатҳи паст қарор доранд.

Таҳқиқот дар чадвали 4, барои ислоҳ намудани лакнатзабонӣ бозиҳои рӯйи мизӣ, эҷодӣ, театрий, ангуштӣ дар мавзуи “Баръакс гӯед”, “Тарозу”, “Кулбача”, “Ҷуфтро интиҳоб кунед”, “Ҷумларо анҷом диҳед”, “Хор”, “Калимаро ёбед”, “Сабзавот” ва ғайра гузаронида шуда, мо дар ҷараёни таҳқиқот чунин натиҷабардорӣ намудем:

Диаграммаи 3.

Ташҳиси педагогӣ оид ба бозиҳои логопедӣ барои ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ, иҷрои супориши амалӣ, ба вазъи нутқронӣ яъне натиҷаи ташҳиси педагогӣ чунин буд; 5-нафар дараҷаи баланд, 3-нафар дараҷаи миёнаи нуқсони лакнатзабонӣ баргараф карда шуд.

Аз чадвали 2-юм 1-нафар, аз чадвали 3-юм 2-нафар аз дараҷаи паст баъди корҳои ислоҳӣ ба дараҷаи миёна ва баланд гузаронида шуд. Аз 8-нафар кӯдак нуқсони лакнатзабонӣ баъд аз корҳои ислоҳӣ бо воситаи бозӣ бартараф карда шуд.

Ба таври иловагӣ, таҳлили 10-нафар кӯдакони ширхоргоҳ-кӯдакестони хусусии “Наберача” гузаронида шуд. Натиҷаи пурсиш чунин сурат гирифт.

Мо дар бисёр соҳаҳо пешравиҳои назаррасро мебинем. 2-нафар кӯдакони (20%), сатҳи баланди бозикунӣ доранд. 6-нафар кӯдакони (60%) кӯдакони сатҳи миёнаи бозикунӣ доранд. Инчунин 2-нафар кӯдакони (20%) кӯдакони бозикунӣ дар сатҳи паст қарор доранд.

Дар 60% кӯдакони (6-нафар кӯдак) ифоданокии нутқ беҳтар шуд, дар 20% кӯдакони (2-нафар кӯдак) ифоданокии нутқ дар як сатҳ боқӣ монд. Фаъолияти нутқ дар 20% кӯдакони (2-нафар кӯдак) афзоиш ёфт.

Давомнокӣ ва басомади гирифтдорӣ дар 60% кӯдакони (6-нафар кӯдак) коҳиш ёфта, дар 20% кӯдакони (2-нафар кӯдак) дар ҳамон сатҳ боқӣ мондааст. Фаъолияти нутқ дар 20% кӯдакони (2-нафар кӯдак) афзоиш ёфт.

Таҳқиқот дар ду кӯдакестон баъд аз гузаронидани бозиҳои логопедӣ натиҷабардорӣ карда шуд:

Барои баробар кардани фоиз дар чадвал нишондодро ба таври зерин пешниҳод намудем:

№	Сатҳи рушд	Озмудшавандагон	
		Нафар	Ба ҳисоби %
1.	Баланд	11	61,1 %
2	Миёна	5	27,8 %
3	Паст	2	11,1 %
4	Ҷамагӣ	18 нафар	100 %

-дараҷаи баланд ислоҳ намудани нуқсони лакнатзабонӣ дар 11-нафар кӯдак; - дараҷаи миёна дар 5-нафар кӯдак; -дараҷаи пастро 2 - нафар кӯдак соҳиб гаштанд. Баланд-61,1%. Миёна-27,8%. Паст-11,1%.

Дар натиҷаи таҳқиқот ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст:

- дар муқоиса бо муоинаи ибтидоӣ, афзоиши хоси шахсият дар раванди технологияи бозӣ дар гурӯҳи таҷрибавии кӯдакони синни томактабӣ нуқсони лакнатзабонӣ мушоҳида мешавад:

- зарурати муошират бо кӯдакон вучуд дорад;
- зухуроти фаъоли дар гурӯҳ .

Гузaronидани таҷрибаи назоратӣ имкон дод, ки ба самараи кори иҷрошуда баҳо дода шавад. Ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои логопедӣ бо кӯдакони лакнатзабон бояд машқҳои ислоҳӣ бо воситаи технологияи бозӣ, ки устувории диққат, мушоҳида, қобилияти такрор кардани як қатор амалҳои пайдарпайи додашуда, қобилияти иваз кардани онҳо инкишоф меёбанд, гузаронида шаванд.

Бо дохил кардани супоришҳо оид ба устувории диққат, мушоҳида, қобилияти такрор кардани силсилаи амалҳои пайдарпай, қобилияти гузаштан аз як ҳаракат ба ҳаракати дигар, дар хотира нигоҳ доштани миқдори муайяни ҳаракат, мо тағйироти мусбатро дар мушоҳидаҳо ва мушоҳидаҳои таҳқиқоти таҷрибавии худ қайд кардем. Маълумоте, ки ба даст оварда шуд, барои тасдиқи гипотезаи мо ҳамчун асос пешниҳод гардид.

Хулосаи боби дуюм

Истифодаи машқҳои ислоҳӣ ва тарбиявӣ дар машғулиятҳои ритми логопедии кӯдакони синни мактабӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, ба хулосае омадем, ки машғулиятҳо барои рушди овоз ва нафаскашии дурусти нутқ ҳангоми лакнатзабонии кӯдакон хеле зарур ва муфиданд, зеро кӯдакон аксар вақт аз садои худ метарсанд, оромона ва номуайян ҳарф мезананд ва ин нуқсонро тақвият мебахшад, яъне машқҳои логоритмикӣ бо дохил намудани машқҳои ислоҳию тарбиявӣ барои ислоҳи он кумак мекунад ва танҳо бо кори мутабиқшудаи муташакиллонаи мутахассисони гуногун натиҷаи мусбат ба даст овардан мумкин аст.

Роҳҳои зиёде барои ислоҳи лакнатзабонӣ дар кӯдакон вучуд доранд.

1. Интихоби шакли бозӣ бояд аз ҷиҳати педагогӣ ва дидактикӣ асоснок бошад. Логопед бояд донанд, ки ин ё он бозиро бо кадом мақсад мегузаронад.

2. Бозиҳо бояд аз ҷиҳати мазмун ҷолиб бошанд ва бо возеҳӣ ҳамроҳ бошанд.

3. Бозиҳо бояд ба синну сол ва имкониятҳои кӯдакон ва нуқсонҳои лакнатзабонӣ мувофиқ бошанд.

4. Вақти тайёри ва гузаронидани бозӣ ва манфиатҳои он бояд дар таносуби оқилона бо ҳам бошанд. Давомнокии бозӣ аз 5 то 15 дақиқа аст.

5. Бозиҳо бояд бо суръати суст гузаронида шаванд, то кӯдак имконият пайдо кунад, ки вазифаро фаҳмад, интихоби бошуурона барои пешгирӣ аз хатоҳо кунад ва логопед ба ӯ дар ин кор кӯмак карда тавонад.

6. Дар бозӣ ба иштироки фаъоли нутқи ҳамаи кӯдакон муваффақшудан лозим аст.

7. Ҳангоми ташкили бозӣ, кӯдакон бояд малакаҳои идоракунии нутқи худ ва нутқи ҳамсолони худро инкишоф диҳанд, барои дуруст ва зуд иҷро кардани вазифаҳо саъй кунанд.

8. Логопед бевосита дар бозӣ иштирок мекунад, ҳангоми бозӣ ӯ дар нутқи кӯдакон ислоҳи зарурӣ ворид мекунад ва ҳатман барои иҷрои дуруст, эҷодкорӣ ва ташаббус ташвиқ мекунад.

Бозии дидактикӣ ҳамчун усули асосии таълим дар гурӯҳҳо барои кӯдаконе, ки умуми ноинкишофи нутқи лакнатзабонӣ доранд, гузаронида мешаванд.

Барои бозии кӯдак майдони васеъ, барои сайри ҳаёлотӣ бой ва эҷодкорӣ фароҳам оварда шудааст. Машқҳои бозӣ бояд дар фазои ором ва хуш истикбол карда шаванд. Шумораи вазифаҳои ба кӯдак пешниҳодшаванда бояд ба имкониятҳои фардии ӯ ва тавсияҳои логопед мувофиқат кунанд.

Дар ҳеҷ сурат, мо набояд иҷрои бозиро маҷбур кунем, кӯдаконро барои қореро натавоништан маломат намоем.

На танҳо ба кӯдак чизеро омӯхтан, балки дар ӯ эътимод ба худ, боварӣ дар худ, қобилияти дифоъ ва қарори худро муҳофиза кардан муҳим аст.

Бозиҳои логопедӣ бо истифодаи усулҳои гуногун гузаронида мешаванд. Усули таълим дар педагогика ҳамчун як роҳи фаъолияти муштараки омӯзгор ва кӯдакон ба ҳисоб меравад, ки ба рушди дониш, маҳорат, малакаҳо аз ҷониби кӯдакон, ташаккули қобилияти ақлӣ, рафтор ва сифатҳои шахсӣ равона карда шудааст.

Интихоб ва истифодаи ин ё он усули амалӣ, аёнӣ ва шифохиро хусусияти нуқсонҳои нутқ, мувзӯъ, ҳадафҳо ва вазифаҳои ислоҳӣ-логопедӣ, марҳилаи қор, синну сол, хусусиятҳои фардии-психологӣ кӯдак муайян мекунад.

Дар ҳар як марҳилаи қори логопед самаранокии азхудкунии малакаҳои дурусти нутқ тавассути гурӯҳи мувофиқи усулҳо таъмин карда мешавад.

Усули аз ҳама самарабахш истифодаи бозиҳои дидактикӣ (таълимӣ) ҳамчун яке аз шаклҳои таъсири тарбиявии калонсолон ба кӯдак ва дар айни замон - намуди асосии фаъолияти кӯдакони томактабӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, бозии дидактикӣ ду мақсад дорад: яке аз онҳо таълимӣ аст, ки шахси калонсол ба он кӯшиш мекунад ва дигаре бозиест, ки кӯдак барои он амал мекунад.

Зарур аст, ки ин ду мақсад якдигарро такмил диҳанд ва азхудкунии маводи барномавиरो таъмин кунанд. Аз ин рӯ, вазифаҳои логопед, ки ба рушди нутқ нигаронида шудаанд, бехтараш ба тарзи бозӣ истифода мешаванд.

Аз ин рӯ, вазифаҳои, ки ба рушди малакаҳои таҳлил ва синтези омӯзиши хониш, инкишофи нутқ нигаронида шудаанд, ба тариқи бозӣ таълим дода мешаванд.

Як қатор бозиҳои дидактикӣ ба принципҳои зерин асос ёфтааст:

- бозии дидактикӣ бояд ба нуқсони лакнатзабонӣ асос ёбад;
- бозии дидактикӣ бояд ба иштироки таҳлилгарон мукамалтар (биноӣ ва шунавоӣ) дар раванди кори ислоҳӣ мусоидат кунад;
- таъйиноти ашё, расмҳо, дастурҳо, маъноӣ саволҳо, шароити бозиҳо барои кӯдакон бояд равшан ва фаҳмо бошанд;
- воситаҳои, ки логопедҳо ҳангоми гузаронидани бозиҳо истифода мебаранд, бояд аёнӣ бошанд;
- шароити бозӣ ва миқдори имтиёзҳои, ки дар он истифода мешаванд, бояд иштироки ҳамаи кӯдаконро ба раванди ислоҳот таъмин кунанд.

Барои кумак ба кӯдакон ва ташаккули тафаккури аёнӣ-инъикос дар онҳо, панелҳои махсусро истифода бурдан лозим аст. Вазифаҳои бозӣ барои кӯдакон, барои рушди нутқи лакнатзабонӣ пешбинӣ шуда, ҳамзамон ба рушди ҳамаҷонибаи кӯдак нигаронида шудаанд.

Ин тавассути чалби кӯдак ба як намуди муайяни бозиҳо ва ҳолатҳои нутқ ба даст оварда мешавад, ки дар он ӯ (кӯдак) иштирокчии фаъол аст, қобилияти мулоҳиза, чамбаст, таҳлил ва ҳулосаҳои мустакилона дорад.

Ҳамин тариқ, бо дарназардошти сохтори нуқсон дар кӯдакони дорои инкишофи нутқи умумӣ, мо бозихоеро истифода мебарем, ки ба рушди функцияҳои олии равонӣ дар кӯдакон, аз қабili идрок, диққат, хотира нигаронида шудаанд. Бозихо, дар кӯдакон дарки ҳамаҷонибаи мавзӯ, ташаккули луғат, аз худ кардани малақаҳои калимасозиро ташаккул медиҳанд. Аз ин рӯ, гузаронидани бозихои дидактикӣ бо кӯдакон барои ислоҳи нуқсони лакнатзабонӣ муҳим аст.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

Омӯзиши доираи васеи масъалаҳои марбут ба усулҳои муосири гузаронидани дарсҳои логопедӣ бо кӯдаконе, ки нуқсони нутқӣ доранд, ба мо имкон дод, ки як қатор хулосаҳо ва тавсияҳо оид ба роҳҳои истифодаи технологияҳои бозӣ дар раванди машқҳои ислоҳӣ ва рушд, дар машғулиятҳои логопедӣ таҳия карда шаванд:

1. Дар чараёни гузаронидани тадқиқот аз рӯйи натиҷаҳои бадастомада мо ба хулосае омадем, ки дар аксари ҳолатҳо сабабҳои асосии лакнатзабонӣ метавонанд ҳолатҳои гуногуне бошанд, ки аз шароитҳои гуногун бармеоянд. Дар асоси ин, волидайн ва омӯзгорон ҳангоми муайян кардани ин сабабҳо ва интихоби роҳҳои ислоҳи шакли суштавии нутқ дар кӯдакон бояд хеле дуруст ва бодикқат бошанд. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки аз ҳолатҳои вазнинтар гардидани ҳолатҳои мавҷуда канорагирӣ кунанд.

2. Дар рисола маҷмуи машғулиятҳои таҷрибавӣ пешниҳод карда шудааст, ки нишон медиҳанд, ки чӣ гуна бозиҳои логопедӣ барои ислоҳи лакнатзабонӣ ба даст кардани ҳолати асабонии кӯдакони синни томактабӣ таъсири бузурги мусбӣ мерасонанд, ба ташаккули сифатҳои мусбати онҳо ва бартараф намудани ҷанбаҳои манфии иҷтимоисозии кӯдакон мусоидат мекунанд.

3. Истифодаи машқҳои ислоҳӣ ва тарбиявӣ бо воситаи бозӣ, дар машғулиятҳои ритмикаи логопедии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, ба хулосае омадем, ки машғулиятҳо барои рушди овоз ва нафаскашии дурусти нутқ ҳангоми лакнатзабонӣ, истифодаи зонҳои тиббӣ, (зонд) кӯдакон хеле зарур ва муфиданд, зеро кӯдакон аксар вақт аз садои худ метарсанд, оромона ва номуайян ҳарф мезананд ва ин нуқсонро тақвият мебахшад, яъне машқҳо бо технологияи бозӣ дохил намудани машқҳои ислоҳию тарбиявӣ барои ислоҳӣ он қумак мекунанд ва фақат бо кори мутобиқшудаи муташаккилонаи мутахассисони гуногун натиҷаи мусбат ба даст овардан мумкин аст.

4. Дар асоси таҳлил ва омӯзиши шиддатгирии лакнатзабонӣ дар кӯдакон маълум шуд, ки аксарияти кӯдакон сатҳи миёнаи лакнат доранд. Дар асоси ин, бозиҳои дидактикӣ, бозиҳои эҷодӣ, нақшофарӣ, бозиҳои саҳнасозӣ, машқҳои логопедӣ ва ҳамаи он машқҳои, ки ба ислоҳ ва имкон фароҳам овардани нутқи кӯдакони нуқсонӣ нутқӣ нигаронида шудаанд, ташкил карда шуданд.

5. Дар рафти тадқиқоти таҷрибавӣ дигаргуниҳои мусбат ба даст оварда шуданд, ки дар рафти он корҳо оид ба зиёд кардан ва инкишоф додани мушоҳида, алоқамандии як қатор амалҳои пайдарпай, дар хотира нигоҳ доштани миқдори муайяни амалҳо гузаронида шуданд, гузаштан аз як амал ба амали дигар. Мушоҳидаҳо дар таҳқиқоти таҷрибавӣ динамикаи мусбати ислоҳи камбудихоро нишон доданд, ки барои тасдиқи фарзияи ба миён гузошташуда асос шуда буданд.

Дар алоқамандӣ ва хулоса тавсияҳои зерин пешниҳод мегарданд:

1. Минбаъд мутахассисон-логопедҳо мавзӯи мазкурро васеътар ва амиқтар таҳлилу омӯзиш намуда, баргарафсозии нуқсонҳои нутқиро бо воситаи усулҳои нав ва ба воситаи машқҳои махсус пешниҳод намоянд.

2. Дар курсҳои такмили ихтисоси кадрҳои педагогӣ курсҳои махсус барои мутахассисони ин соҳа баргузор гардад.

3. Ҷиҳати омода кардани шумораи бештари мутахассисон вабаста ба самт ҷудо карда шавад.

4. Ба мутахассисоне, ки бо кӯдакони имконияти махсусдошта кор меkunанд, аз ҷумла, бо нуқсонӣ нутқӣ барои гирифтани таҳсилоти олиӣ махсус имконият дода шавад.

Рӯйхати адабиёт

1. Альтшуллер, Г.С. Теории развития творческой личности: ч. Г.С.Альтшуллер. М: 2021. 211с
2. Амонов Р. Афсонаҳои халқии тоҷикӣ. Душанбе. 1980. 55с.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. - М: Просвещение. 2008. – 158с.
4. Андрес Э.А. Недостатки речи и борьба против них в семье и школе. - Кронштадт. 1897. 105 с.
5. Анохин П.К. Избранные труды, М. Наука. 305с.
6. Анпилогова Б.Г., Сосенко Э.Ю., Федяковская Н.К. Пособие по развитию навыков устной речи. - М.: Русский язык. 2005. 136с.
7. Аристотел. Ф. Риторика. Пер. Н.Платоновой. Античные риторики. Собр. текстов, коммент и общ. ред. А.А.Тахо-Годи. -М: 1978. 200с.
8. Арутюнян Л.З. Как лечить заикание: Методика устойчивой нормализации речи. - М: Эребрус. 2003. 130с.
9. Асатиани Н.М., Белякова Л.И., Калачева И.О. и др. Данные клинико-физиологического исследования детей дошкольного возраста, страдающих заиканием. Дефектология. - 1978. - №1. - С.240.
10. Асатиани Н.М., Казаков В.Г. Клиническая характеристика взрослых больных с затяжными формами заикания. - Журнал невропатологии и психиатрия. - 1974. - Вып. 4. - 438с.
11. Астахов В.М. Введение в дефектологию с основами нейропатопсихологии М. 1994. 65с.
12. Афрӯз, Ғуломалӣ. Муқаддимае бар раваншиносӣ ва омӯзишу парвариши кӯдакони истисноӣ.-Интишороти донишгоҳи Техрон. чопи ҳаштум, 1834.
13. Ахавон, Валеуллоҳ. Арзишҳои шахсият.-Интишороти донишгоҳи Техрон, 357.

14. Ахутина Т.В. Порождение речи: нейролингвистический анализ синтаксиса. М.1989. 110с
15. Беккер К.П. Комплексный метод устранения заикания у детей дошкольного возраста. Заикание. - М.: Медицина, 1978. 151с.
16. Белякова Л.И. Проблемный подход к анализу патогенетических механизмов заикания. Заикание: проблемы теории и практики. Под ред. Беляковой Л.И. М.- 1992. 150 с.
17. Белякова Л.И., Дьякова Е. А. Заикание: Учеб. пособие для студ. Пед. Институтов по специальности "Логопедия". - М: В.Секачев, 2008. 263с.
18. Белякова Л.И., Дьякова Е.А. Заикание. - М., 1998. 304с.
19. Белякова Л.И., Дьякова Е.А. Речевые паузы в нормальной речи и при заикании. Вопросы психологии. № 3, 1993. С.94. 88с
20. Белякова Л.И., Дьякова Е.А. Сравнительный анализ речезыковых параметров у лиц с нормальной речью и заикающихся. Психоллингвистика и современная логопедия. Под ред. Халиловой Л.Б. М.-1997. С. 169. 156с
21. Белякова Л.М., Дьякова Е.А. Заикание. - М.: В. Секачев, 1998. – С.304. 266с.
22. Блехер Ф.Н. Дидактические игры и занимательные упражнения в 1 классе. М: 1964. С.160. 75с
23. Бобочонов А.Қ. Тараққиёти физкультура ва спорт дар ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1971-1985. Дисс. канд. пед. Илм.- Душанбе, 1980. С.183
24. Богомолова А.И. Устранение заикания у детей и подростков. - М: 1977. 96 с.
25. Болдырева Т.А. Динамика формирования личности заикающихся. Заикание. Проблемы теории и практики. Под ред. Беляковой Л.Б. М- 1992. 87с.

26. Борисова Е.А. Развитие мимической интонационной выразительности речи у заикающихся дошкольников. Логопед №1, 2005. 205 с.
27. Бородич. А.М. Методика развития речи детей. М.1981. 256 с.
28. Борякова Н.Ю. Особенности формирования речевых высказываний у старших дошкольников с ЗПР М. 1983. 440с
29. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве. - М: Просвещение, 2000. 40 с.
30. Валитова И.Е. психология развитие ребёнка дошкольного возраста. Минск 1999. 160 с.
31. Васильев Ю.А. Голосоречевой тренинг. - СПб.: Спб. гос. академ. театр. иск-ва, 2006. 415 с.
32. Венгер Л.А. Восприятие и обучение (дошкольный возраст). - М., 1969. 365 с.
33. Вербовая Н.П., Головина О.М., Урнова В.В. Искусство речи. М. - 1977. 154 с.
34. Власова Н. А., Герценштейн Э.Н. Опыт работы с логоневротиками дошкольного возраста. - Невропатология и психопатия. - 1939. - Т. VIII. - Вып. 9-10. 100 с.
35. Власова Н.А. Логопедическая работа с заикающимися дошкольниками. М. - 1959. 82 с.
36. Власова Н.А. О заикании детей дошкольного возраста. Педиатрия. -1974. - №7. 290 с.
37. Волкова Г.А. Коррекционная работа с заикающимися детьми дошкольного возраста по системе игр. Педагогические пути устранения речевых нарушений у детей. - Л. 1976. 235с.
38. Волкова Г.А. Заикание и дизонтогенез. Методы изучения и преодоления речевых расстройств СПб. Пресс. 2003. 240с.
39. Волкова Г.А. Игровая деятельность в устранение заикания у дошкольников.- М.,1983.- 143с.

40. Волкова Г.А. Игровая деятельность в устранении заикания у дошкольников. Логопедия. Методическое наследие. Кн. II. - М., 2003. -С. 245. 63с
41. Волкова Г.А. Игровая деятельность в устранении заикания у дошкольников. - М. 1983. С.240. 183с
42. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика. - М., 1985. С.191.75с.
43. Волкова Г.А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики: Учебно-методическое пособие. - СПб. 2003 С.144. 71с.
44. Волкова Л.С. Хрестоматия по логопедии "Нарушение детской речи и их устремление в учебно-воспитательные процессы. М 1969. С.370. 34-58с.
45. Воронина А.П. Логопедическая работа по профилактике дисграфий в условии д/с для детей с нарушениями М. 1987. С.560.432с.
46. Воронина А.П. Воспитание детей в старшей группе: Пособие для воспитателя дет. сада. [Текст]. Воронина А.П. Матусик. - М: Просвещение, 1983. С.175. 113с
47. Воронина А.П. Воспитание и обучение детей с расстройствами речи. Под ред. С.С. Ляпидевского и В.И. Селиверстова. М., Просвещение, 1968. С.247. 74с.
48. Выгодская И.Б., Пеллингер Е.А., Успенская Л.П. Устранение заикания у дошкольников в игре. Пособие для логопедов. М.-1984. С.176. 62,67,76,79с
49. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышления и речь. Издательство А.Н. РСФСР 1956. С.517. 413с.
50. Выготский Л.С., Маркова А.К. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка. Вопросы психологии. - 1997. 96.с. С.100.62,76с.
51. Гвоздев А.Н. Вопросы улучшения детской речи. М. 1961. С.66. с.43

52. Гвоздев А.Н. От первых слов до первых классов. Саратов 1981. С.323. с.266
53. Гербова. В.В. Занятие по развитию речи старшей группе детского сада. М.1984. 144с
54. Гил Ват. Роҳнамоии дармони лакнати забон. Тарҷумаи Ноҳиди Азимӣ. Техрон. С.162. 120с.
55. Гиляровский В.А. К вопросу о гене заикания у маленьких детей и нақши его для общего развития личности и его лечение. Советская невропатология, психиатрия и психогигиена. Т. 1 Вып. 9 -10, М.1932.- С.570. 582с.
56. Гиляровский В.А. О нарушениях речи и мерах борьбы с ними. Вопросы патологии речи. - Харьков, 1959. – С.32. 8,9с.
57. Гринер В.А. Логопедическая ритмика для дошкольников. - М: Учпедгиз, 1958. С.168. 19с.
58. Гринер В.А., Самойленко Н. С. Логопедическая ритмика. - М: Учпедгиз. 1941. С.80. 66 с.
59. Гутенберг С. П. Исследования и материалы, сб. 16, М., 1968. С.310. 146с.
60. Дель С.В. Исследование невербальных средств общения у младших школьников с заиканием. Логопед №3. 2005. С.415. 359с.
61. Дети с задержкой психического развития (подряд Власовой Т.А, Лубовского В.И., Цыпиной Н. А.) М. Педагогика 1984. С.256. 183с.
62. Дидактические игры и упражнения по сенсорному воспитанию дошкольников. Под ред. Л.А. Венгера. М., 1973. С.95. 34с
63. Дьякова Е. А. Речевые ошибки и особенности процесса речеобразования у заикающихся. Заикание. Проблемы теории и практики. Под ред. Л.И.Беляковой. М.-1992. 50с.
64. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников. - М. 1985. 89с.
65. Жинкин Н.И. Заикание. Хрестоматия по логопедии. Под ред. Л.С. Волковой, В.И. Селивёрстова.- М., 1997. 127с.

66. Жинкин Н.Н. Мышление и речь. М., Изд. АПН РСФСР 1963. 214с.
67. Жуковская Р.И. Воспитание ребенка в игре. - М. 1963
- Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры. Психологическая наука и образование. - М. 1996. - №3. С.584. 517с.
68. Заикание у подростков. Книга для логопеда. Из опыта работы. Сост. Буянов М.И. - М. - 1989. С.175. с92.
69. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. - М., 1986. С.320. 233с.
70. Запорожец А.В. Эльконин Д.Б. Психология детей дошкольного возраста. - М., 1964. С.352. 145с.
71. Зимняя И.А. Основы теории речевой деятельности. М.-1974. С.164. 72с.
72. Зыкова Т.В. О связи между трудовой деятельностью и интеллектуальным развитием ребенка. Дефектология. 1963. 10с.
73. Игры в логопедической работе с детьми: Книга для логопеда. Ред. сост. В.И. Селиверстов. М., 1987. С.144. 84с..
74. Иматова Л. "Рангинкамон". Душанбе. 2012. С.119. 65,67,69,76с.
75. Калачева И.О. Использование семейной психотерапии в процессе реабилитации детей раннего возраста, страдающих заиканием. Заикание: проблемы теории и практики. М.-1992. С.107. 100с.
76. Калмыкова И.Г. Таинственный мир звуков. Фонетика и культура речи в играх и упражнениях. - Ярославль: Академия развития. 2008. 185с.
77. Калягин В. Если ребенок заикается. - СПб. Москва, Харьков, Минск, 1998.153с.
78. Капранова С.В. Путешествие с волшебной источкой: Программа развивающе - коррекционной работы с детьми дошкольного и младшего школьного возраста. - Ростов-на-Дону. 2007. С.79. 29с.
79. Карпова С.Н. Колбова И.Н. Особенности ориентировки на слово у детей. М 1978.

80. Ковшиков В. А. Особенности заикания и педагогические пути его устранения у больных с различными нервно-психическими расстройствами: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. - М. 1972. - 246 с.
81. Ковшиков В.А. Исправление нарушений различных звуков. Спб.1995
82. Ковшиков В.А. Экспрессивная алалия. - М.:«Институт общегуманитарных исследований». В. Секачев, 2001. С.96. 54с.
83. Конвенсияи байналмиллалӣ оид ба маъубон. Душанбе. -2018. 43с.
84. Консепсияи мактаби миллии ҚТ.- Душанбе, 1995.-С.26. 14с.
85. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе. 2006.
86. Консепсияи таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) самтҳои асосии рушди таҳсилоти фарогир. Душанбе. 2015.С.35.14,17с.
87. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2003. С.86. 36с.
88. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” Душанбе. 2015. 180с., 2004. 91с. 57,76с
89. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш». Душанбе. 1997. С.32. 14с.
90. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд. Душанбе. 2015. С.132. 84.85с.
91. Кочергина В.С. Брадилалия, тахилалия, спотыкание. Расстройства речи у детей и подростков. Под ред. С.С. Ляпидевского.- М., 1969. С. 270. 214-226с
92. Кочергина В.С. Классификация заикания у детей на основе патогенетического принципа. IV. Симпозиум детских психиатров социалистических стран: Тез. Докл. - М., 1976. - С. 242. 239с.
93. Кряжева Н.Л. Мир детских эмоций детей 5-7лет. - М: Академия развития. 2000. С.160.с76
94. Куршев В. А. Заикание. - М: Медицина. 1973. С.159.43с.

95. Куссмауль А. Расстройства речи. Опыт патологии речи. Д-ра Адольфа Куссмауля, профессора в Страсбурге. Киев Издание врача Б.А. Хавкина 1879г. IX С.276. 138с.
96. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи ташаккули тарзи ҳаёти солим то соли 2010» аз марти соли 2003. № 84. Душанбе 2003.
97. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон Душанбе. 2010.
98. Қурбонова Г. Автореферат. Влияние нравственно-волевых качеств у детей старшего дошкольного возраста в процессе использования народных подвижных игра. Душанбе-2016. С.22. 14,16,18с.
99. Лагузен Ч. Способ излечения заикания. - СПб. 1838. С.250. 47 с
100. Лалаева А.И. Нарушение речи у детей с ЗПР СПб. 1992. С.88с.
101. Лебединский М. С. Афазия, агнозии, апраксии. - Харьков, 1941. С.147. 75,125с.
102. Левина Н.Е. Заикание у детей. В кн: Преодоление заикания у детей. Под ред. Левиной Р.Е. М. 1975. С.70. 3-22с.
103. Левина Р.Е. Общее недоразвитие речи М. 1961. С.366. 327с.
104. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопедии. Издательство: Альянс. 2013. С.367. 261с.
105. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры. Психологическая наука и образование. - М. 1996. - №3. С.31.19с
106. Леонтьев А.Н. Язык, речь, речевая деятельность. М.1961. 131с.
107. Либман А. Расстройства речи и методы их устранения. Под ред. С.С. Ляпидевского и С.Н.Шаховской. МГПИ им. В.И.Ленина. М. 1975. С. 240. 31,36с.
108. Лисина М.И. Проблема онтогенеза общения. М. 1986. С.144. 72с.
109. Логинова Е.А. Патология речи. Источники изучения, диагностика, преодоления. СПб. 1992. С.208. 123с.
110. Логопедия. Заикание. Хрестоматия. - М., 2003. С.304. 98с

111. Логопедия. Под ред. Л.С. Волковой - М.: Просвещение, 1995. - 528с.
112. Логопедия. Под ред. Л.С. Волковой. - М: Просвещение. 1989. С.528. 399с.
113. Логопедия: Учебник для студ. Дефектол. Фак. Пед. Вузов. Под ред. Л.С. Волковой. - 5-е изд., перераб. И доп. - М: Владос., 2004. С.703.
114. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. Вузов. Под ред. Л.С. Волковой, С.Н. Шаховской. - М., 1998. - 680 с.
115. Лохов М.И. Психофизиологические механизмы коррекции речи при заикании. С.-Пб. - 1994. С.304. 276с.
116. Лурия А.Р. Язык и сознание (под. Ред. Хомской Е.Д.) М. 1979. С. 500. 336,367с.
117. Лутфуллоев М, Абдуллоев И. таълими ибтидоии забон ва адабиёти тоҷик. Душанбе -2015. С.133. 119с.
118. Люблинская А.А. Очерки психологического развития ребенка. 2-е изд. - М., 1965. С60. 234с.
119. Ляпидевский С.С., Шембель А.Г. Заикание. Расстройства речи у детей и подростков. Под ред. С.С. Ляпидевского.- М., 1969. 287с. С.226.
120. Маориф дар Чумхурии Тоҷикистон (Маҷмуаи оморӣ давлатии Чумхурии Тоҷикистон). Душанбе. 2006. С.95. 43с.
121. Мардоновой Х.А. Детская литература. Узбекистана. - Ташкент: Ёш гвардия, 1983. С150. 117с.
122. Маҳмадиева М. Маҳси логопедӣ. Душанбе. 2022. Қисми 1.С.270., Қисми 2.С.290.
123. Методика развития речи детей дошкольного возраста Пособие для воспитателя детского сада М. Просвящение 1987. С.274.
124. Мачидова.Б., Дадобоева М. Асосҳои логопедия. Душанбе. 2018. С.138.

125. Мелонифар Бехрӯз. Равоншиносии кӯдакон ва навҷавонони истисноӣ интишороти мактаби олии Порс. шаҳривари 2536.
126. Меньшикова С.В. Коррекция заикания у детей. Практическое пособие для логопедов и родителей. Казань, 1999. С.112.
127. Методика развития речи детей дошкольного возраста Пособие для воспитателя детского сада (под ред. Федоренко Л.П., Фомичева Т.А.) 2-е издание М. Просвящение 1984. С.256.
128. Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях. - М: Просвещение. 1991. С.300.
129. Миронова С.А. Исправление заикания у дошкольников в процессе обучения. Преодоление заикания у дошкольников. Под ред. Проф. Р.Е. Левиной.- М: Педагогика, 1975. -С.150.
130. Миссуловин Л.Я. Заикание и его устранение. - СПб: ООО "СЛП", 1997. С.144.
131. Михайленко Н.Я., Короткова Н.А. Взаимодействие взрослых с детьми в игре. Дошкольное воспитание. - 1993. - №4. - С.18.
132. Мудрость веков. Древняя медицина о сохранении здоровья. - Ленинград: Петрополь, 2001. С.224.
133. Мустафокулов Т.Х. К вопросу активизации физкультуры в условиях жаркого климата в подготовительной группе. В кн: Совершенствование средств и методов физического воспитания учащейся молодежи. Душанбе, 1982. С.100.
134. Наливкин В.М. Очерки быта оседлого туземного населения Ферганы. Казань, 1986. С.180.
135. Намозов Т. Особенности систематизация Таджикских национальных игр [Матн]. Номаи донишгоҳ. Хучанд. 2018. №1 (54) с.210-215.
136. Начатой В.Г. Халмурад Упур Секреты Китайской медицины (1-том). М: Просвещение. 2002. С.203. 110с.
137. Некрасова Ю.Б. Игры в логопедической работе с детьми. М: 2016. С.561. 387с.

138. Немов Р.С. Психология (книга 1). Общие основы психологии. - М: Просвещение. 2007. С.148. 64с.
139. Неткачев Г.Д. Клиника и психотерапия заикания. М., 1914.- С.128. 53с.
140. Никольская И.М. Грановская Р.М. Психологическая защита у детей.-СПб: Речь. 2000. С.504. с.
141. Новикова Е.В. Зондовый массаж (коррекция звукопроизношения). М: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2000. С.496.
142. Нуров А. Педагогикаи этнопедагогӣ ва халқии мардуми тоҷик. Душанбе. Шарқи озод. 2008. С.295.
143. Обидова М. Назари олимон - логопедҳо ба ошкор ва ислоҳнамоии баъзе нуқсонҳои нутқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ. [Матн]. Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳури Душанбе-2024 с.124-30.
144. Одинцова Т. С. Заикание у детей. - Ростов н. Д. 2000. С.288.
145. Основы теории и практики логопедии. Под. ред. Р.Е. Левиной. - М. 1968. С.376.
146. Очерки по патологии речи и голоса. - М., 1959. - С.204. 74-93с.
147. Павлов И.П. Нарушения речи и голоса у детей. М: Педагогика. 1975. С.266.
148. Панфилова М.А. Игротерапия общения. - М: Педагогика, 2017. С.160.
149. Парамонова Л.Г. О заикании: профилактика и преодоление недуга. - СПб: Детство-Пресс, 2010. С.128.
150. Певзнер М.С.. Психология. М: Смысл, 1997. С.287.
151. Пеллингер Е.Л., Успенская Л.П. Как помочь заикающимся школьникам. - М.: Просвещение, 2005. С.175.
152. Перре М. Баумана У. Клиническая психология - СПб: Питер, 2002. С.33. 16с.
153. Петрусинский В.В. Игры - обучение, тренинг, досуг. - М: Новая школа, 2008.

154. Пещерова Е.М. Игры. Детские игры у таджиков и узбеков. (Музей антропологии и этнографии АН СССР). Т. 17.- Д., 1957. С.65.
155. Пещерова Е.М. Некоторые игры среди оседлого населения Туркестана. Бюллетень среднеазиатского университета, 1925. С.60.
156. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. Союз Спб. 1994. С.526. 408с.
157. Пидкасистый П.И. Технология игры в обучении - М: Просвещение. 1992. С.322.
158. Пидкасистым П.И. Ж.С. Хайдаровым. Технология игры в обучении и развитии. - М., 1996. 268с.
159. Поваляева М.А. Педагогическая диагностика и коррекция речи (из опыта работы). - Ростов-на-Дону: Феникс. 1997. С.296.
160. Поварова И.А. Коррекция заикания в играх и тренингах: Практическое руководство для заикающихся и логопедов. - СПб: Союз. 2001. С.287.
161. Программно-методическая оснащения коррекционно-развивающего воспитания и обучения дошкольников с ЗПР. М: Наука-пресс 1998. С.192.
162. Психология: Словарь. Под общ. ред. А.В. Петровского. М.Г. Ярошевского. - М., 1990. С.494.
163. Радина Е.И. Воспитание правильной речи у детей дошкольного возраста. М. 1952. С.176.
164. Рамазонова Р. Дефектология. Душанбе. 2018. С.182.
165. Рамазонова Р. Салямова Д. Бозӣ воситаи ислоҳ намудани нуқсонҳои нутқ ва ташаккули қобилияти хонандагони таҳсилоти ибтидоӣ. Душанбе. 2022. С.158.
166. Рау Е.Ф. О заикании детей дошкольного возраста. М: Медицина, 1964. С.26.
167. Рау Е.Ф., Синяк В.А. Логопедия. - М: Просвещение. 1969.С.324.
168. Раҳимзода Х. Барномаи таълимии тарзи ҳаёти солим барои хонандагони синфҳои 1-11. Душанбе, 2006.С.17.

169. Раҳмонов З., Раҳмонова Д. Асосҳои дефектология. Душанбе. 2018. С.182.
170. Раҳмонов Э.Ш. Дар бораи танзими расму оинҳои халқӣ. Душанбе: Ирфон, 1994. - С.24-25.
171. Раҳмонов Э.Ш. Ҷавонон ояндаи миллатанд. - Душанбе: Ирфон, 1988. - 93с.
172. Резниченко Т.С. Чтобы ребенок не заикался. – М: 2013. 56с.
173. Рождественская В.И., Павлова А.И. Игры и упражнения для исправления заикания. - М: 1978. С.64.
174. Руководство играми детей в дошкольных учреждениях. Под ред. М.А. Васильевой. - М. 1986. С.112.
175. Рычкова Н.А. Карта динамического обследования ребёнка. Практическое пособие. - М: НКЦ. 2011. С.47.
176. Рычкова Н.А. Логопедическая ритмика. - М: Гном-Пресс, 1998. – С.36.
177. Саитбаева Э.Р. Психолингвистический анализ связной речи заикающихся дошкольников в сравнении с нормой. Заикание: проблемы теории и практики. Под ред. Беляковой Л.И. М. - 1992. С.189.
178. Салямова Д. Ақидаи мутафаккирон оид ба пайдоиши лакнатзабонӣ ва ислоҳи он. [Матн]. /Паёми пажухишгоҳи рушди маориф. Душанбе-2022 №1 (37) с.103-107.
179. Салямова Д. Истифодаи ғаъолияти бозӣ дар ислоҳи кӯдакони лакнатзабони таҳсилоти томактабӣ. [Матн]. Паёми Пажухишгоҳи рушди маориф. Душанбе-2022. №4 (40). С.109-114.
180. Самойленко Н.С. Ритмика с логоневротиками дошкольного возраста. М: 1931. С.300.
181. Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2016.
182. Сафаров Ш.А. Арзиши бозӣ дар дарси тарбияи ҷисмонӣ дар мактаби ибтидоӣ, рӯзҳои шанбе. Матн. Вестник ДДТТ. Душанбе, 2005. С.133-134. С.66.

183. Селиверстов В.И. Заикание у детей. Пособие для логопедов. - М: 1994. С.200.
184. Селиверстов В.И. Заикание у детей: Психокоррекционные и дидактические основы логопедического воздействия. - М: ВЛАДОС. 2000. С.208.
185. Селиверстов В.И. Речевые игры с детьми. - М. 1994. С. 344.
186. Сеченов И.М. Избранные произведения М. Изд. АН СССР 1952. С.774.
187. Сикорский И.А. О заикании. - СПб. 1889. С.314.
188. Сикорский И.А. О заикании. Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты). Учебное пособие для студентов высших и средних учебных заведений: В 2 тт. Т.1 Под ред. Л.С.Волковой и В.И.Селиверстова. - М., 1997. - С.233.
189. Сино А.И. Дониш. Душанбе. 2010. С.476.
190. Соколов А.Н. Внутренняя речь и мышление М. 1968. С.248.
191. Сорокина Ю.А. Психолингвистические проблемы общения и обучения языку. - М: 1978. С.206.
192. Спец. Курс: Программа и методика развития речи детей дошкольного возраста в д/с М. 1994. С.198.
193. Степанов О.А., Вайнер М.Э., Чутко Н.Я. Методика игры с коррекционно - развивающими технологиями. Под ред. Г.Ф. Кумариной. - М: Академия. 2003. С.272.
194. Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2020 ва то соли 2030. С.101.
195. Стрельникова А.Н. Дыхательная гимнастика». М: 2007. С.100.
196. Струнина Е. Ушакова О. Развитие речи и творчества дошкольников. Изд. Сфера. 2020. С.152. 45,54с.
197. Тополянский В.Д. Струковская М.В. Психосоматические расстройства. - М: Медицина. 2015. 544с.
198. Турсунов Н.Н. Бозиҳои миллии берунӣ. Душанбе. ДДОТ, 1991.- 83с.

199. Турсунов Н.Н. Проблемаҳои инкишофи оммавии физкултура ва спорт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: Дониш, 1984.- С.65. 55с.
200. Тяпугин Н.П. Заикание. Изд. IV. - М: 1966. - С. 90 - 100.
201. Усова А.П. Обучение в детском саду. М: Просвещение. 1981. С.175. 119с.
202. Успенская Л. П. Учитесь правильно говорить. в 2 ч. Л. П. Успенская, М. Б. Успенский. - Москва: Просвещение. 1992. С.319.
203. Ушинский К.Д. Рассказы и сказки. М: 1978.-С.79. 2
204. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А. Логопедическая работа в специальном детском саду. - М., 1987. С.264.
205. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопедии. - М: 1989. С.233.
206. Флоренская Ю.А. Клиника и терапия нарушения речи. - М: 1948. – С.124.
207. Флоренская Ю.А. Материалы к изучению клиники логоневрозов. Проблемы неврастений и неврозов. - М., Л., 1935. - Вып. 1. - С.125-111с.
208. Фрейд З. Видения психоанализа. М. 2021. С. 236. 138с.
209. Фрешель С.Э. Заикание. Ассоциативная афазия.- М: Госмедиздат. 1931. – С.171. 35,118с.
210. Хачапуридзе Б.И. Основная проблема дошкольной педагогики в свете закономерностей установок. М: 1946г. С.62.
211. Хватцев М.Е. Заикание - недуг устранимый. Логопедия. Методическое наследие. Кн. II. – М: 2003. - С.431.
212. Хватцев М.Е. Логопедия: работа с дошкольниками: Пособие для логопедов и родителей. - М.: Аквариум; СПб: Дельта, 1996. – С.300
213. Хомская Е.Д. Нейропсихология. - М: Медицина, 2007. С.384.
214. Хризман Т.П., Еремеева В.П., Ласкутова Т.Д. Эмоции, речь и активность мозга ребёнка. - М: Педагогика. 2006. С.232.
215. Цвынтарный В. Играем пальчиками и развиваем речь. - СПб: ПИТЕР-КОМ, 2002. С.21.

216. Цвынтарный В. Радость правильно говорить. - М: Центрполиграф. 2002. С.111.
217. Чевелёва Н.А. Исправление заикания у школьников в процессе обучения. - М: Просвещение, 1978. С.112.
218. Чевелёва Н.А. К вопросу о заикании у детей. Дефектология. - 1977. С.550.
219. Чевелёва Н.А. Преодоление заикания у детей. -М: 2001. С.128. 72с.
220. Васильева В.А. Учимся правильно говорить. - М: Центрполиграф. 2007. С.117.
221. Шевцова Е. Е. Психолого-педагогическая диагностика и коррекция заикания. - М., 2009. – С.272.
222. Шевцова Е.Е. Преодоление рецидивов заикания. - М: В.Секачев, 2005.
223. Шермухаммедов Б. Назми халкии бачагонаи тоҷик. [Матн]. Шермухаммедов Б. Душанбе.1973. С.188.
224. Шкловский В. М. Заикание. - М: 1994. – С.256.
225. Шостак Б.И. О некоторых расстройствах моторики при заикании. М: 1967. 272с.
226. Шукуров Т. Рисолаи докторӣ. Душанбе 2002. С.165.
227. Эльконин Д.Б. Игра, ее место и роль в жизни и развитии детей. Дошкольное воспитание. - 1976. №5. - С.204.
228. Эльконин Д.Б. Основные вопросы теории детской игры. В сб: психология и педагогика игры дошкольника.- М: 1966. С.150. 23с.
229. Эльконин Д.Б. Психология игры. - М: Просвещение. 1999. С.360.
230. Эчсом Рачин. Равоншиноси забон. Мутарчим Абдулхалил Ҳочатӣ. Интишороти Амири Кабир. Техрон. 1364.
231. Эълумияи умумии ҳуқуқи башар. Душанбе. 2020. С.6.
232. Ястребова А.В. Коррекция заикания детей младшего школьного возраста. - М: АРКТИ, 2000. - С.96.
233. Ястребова А.В., Спирина Л.Ф., Бессонова Т.П. Учителю о детях с недостатками речи. М., 1997. С.131.

ИНТИШОРОТ АЗ РӯИ МАВЗӯИ ДИССЕРТАТСИЯ

1.Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризии бонуфузи тавсия додаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъби расидаанд:

[1-М] Рамазонова Р., Салямова Д. Ақидаи мутафаккирон оид ба пайдоиши лакнатзабонӣ ва ислоҳи он // Паёми Пажухишгоҳи рушди маориф. Душанбе. – 2022. №1 (37). с.103-107.

[2-М] Салямова Д. Истифодаи ғайолияти бозӣ дар ислоҳи кӯдакони лакнатзабони таҳсилоти томактабӣ // Паёми Пажухишгоҳи рушди маориф. Душанбе-2022. №4 (40). С.109-114.

[3-М] Салямова Д. Ислоҳи лакнатзабонӣ воситаи асосии табобатӣ ва тарбиявӣ // Паёми донишгоҳи миллӣ. Душанбе-2024 №1. с.247-251.

II. Дастури таълимӣ методӣ

[4-М] Салямова Д. Бозӣ воситаи ислоҳ намудани нуқсони нутқ ва ташаккули қобилияти кӯдакони таҳсилоти ибтидоӣ. Душанбе.-2022. 158с.

[5-М] Салямова Д., Махмадиева М. Бозиҳои дидактикӣ ва машқҳои логопедӣ ба кӯдакони лакнатзабон. Душанбе. -2023. стр. 237

[6-М] Салямова Д., Махмадиева М. Краткий курс лекций по логопедии. Душанбе. 2024. 182 с.

11.Мақолаҳои илмие, ки дар дигар маҷаллаву нашрияҳо ба чоп расидаанд:

[7-М] Бозӣ ва мақсади истифодаи он дар таълим ва тарбияи кӯдагон. Материалы международной научно-практической конференции “Русский язык в современных реалиях” Душанбе.2020.С.99-101

[8-М] Истифодаи шеър воситаи ислоҳкунии нуқсони нутқи кӯдакон // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, бахшида ба 90-солагии таъсисёбии донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ ва 50-солагии таъсисёбии кафедраи забонҳои хориҷии умумидонишгоҳӣ. Душанбе. 2021. С.146-148

[9-М] Истифодаи машқҳои логопедӣ дар талаффузи овозҳо ба воситаи бозӣ. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, бахшида

ба 90-солагии таъсисёбии донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ва 50-солагии таъсисёбии кафедраи забонҳои хориҷии умумидонишгоҳӣ. Душанбе. 2021.С.143-148

[10-М] Бозӣ дар ташаккули қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони ақланақибмондаи синни томақтабӣ // Маҷалаи «Падида» Душанбе. 2022. 152-157

[11-М] Ислоҳ намудани нуқсони нутқии кӯдакгон тавассути бозиҳои халқӣ // Мавод аз конференсияи илмӣ-методӣ бахшида ба “Таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) маърифат ва ташаккули қобилияти зеҳнии кӯдакон. “Душанбе, 2022. С.125-130

[12-М] Пешогоҳи ва дармони лакнатзабон // Маҷмӯаи мақолаҳои омӯзгорон ва донишҷӯёни факултаи психология. “Падида”. Душанбе. 2022. С.31-34

[13-М] Истифодаи методикаи корҳои ислоҳӣ аз нигоҳи мутафакирон дар кӯдакони лакнатзабонӣ таҳсилоти томақтабӣ // Мавод аз конференсияи байналмилалӣ бахшида ба «Таъмини баробарҳуқуқии кӯдакони имконияташон маҳдуд дар таълим, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷомеа». Душанбе.2013 С.107-111.

[14-М] Истифодаи бозиҳо ва хусусиятҳои он дар омодагӣ ба таълими саводнокии кӯдакони дорои дисграфия ва дислексия // Мавод аз конференсияи байналмилалӣ бахшида ба «Таъмини баробарҳуқуқии кӯдакони имконияташон маҳдуд дар таълим, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷомеа». Душанбе.2013 С.124-130.

ЗАМИМАҲО

Муоширати дуруст дар қалби кӯдак хушнудӣ оварда, муқакқикон пешниҳод мекунад, ки вазъи бадан, мақсади бозӣ, сухани мохирона, бо ин воситаҳо дар кӯдакон мустақилона ташаккул меёбанд ва бо ин васила алоқаи байни калонсолон ва кӯдакони синни томақтабӣ мустақкам мешавад. Бозии истироҳат як навъи бозии кӯдакон барои истироҳат кардани майнаи сар ва ором кардани мушакҳо ба ҳисоб меравад. Ин як усули дар кӯдакон баланд бардоштани ҳаракати эмотсионалӣ, нооромӣ, асабоният ва хастагӣ мебошад.

Бешубҳа, нақши пешбаранда дар инкишоф ва тарбияи кӯдаки синни томақтабӣ ба фаъолияти бозӣ тааллуқ дорад. Бозӣ воситаи муассири ташаккули шахсияти кӯдаки синни томақтабӣ, сифатҳои ахлоқӣ ва ихтиёрии ӯ мебошад.

Истифодаи системаи машқҳо, вақте ки кӯдак дар бозӣ ҳаловат мебарад, шумо метавонед ибораю рубоиҳоро мисли пештара ба кор баред... яксон... нафаси чуқур кашед... Дастҳои мо истироҳат мекунад... Пойҳо ҳам истироҳат мекунад. Истироҳат... хоб (2 бор) Гардан таранг нест... Лабҳо каме кушода... Ҳама ба таври аҷоиб истироҳат мекунад (2 маротиба) Осон нафас кашед.. ҳатто ... чуқур ... Пеш аз оғози бозӣ, шумо бояд дар бораи мундариҷаи он сухбат кунед, фаҳмонед, ки шартҳои асосӣ хомӯшӣ аст. Шумо метавонед оромона расм кашед, замимаҳо эҷод кунед, бозӣ кунед, ғаввос кунед.

Ба иҷрои вазифаи асосӣ ҳавасманд кардан лозим аст. Офтоб ё ситораеро, ки дар ин албуми махсус офарида шудааст, гиред ва ғайра. Баъзан он ба кӯдакон пешниҳод карда мешавад. «калидҳо», ки бо он даҳонашро бо қулф мебандад ё баръакс, онро мекушояд. Бозии нав ҳар 2-3 рӯз интиҳоб карда мешавад.

Бозии "Хомӯшӣ"

Калонсол соатро дар ҷои намоён (беҳтараш регзор) мегузорад ва эълон мекунад: «Забон кайҳо гап мезанад, хаставу хомӯш шуд ва ҳар кӣ

аввал сухан гӯяд - соҳиби ситорача мешавад. Кӯдакон даъват карда мешаванд, ки дар муддати муайян оромона расмкашӣ кунанд. Сипас, шикастҳо бозӣ мекунанд. «Ғаввос». Ин бозии бесадо бо як ҳикоя барои калонсолон оғоз мешавад:

Бозии "Дар баҳрҳо», бо қум, хеле ҷолиб аст, он ҷо шиновариҳои моҳиёни аҷиб аст, алафҳои зебо, дар сангҳо марҷон мерӯянд ва харчангҳои азим дар зерии сангҳо пинҳон мешаванд. Дар як ниқоби ғаввосони далер ба қаъри баҳр фарқ мешаванд. Баҳр оромона соқинони худро меомӯзад. Дар зерии об гап задан мумкин нест - нафасгир шудан мумкин аст. «Барои ин нақша бозӣ интихоб шудааст. Садаф, сангҳо, шумо метавонед як ниқоб ва бол кунед. Пас аз як қатор шумо метавонед маҳсулоти баҳрии соҳил гардид. Кӯдакон онҳоро кӯтоҳ ва равшан меноманд. Дар охири бозӣ кӯдакон дар албоми худ унвони «Беҳтарин ғаввос», «шиновари моҳии тиллоӣ»-ро мегирад.

Кӯдакон дастҳо дар пушти сар, нафаси чуқур гиред, се сония таваққуф кунед, ба пеш сар ҳам кунед - нафас кашед. Ба мавқеи ибтидоӣ баргардед - нафас гиред. 3-4 маротиба такрор кунед.

- Биё, гармония навозем. Кӯдакон рост меистанд, пойҳояшон каме аз ҳам ҷудо, дастҳо дар камарбанданд. Нафас гиред, се сония таваққуф кунед. Ба чап ҳам шудан - нафаскашии сустро истифода баред. Тарафи рост мисли аккордеон тул кашидааст. Дар мавқеи ибтидоӣ - нафас гиред.

Бозии дигар «Аспча». Кӯдакон дар хунукӣ муддати дароз мемонанд, онҳоро гарм кардан лозим аст. Кӯдакон дастҳои худро дар пеши қафаси сина каме саҳт нигоҳ медоранд, дар як по меистанд. Пойи дуюм, ки дар зону ҳам шуда, бо ангушти по ба фарш мерасад. Онҳо дастҳои худро партофта, пойҳои худро иваз мекунанд. Бозгашт бо мавқеи аслии 3-4 маротиба такрор кунед.

Бозии «Овозро бишнавед - самтро нишон дихед».

Кӯдакон бо чашмони пӯшида мешинанд, логопед бо садо ё занги хомӯш сигнал медиҳад. Кӯдакон чашмони худро кушода, ба логопед менигаранд, яке аз онҳо самти садои шунидаашро дар сигнал нишон медиҳад. Логопед ба мо хотиррасон мекунад, ки сигнал шуд, оромона маводҳои таълимиро чамъоварӣ намоянд ва пешниҳод мекунад, ки кӯдакон бидуни сигнал коре накунад.

Логопед кӯдаконро даъват мекунад, онҳо менишинанд. Баъд чунин талаффуз мекунад: «До» ва кӯдакон аз ҷо бармехезанд. Амалҳои дигар низ ҳамин тавр иҷро карда мешаванд. Дар асоси сюжетҳои асарҳои адабии калонсолон бозихоро хомӯш бозидан мумкин аст. Кӯдак оромона гӯш мекунад, ба амалҳои персонаж тақлид мекунад ё калимаҳои алоҳидаро талаффуз мекунад, сипас оромона дар мавзӯ расмкашӣ мекунад ё ҳунармандӣ мекунад.

Намунаҳои бозихои қисми "Нафасгирии овозӣ" технологияи муътадилгардонии нафаскашии нутқро дар бар мегирад, ки аксар вақт бо лакнатзабонӣ ҳалалдор мешавад. Муҳим аст, ки кӯдакро на танҳо ба оромона муошират ташвиқ кард, балки ба ӯ имкон дод, ки ҳангоми суханронӣ равшан, ҳамвор ва ифоданок сухан гӯяд.

Технологияи бозӣ ба ӯ имкон медиҳад, ки сухани нафасгириро бе душворӣ омӯзад. Ба ақидаи муҳаққиқон, нафаскашии диафрагматикӣ-барои нутқ ҳангоми нафаскашӣ бо иштироки диафрагма ва қабурғаҳои ҳаракаткунанда ба амал бароварда мешавад, қулайтар аст, инчунин китфҳо амалан беҳаракат мемонанд.

Дар ташкили нафаскашии нутқ ба кӯдакон тавсия дода мешавад, ки ҳамеша тавассути даҳон, тавассути лабони каме ҷудошуда нафас гиранд. Нимтабассум имкон медиҳад, ки шиддати мушакҳоро ислоҳ намуда, ибтидои табиӣ озоди муошират истифода бурда шавад. Агар кафи дасти кӯдак дар майдони диафрагма гузошта шавад, он барои идора кардани нафаскашии дурусти нутқ кумак мекунад. Азбаски нафаскашӣ,

ташаккули овоз ва артикулятсия равандҳои ба ҳам алоқаманд мебошанд, такмили овоз ва такмили артикулятсия дар он сурат мегирад.

Нафаси сабук кашед (бо кафи даст ҳис кунед, ки чӣ тавр «шинаро вайрон кардан» лозим аст) ва нафас кашед, нишон диҳед, ки ҳаво аз сӯрохи шина чӣ гуна оҳиста берун меояд (бо садои ШШШШ...).

Кӯдакон мешинанд. Дастҳо дар баробари бадан паст карда мешаванд. Логопед ба онҳо пешниҳод мекунад, ки дастҳояшонро ба паҳлӯ боло бардошта, нафас гирифта, каме ақиб ҳаракат кунанд. Ҳангоми нафаскашӣ, нишон диҳед, ки гамбӯсаки калон чӣ қадар вақт занг мезанад (бо садои вzzzzzzzzzz дар айни замон дастҳо поён мераванд).

Бозии "Муошират дар ҷумлаҳои кӯтоҳ"

Бозии "Муошират дар ҷумлаҳои кӯтоҳ" барои давраи аввали кор барои бартараф кардани лакнатазбонӣ бозихоро дар бар мегирад. Онҳо ба кӯдакон дар омӯзонидани технологияи дуруст кӯмак мекунанд: қобилияти ҳарф задан ҳангоми нафаскашӣ, таъки ба садонокҳои таъкид; талаффузи калимаҳо дар қисмати маъноӣ; таваққуф ва истифодаи фишори мантиқӣ.

Бозии "Аз ҷавобҳои кӯтоҳ", ки дар он чанд намунаи бозихои машқиро истифода бурда мешавад. "Овози асосиро ёбед". Суратҳо дар рӯйи миз гузошта шудаанд, номҳои онҳо аксенти дигар доранд. Кӯдакон бо навбат яке аз онҳоро гирифта, ба тамоми гурӯҳ нишон медиҳанд ва садонокро бо овози худ таъкид мекунанд. Пас ин овозро алоҳида талаффуз кунед. Ғолиб он касест, ки корти бештар бо ҳарфҳои мувофиқ мегирад.

Логопед сатрҳои шеърро тамои накарда, шеърро мехонад. Кӯдак қофияҳои гумшударо мегирад. Бузи мо ҷаҳид ва пой ӯ ... (шикаста). Вале ман ба шумо рост меғӯям: танҳо нишастан мумкин нест... (Суроға). Инро ҳама кайҳо медонанд - Бозӣ нест... (хайр нест). Бузи мо гиря мекунад ва мечаҳад).

Бозии «Фаъл гардондани нутқӣ пешқадам» усулҳои бозиро барои таълими малакаҳои дурусти нутқ бо тадричан васеъ кардани ҳаҷми нутқ дар бар мегирад. Ин бозиҳо ба кӯдак ёрӣ мерасонанд, ки идеяро на танҳо мухтасар, балки бо ибораҳои оддӣ умумӣ ҳам равшан ифода намоянд.

Бозӣ барои ин давра "Замини ҷавобҳои пурра" ном дорад. Намунаи бозиҳои ин машқро истифода бардан бомаврид аст. Ана, ба ман бештар гӯед. Логопед ду расми тематикиро бароварда, ба кӯдакон нишон медиҳад ва мегӯяд: Ана, ду расм, хорпушт ва себ. Масалан, шумо бояд бо як чумла бо онҳо биед "Дар сӯзанҳои хорпушт себ мавҷуданд". Кӣ расми шавқовартаре пайдо карда метавонад?" Шахсе, ки бештар расмҳоро ҷамъ мекунад, ғолиб меояд.

Бозии «Мастура ошуфтааст»

Логопед чизеро пешакӣ дар ҷойҳои гуногун пинҳон мекунад. Баъд вай мегӯяд: «Боре дар ҷаҳон як вақтҳо Мастура ном духтаре буд. Вай дар утоқ чизу чораашро мемонд ва ҳамеша онҳоро мечуст. Барои ин Мастура таҳаллуси ошуфтагиро гирифтааст. Шумо кӯдакони поквичдонед, биед ба Мастура ёрӣ диҳем, ки чизеро ёбад. Онро ба ман биед ва муфассал гӯед, ки вай онро аз кучо пайдо кардааст.

Бозии «Лухтакҳо»

Лухтакҳои аниматсионӣ (дастӣ) барои зуд расидан ба ҳадафҳои кори логопедӣ ва ҷалби кӯдакон кумак мекунанд. Ҳангоми назорат ташвишҳои мотории кӯдак аз байн мераванд. Ҳамаи кирдораш мақсаднок аст. Ҳамаи ин кӯдаконро ором мекунад, ба мураттаб ва осуда будани нутқ ёрӣ мерасонад. «Дар бораи лухтак нақл кунед». Лӯхтакҳо ҳамчун асбоби аёни хизмат мекунанд. Кӯдакон намуди зоҳирӣ, либоси худро ба назар гирифта, тавсиф мекунанд, хислатро муайян мекунанд ва рафтори худро баён мекунанд. Тақия ба дарки бевоситаи биной ба кӯдак кумак мекунад, ки дуруст гап занад.

Маводи нутқ бояд ба сатҳи кори логопедӣ мувофиқ бошад (дар давраи аввал калимаҳои алоҳида, ҷумлаҳои кӯтоҳ, ҷумлаҳои мураккаб, ҳикояҳо). Масалан, дар давраи ибтидоӣ тавсифи лакнатзабонии лухтак бо ёрии саволҳои калонсолон сурат мегирад. Кӯдак бо роҳи нафас кашидан ва дароз кардани садоноки таъкидшуда калимаҳои алоҳидаро талаффуз мекунад. Дар айни замон лӯхтаки бофтаи кӯдак даҳони худро мувофиқи овози садоноки аксентӣ мекушояд.

Бозии «Драмасозӣ» ва «Бозиҳои нақшбозӣ»

Бозии «Драмасозӣ» ва «Бозиҳои нақшбозӣ» ба бозиҳои сахнавӣ бахшида шудааст, ки маҳорати тақлиди эҷодии кӯдаконро барои таҳкими қобилияти муоширати дуруст истифода мебаранд.

Дар драматизатсия, кӯдакон-санъаткорон нақшҳои омӯхташударо бозӣ меkunанд ва муоширатро меомӯзанд. Дар нақшбозӣ, бозӣ кардани моделҳои гуногуни ҳолатҳои ҳаёти (масалан, «Дар мағоза», «Сартарошхона», «Рӯзи таваллуд») кӯдакон ниёзи табиӣ муоширати ташаббускорӣ доранд. Бо бозӣ калонсолон бо онҳо дар муоширати шифоҳӣ эътимод пайдо меkunанд. Бозиҳо одатан бо мубоҳиса оғоз мешаванд. Ҳангоми ба сахна гузоштани онҳо ҳар як актёр бояд матни худро аз ёд донад, танҳо бо як шарик муошират мекунад.